

DE MILITAIRE DIENSTPLICHT EN HET BELGISCH LEGER

**EEN KWALITATIEF ONDERZOEK NAAR DE TOEKOMSTIGE ROL
VAN DE MILITAIRE DIENSTPLICHT IN BELGIË**

Wetenschappelijke verhandeling
Aantal woorden: 19.935

Anneleen Saeys

Stamnummer: 02112664

Promotor: Prof. dr. Dirk Debeaussaert

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad master in de richting Politieke Wetenschappen
afstudeerrichting Internationale Politiek

Academiejaar: 2022-2023

Abstract

Op 25 februari 2022 is het conflict tussen Rusland en Oekraïne verder geëscaleerd, waardoor een conflict op Europees grondgebied opnieuw de realiteit is geworden. Dit zorgt voor een toegenomen dreiging aan de grenzen van de NAVO-lidstaten en nervositeit in het Westen. Verschillende NAVO-lidstaten versterken hun militair apparaat wederom, waarbij sommigen de stap nemen naar een invoering van de militaire dienstplicht.

In het kader van de kwantitatieve en kwalitatieve personeelsproblematiek binnen het Belgisch leger, heeft deze masterproef als doel te onderzoeken wat de toekomstige rol van de militaire dienstplicht voor België zou kunnen zijn. Dit werd onderzocht aan de hand van twee kwalitatieve onderzoeksmethodes, waaronder strategic foresight analyse en de analyse van semigestructureerde interviews met stakeholders binnen Defensie.

We komen tot de conclusie dat het antwoord op de onderzoeksvraag complex is. Vanuit de literatuur en het empirisch onderzoek komt voort dat er geen herinvoering mogelijk is van een universele militaire dienstplicht voor België. Men ziet echter wel mogelijkheden in andere vormen, zoals het Scandinavisch model en de maatschappelijke dienstplicht, waarbij de hoofdopdrachten komen te liggen binnen het kader van de territoriale verdediging. Hierbij moet er aan bepaalde randvoorwaarden voldaan worden vooraleer dit in de praktijk kan gerealiseerd worden.

Deze masterproef hoopt een bijdrage te leveren aan het publiek debat over de toekomst van de militaire dienstplicht in België.

Dankwoord

Deze masterproef luidt het einde in van mijn opleiding tot master in de internationale politiek evenals mijn studententijd in Gent. Het schrijven van dit eindwerk vond plaats in een politiek interessante periode. Met dit dankwoord wil ik dan ook graag enkele personen bedanken die mij hebben geholpen en gesteund tijdens het schrijven hiervan.

Eerst en vooral wil ik mijn promotor Prof. dr. Dirk Debeausaert bedanken voor zijn begeleiding tijdens de uitwerking van dit eindwerk en zijn advies.

De respondenten wil ik uitdrukkelijk bedanken voor hun tijd en inhoudelijke argumenten tijdens de interviews. Hun deelname was van onschatbare waarde voor dit onderzoek.

Tot slot wil ik graag mijn familie en vrienden bedanken die in mij geloofden en mij de nodige steun gaven om door te zetten.

Lijst met afkortingen

ANV	Analistennetwerk Nationale Veiligheid
EU	Europese Unie
eFP	enhanced Forward Presence
IS	Islamitische Staat
NAVO	Noord-Atlantische Verdragsorganisatie
NIC	National Intelligence Council
NFM	New Force Model
NEO	Non-Combatant Evacuation Operation
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development
OIIP	Österreichisches Institut für Internationale Politik
USSR	Unie van Socialistische Sovjetrepublieken
VN	Verenigde Naties
VS	Verenigde Staten
VJTF	Very High Readiness Joint Task Force
WOI	Eerste Wereldoorlog

Inhoudsopgave

1	Inleiding	8
1.1	Achtergrond	8
1.2	Probleemstelling	9
1.3	Overzicht	10
2	Literatuurstudie	11
2.1	De militaire dienstplicht	11
2.1.1	Definiëring	11
2.1.2	De militaire dienstplicht in België (1830 – 1993)	12
2.1.3	Besluit	15
2.2	De rol van het Belgisch leger	15
2.2.1	Kerntaken	16
2.2.2	Rol binnen de NAVO	18
2.2.3	Het STAR-plan	21
2.2.4	Besluit	23
2.3	Het Scandinavisch model	24
2.3.1	Noorwegen	24
2.3.2	Denemarken	25
2.3.3	Zweden	26
2.3.4	Besluit	27
2.4	De militaire dienstplicht: voor- en tegenstanders	27
2.4.1	Argumenten	28
2.4.2	Een blik op de toekomst	31
2.4.3	Besluit	32
3	Methodologie	33
3.1	Onderzoeksvraag	33
3.2	Onderzoeksdesign	33
3.2.1	Strategic foresight analysis	33

3.2.2	Interviews.....	34
4	Empirisch onderzoek	36
4.1	Strategic foresight	36
4.1.1	Kernprobleem	36
4.1.2	Kernonzekerheden	37
4.1.3	Scenarioanalyse.....	39
4.2	Interviews.....	42
4.2.1	Segmentering	42
4.2.2	Codeerschema en codeboek.....	42
4.2.3	Codering	46
4.2.4	Presentatie data	46
4.2.5	Discussie	49
5	Conclusie.....	51
6	Bibliografie.....	53
7	Bijlagen	67
7.1	Bijlage 1: Overzicht militaire dienstplicht in NAVO-lidstaten (2023).....	67
7.2	Bijlage 2: Wetgeving – Gecoördineerde Dienstplichtwetten	71
7.3	Bijlage 3: Codering.....	73

1 Inleiding

In deze inleiding wordt een kort overzicht gegeven van het onderwerp van deze masterproef. In wat hierop volgt wordt de aanloop naar de onderzoeksvraag verder besproken, evenals de maatschappelijke relevantie van dit onderzoek. Een beknopt overzicht van de gehanteerde methodologie en de opbouw van de masterproef sluiten deze inleiding af.

1.1 Achtergrond

24 februari 2022 markeert de dag waarop Europa, decennia na het einde van de Tweede Wereldoorlog, wederom geconfronteerd werd met een grootschalig militair conflict op het eigen grondgebied. Op die dag dirigeerde de Russische president Vladimir Poetin zijn troepen om de soevereine grenzen van Oekraïne over te steken en er een “*speciale militaire operatie*” uit te voeren (Kremlin, 2022).

Ondanks de inlichtingen die men in het Westen had over de Russische voorbereidingen hiertoe, kwam dit offensief voor vele Westerse landen als een verassing (Mertens, de Heer, Sweijs, van Hooft, & Bekkers, 2023). Nochtans hadden zowel de Amerikaanse als de Britse inlichtingendiensten in de voorafgaande periode diverse informatie, waaronder satellietbeelden, naar buiten gebracht die een nakende invasie wel degelijk aangaven (de Jong, 2022). In tegenstelling tot de Britten en de Amerikanen, bleven onder andere de Franse president Emmanuel Macron en de voormalige Duitse bondskanselier Angela Merkel sceptisch over Poetins bereidheid tot oorlog. Ze geloofden nog steeds in een diplomatieke uitweg, terwijl de Amerikanen overtuigd waren dat elke onderhandelingspoging langs Russische zijde een schijnvertoning was (Harris, DeYoung, Khurshudyan, Parker, & Sly, 2022). Rusland zou zijn oorlogsplannen echter niet loslaten en oordeelde hierbij dat de Europese Unie als zwakke mondiale en regionale actor niet in staat was om hiertegen te reageren. De grootste bondgenoot van de EU en tevens Ruslands grootste tegenstander, de Verenigde Staten, richtte zijn aandacht bovendien op China (Meister, 2022).

Voor de Europese bondgenoten betekent de Amerikaanse militaire aanwezigheid binnen de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) sinds 1949 een garantie voor vrede en veiligheid. Deze veiligheidsgarantie is essentieel, aangezien Europese lidstaten zoals België op dit moment niet voorbereid zijn om hier alleen voor in te staan (Scazzieri, 2023). De achterliggende reden hiervoor is het feit dat sinds de val van de Berlijnse Muur men de kans op een nieuw conflict met Rusland klein achtte. Er was sprake van een vredesdividend, waarbij de defensiebudgetten van de Europese lidstaten werden teruggeschoefd en ze hun militaire dienstplicht afschaften of opschortten (Mooijman, 2023). Als gevolg kan men concluderen dat de afhankelijkheid van de Verenigde Staten, zowel op nucleair als conventioneel vlak, sinds het einde van de Koude Oorlog daardoor alleen maar is toegenomen (Dempsey, 2023). Voormalig president Donald Trump uitte tijdens zijn ambtstermijn al uitgebreid kritiek op deze situatie, waardoor men in Europa begon te twijfelen aan de toewijding van de VS ten overstaande van de NAVO (Goldgeier, 2019). Ook zijn voorgangers stelden al dat de Europese bondgenoten een grotere bijdrage zouden moeten leveren wat betreft het verzekeren van hun eigen defensie. Er worden immers vragen gesteld bij het afschrikingsvermogen van de NAVO. Volgens Ryan Van Wie en John Gilliam (2022) zijn er onvoldoende

conventionele troepen om een mogelijke Russische aanval in de Baltische staten af te wenden. Daarom wil de VS dat hun Europese bondgenoten hiertoe een grotere bijdrage leveren, onder andere door het ontwikkelen van meer strijdkrachten (Scazzieri, 2023). De Europese lidstaten moeten volgens hen een meer capabele partner worden (Dzurinda, 2022).

Er wordt geconcludeerd dat de oorlog in Oekraïne vergaande gevolgen heeft voor zowel de Europese veiligheid als de internationale stabiliteit (AIVD/MIVD, 2023). Het ondermijnt de zwaarbevochte vrede, evenals de Europese veiligheidsarchitectuur die ontstond na de Koude Oorlog en kan worden aanzien als een *critical juncture* (Mölling, et al., 2022). Acemoglu en Robinson (2012) definiëren dit als “*a major event or confluence of factors disrupting the existing economic or political balance in society*”. Dergelijke gebeurtenissen veroorzaken dus als het ware een scherpe bocht in het eerder genomen traject, in de verhoudingen tussen Rusland en het Westen. Waar Rusland ooit een handelspartner was, een mogelijke bondgenoot, vormt het nu de grootste geopolitieke bedreiging voor de vrede en stabiliteit in Europa voor de komende 10 tot 15 jaar (Clingendael, 2014; Meister, 2022). Deze gebeurtenis bracht de Europese lidstaten ertoe om hun individuele defensieapparaten terug op te schalen (CMI, 2022). Als gevolg daarvan gaan de defensiebudgetten dan ook terug de hoogte in, waarbij een groot deel ervan uitgaat naar personeel en infrastructuur (Mölling, et al., 2022). De reden hiervoor is dat de Europese krijgsmachten momenteel niet klaar zijn voor een mogelijke verdere escalatie van het conflict en de gevolgen hiervan (Gady, 2023). Dit vraagt om onder meer voldoende beroepsmilitairen en reservisten, hetgeen de verantwoordelijkheid blijft van de individuele Europese lidstaten (Mertens, de Heer, Sweijs, van Hooft, & Bekkers, 2023). Decennia na de militaire dienstplicht worden de legers dus terug uitgebreid, wat in de huidige krappe arbeidsmarkt niet eenvoudig is (Mooijman, 2023).

1.2 Probleemstelling

De kwalitatieve en kwantitatieve personeelsproblematiek vormt voor het Belgisch leger een achilleshiel (Koninklijk Hoger Instituut voor Defensie, 2023). Waar Defensie in 2003 nog over ongeveer 41.000 militairen beschikte, daalde dit tegen 2018 met bijna een derde (ACV-Defensie, 2018). Door een grootschalige pensioneringsgolf en vroegtijdige vertrekken, ziet Defensie haar aantallen slinken. Dit heeft een effect op de *resilience*, ofwel weerbaarheid, van onze samenleving (Hofman, 2021). Er moeten immers voldoende manschappen met de juiste kwaliteiten zijn om de paraatheid evenals de Belgische bijdrage in het internationaal kader te verzekeren. De vraag of het Belgisch leger het eigen land en de bondgenoten kan verdedigen, stelt zich bovendien in een geopolitieke situatie waarbij de noodzaak hiertoe wel eens reëel zou kunnen zijn (Grommen, 2022). Het STAR-plan, het toekomstplan van Defensie dat de strategische visie tot 2030 uitzet, focust onder andere op deze personeelsproblematiek (STAR-plan, 2022). Zoals het plan zelf aangeeft, zal het behalen ervan afhangen van hoe snel deze visie wordt omgezet in de praktijk. Zal dit wel snel genoeg zijn? Zullen de nodige profielen wel tijdig worden aangetrokken?

Admiraal Hofman, stafchef van het Belgisch leger, gaf in een recent interview aan dat het nuttig zou kunnen zijn om in het licht van de personeelssituatie na te denken over een mogelijke herinvoering van de Belgische militaire dienstplicht. Onder andere de Scandinavische landen, waar de militaire dienstplicht een feit is,

dienen hierbij als voorbeeld te worden bekeken (Grommen, 2022). Verschillende gebeurtenissen zoals de terugkeer van geostrategische rivaliteiten, natuurrampen en hybride dreigingen toonden immers aan dat landen te allen tijde paraat moeten staan om hun bevolking te beschermen én hun nationale soevereiniteit te vrijwaren. Eén van de grote uitdagingen voor België omvat hierbij de kwantitatieve en kwalitatieve personeelsproblematiek (Koninklijk Hoger Instituut voor Defensie, 2023). Bovendien zullen de gevoelens van bedreiging en achterdocht tussen Rusland en het Westen, ongeacht de uitkomst van de oorlog tussen Rusland en Oekraïne, standhouden. Dit in combinatie met het Russische militaire vermogen, maakt een verdere dreiging reëel. Als gevolg is het cruciaal om voorbereid te zijn op de toekomst en dus te anticiperen op wat die zou kunnen brengen, rekening houdend met het slechtst denkbare scenario (Mertens, de Heer, Sweijts, van Hoof, & Bekkers, 2023).

Deze masterproef heeft als doel om de toekomstige rol van de militaire dienstplicht binnen het Belgisch leger te onderzoeken. Hierbij wordt voor de uitbouw van het empirisch onderzoek gebruik gemaakt van twee kwalitatieve onderzoeksmethoden, zijnde *strategic foresight analysis* en semigestructureerde elite-interviews. Beide methoden ondersteunen elkaar en vullen elkaar aan bij het geven van een antwoord op de eerder vermelde onderzoeksvraag. Het belang van *strategic foresight* als onderzoeksmethode mag hierbij niet worden onderschat, gezien dat er doorheen dit onderzoek een grote nadruk ligt op het toekomstgericht denken. De gehanteerde methodologie wordt in hoofdstuk drie concreter toegelicht.

1.3 Overzicht

Deze masterproef is opgebouwd uit verschillende hoofdstukken, die allen bijdragen tot het bieden van een antwoord op de onderzoeksvraag. In hoofdstuk één staat de onderzoeksvraag geponeerd. Hoofdstuk twee betreft de literatuurstudie, waarin er eerst en vooral wordt stilgestaan bij wat de militaire dienstplicht precies inhoudt. Hierbij wordt eveneens een overzicht gegeven van de geschiedenis van de militaire dienstplicht in België. Vervolgens wordt de rol van Defensie binnen de natie en het NAVO-bondgenootschap onder de loep genomen. Tevens wordt er stilgestaan bij de kerntaken van Defensie en de uitdagingen waarmee het Belgisch leger te maken heeft. In het volgende deel wordt een blik geworpen op het Scandinavisch model van dienstplicht, waarbij de gelijkenissen en verschillen tussen de drie Scandinavische landen worden aangehaald. Het laatste deel van de literatuurstudie bespreekt de argumenten die zowel voor- als tegenstanders van de militaire dienstplicht aanhalen.

In het derde hoofdstuk van deze masterproef wordt de onderzoeksopzet gepresenteerd, met toelichting over het verloop van het empirisch onderzoek en de gehanteerde werkwijze. Het vierde hoofdstuk betreft het feitelijke onderzoek. Hierin wordt er aan de hand van twee kwalitatieve onderzoeksmethodes, *strategic foresight* en interviews, onderzocht wat de toekomstige rol van de militaire dienstplicht in het Belgisch leger mogelijk zou kunnen inhouden. De conclusie van dit onderzoek komt aan bod in het laatste hoofdstuk. Hierin wordt eveneens stilgestaan bij de obstakels die opdoken bij de uitwerking van deze masterproef, evenals de mogelijkheden voor bijkomend onderzoek.

2 Literatuurstudie

Dit hoofdstuk is opgebouwd uit vier delen en behandelt de reeds bestaande literatuur, begrippen en informatie rond het onderwerp van deze masterproef, namelijk de militaire dienstplicht. In het eerste deel wordt besproken wat het concept 'militaire dienstplicht' precies inhoudt en wordt een blik geworpen op de geschiedenis ervan in België. Hierbij wordt er ingezoomd op onder andere de situatie tijdens de Koude Oorlog en het einde van de militaire dienstplicht in België. In deel twee wordt de rol van Defensie besproken, dit zowel binnen de Belgische samenleving als in een breder internationaal kader. Vervolgens wordt de huidige militaire dienstplicht in de Scandinavische landen toegelicht, met de gelijkenissen en verschillen die tussen hen op te merken zijn. In het vierde en laatste deel komen diverse visies aan bod over de militaire dienstplicht.

2.1 De militaire dienstplicht

De verdere escalatie van het conflict in Oekraïne bracht de discussie over een mogelijke herinvoering of uitbreiding van de militaire dienstplicht terug op de voorgrond. Om een onderbouwd standpunt in te kunnen nemen over een eventuele herinvoering van de militaire dienstplicht in België, is het essentieel om goed te begrijpen wat dit precies inhoudt. Daarom wordt er eerst en vooral gezocht naar een passende definiëring van dit onderwerp, om daarna een blik te werpen op de geschiedenis ervan.

2.1.1 Definiëring

De militaire dienstplicht wordt door Stan Meuwese (2017) beschreven als *“de door de staat aan de burger bij wet opgelegde verplichting om deel te nemen aan de krijgsmacht”*. 'Krijgsmacht' slaat hierbij op de gewapende, militaire, organisaties die bij wet bevoegd zijn om geweld te gebruiken (Meuwese, 2017). In België kan men hieronder de land-, lucht-, marine- en medische component verstaan, evenals het recent opgerichte *Cyber Command* (Defensie, s.d.; Lambert, 2022).

De term dienstplicht, ofwel *conscriptio*, verscheen voor het eerst in de *loi Jourdan-Delbrel* uit 1798. Hoewel het principe van militaire dienstplicht reeds in de oudheid bestond, gaf deze wet hieraan een nieuwe invulling (Braw, 2019). Deze stelde dat, ingeval van een gevaar voor het vaderland, alle jonge mannen in Frankrijk tussen 20 en 25 jaar opgeroepen konden worden voor een verplichte militaire dienst (Forrest, 2006). Via een systeem van loting, liet dit Napoleon na zijn staatsgreep in 1799 toe om zijn leger telkens te voorzien van voldoende manschappen (Andress, 2019). In de periode van de Franse overheersing werd deze vorm van militaire dienstplicht eveneens ingevoerd in vele andere Europese landen, waaronder het huidige België (De Vos & Warnier, 2010).

Geen beroepsleger

Jean-Jacques Rousseau, de bekende filosoof uit de periode van de Verlichting, gaf in 1772 de ideologische basis voor de Franse militaire dienstplicht (Meuwese, 2017). Hij stelde dat: *“Tout citoyen doit être soldat par devoir, nul ne doit l'être par métier”*. Hieruit kan worden geconcludeerd dat hij vond dat elke burger de

plicht had het land te verdedigen, als hun eigen huis en haard, waarmee hij zich afkeurend opstelde tegenover het principe van een beroepsleger (Andress, 2019; Meuwese, 2017). Het verschil tussen beiden slaat op het feit dat een beroepsleger bestaat uit vrijwillig aangeworven militairen die voor een bepaalde duur in dienst staan van de staat. Ze ontvangen hiervoor een loon (Meuwese, 2017).

Vrouwen in de krijgsmacht

Rousseau legde dan wel een positief verband tussen burger en soldaat, in het revolutionaire Frankrijk betekende dit niet dat iedere *citoyen* zomaar militaire functies mocht vervullen (Roca, 2020). Het was immers zo dat alleen de 'actieve' burgers, zijnde mannen die voldeden aan bepaalde criteria, hieraan mochten deelnemen (Scott, 1989). Vrouwen behoorden als 'passieve' burgers niet tot deze groep (Wallerstein, 2003). Hoewel men uiteindelijk afstapte van deze terminologie, bleef het zo dat vrouwen geen militaire functies op zich mochten nemen. Vandaag is het nog steeds zo dat in het merendeel van de dienstplichtige landen vrouwen worden uitgesloten van militaire dienstplicht. Daar tegenover staan er enkele landen zoals Israël, Zweden en Noord-Korea, die het tegendeel bewijzen en vrouwen eveneens bij wet verplichten om deel te nemen (Desilver, 2019).

Verschillende vormen

De militaire dienstplicht kent verschillende invullingen, afhankelijk van land tot land. De meest voorkomende vorm is de universele of algemene militaire dienstplicht, waarbij een gehele doelgroep voor een vooraf bepaalde periode in het leger dient. Dit is in onder andere het geval in Israël. Daarnaast is er ook een selectieve dienstplicht, die verder in de literatuurstudie wordt toegelicht (zie 2.3).

Hoewel er verschillende vormen van sociale dienstplicht, waaronder de maatschappelijke dienst of burgerdienst, naar voren worden geschoven als vervanging van de militaire dienstplicht, kunnen deze niet onder dezelfde noemer worden geplaatst. Sociale dienstplicht is immers niet gerelateerd aan een oorlogssituatie. Het gaat om de verplichte uitvoering van bepaalde taken - gedurende een bepaalde periode in onder meer de welzijns-, zorg- en cultuursector, evenals bij de overheid (Meuwese, 2017). In België werd de burgerdienst vanaf 1964 ingevoerd voor diegenen die hun militaire dienst uit gewetensbezwaar weigerden uit te voeren (Hemmerijckx, 2007).

2.1.2 De militaire dienstplicht in België (1830 – 1993)

In België kent de militaire dienstplicht een lange geschiedenis. Deze ontwikkelde zich doorheen de tijd en volgens de toenmalige tendensen in Europa. De invoering ervan in onze gewesten vond als gevolg van de Franse overheersing (1794-1814) alreeds vroeg plaats. Deze Franse *conscription* was echter bijzonder onpopulair en kon daardoor op veel tegenwind rekenen (De Vos & Warnier, 2010). Toen in 1815 het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden werd opgericht, werd deze dienstplicht daar in aangepaste vorm overgenomen. Om hun rol als bufferstaat tegen het expansionistische Frankrijk goed te kunnen vervullen, moest het land immers militair sterk staan (Meuwese, 2017). Na de Belgische onafhankelijkheid in 1830 werd dit systeem van loting met mogelijkheid tot plaatsvervangende verder toegepast, weliswaar in afgezwakte vorm. Dit bleek in 1831 echter onvoldoende te zijn om het recent opgerichte land te verdedigen tijdens de Tiendaagse Veldtocht, waarop militaire steun uit Frankrijk nodig was (Draper, 2018).

De negentiende eeuw betekende voor vele Europese landen de periode van de invoering van de militaire dienstplicht. Voortaan waren ze voor hun territoriale defensie, en mogelijks zelfs hun voortbestaan, afhankelijk van dienstplichtige soldaten (Velaers, 2005; Poutvaara & Wagener, 2007). Hierbij werd afgestapt van een defensie die bestond uit huursoldaten en vrijwilligers (Ralston, 1990). De Vos en Warnier (2010) stellen dat de evolutie van de militaire dienstplicht in België in twee delen kan worden opgedeeld. In wat volgt, zal eerst worden gekeken naar de periode van de negentiende eeuw, waarin er sprake was van een militaire dienstplicht met loting. Vervolgens komt de periode aan bod van de algemene dienstplicht voor mannen, die aanving in het begin van de twintigste eeuw.

Van loting naar algemene dienstplicht

Voor de Belgische koning Leopold I was het na de Tiendaagse veldtocht van Willem I duidelijk dat het Belgisch leger tekortschoot (Meuwese, 2017). Hierop werd besloten om het aantal dienstplichtigen terug te verhogen (De Vos & Warnier, 2010). Deze werden op basis van loting gekozen, wat erop neer kwam dat ze om de beurt een nummer moesten trekken. Diegenen met een laag cijfer moesten deelnemen terwijl diegenen met een hoog cijfer vrij werden gesteld. De dienstplichtigen hadden wel de mogelijkheid om zich te laten vervangen door een andere ingeschrevene, wat voornamelijk het voorrecht was van de rijke klasse (Meuwese, 2017). Leopold II was geen voorstander van dit rekruteringsysteem en ijverde tijdens zijn gehele koningschap voor de invoering van de algemene dienstplicht zoals in Pruisen (Hippler, 2007). Hij meende dat een neutraal land moest steunen op militaire sterkte. Hiervoor was er echter zowel politieke als persoonlijke onwil (De Vos & Warnier, 2010). Uiteindelijk zou er pas in 1909, als gevolg van de oplopende spanningen in Europa, met de wet op de persoonlijke dienstplicht een einde worden gemaakt aan het lotingsysteem met plaatsvervangende. Deze wet stelde dat voortaan één zoon per gezin in het leger moest gaan, wat de getalsterkte van het Belgisch leger deed toenemen (de Mûelenaere, 2019). Uiteindelijk zou in 1913, als gevolg van het heersende oorlogsklimaat, de algemene dienstplicht voor mannen worden ingevoerd (Draper, 2018). Zowel tijdens de Eerste als Tweede Wereldoorlog werden de legers volgens dit systeem gevormd. Desondanks de grote verliezen die in deze periode werden geleden, behield vrijwel elke Europese staat de algemene dienstplicht na de Tweede Wereldoorlog (Sheehan, 2011).

De impact van de Koude Oorlog

Het einde van de Tweede Wereldoorlog (1940-1945) resulteerde al snel in een breuk tussen Oost en West. Hieruit kwamen twee tegenover elkaar staande militaire bondgenootschappen voort, zijnde het Warschaupact (°1955) en de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) (°1949) (de Leonardis, 2023). De Amerikaanse historicus James Sheehan (2011) beschrijft hoe er langs beide zijden van het IJzeren Gordijn een grote militaire opbouw plaatsvond in anticipatie op een mogelijke landoorlog. In navolging daarvan besliste België, als één van de stichtende leden, zijn defensie-inspanningen tegenover de NAVO te verhogen. Als gevolg werd in 1951 beslist om de dienstplicht te behouden en te verlengen naar een periode van 24 maanden (De Vos & Warnier, 2010). Deze dienstperiode, evenals het Belgische defensiebudget, zou in de jaren die daarop volgden stelselmatig worden afgebouwd (Coelmont & Errard, 2013). Hierdoor werd de landmacht kleiner en het nakomen van de NAVO-verplichtingen moeilijker.

Afschaffen of opschorten?

Hoewel de meeste Europese landen de militaire dienstplicht tot de jaren negentig behielden, veranderde die doorheen de tijd wel qua invulling (Shaw, 2011). Het was namelijk zo dat tegen het einde van de jaren zestig de Europese veiligheidssituatie zich aan het kantelen was. Volgens James Sheehan (2011) kan dit worden verklaard door het nucleaire opbod tussen de toenmalige Sovjet-Unie en de Verenigde Staten. Hierdoor nam het risico op een conventionele oorlog stelselmatig af. De kans op een nucleaire escalatie was gewoonweg te groot (Van Creveld, 1991). Dit besef leek eveneens te groeien bij de bevolking en vond zijn weg in de politiek, wat zich op zijn beurt dan weer vertaalde in een daling van de defensie-uitgaven en de dienstdtijd. Ook de kijk van de burger op het leger veranderde. James Sheehan (2011) stelt dat waar het leger ooit als essentieel werd beschouwd voor de nationale veiligheid, dit niet langer het geval was. Het begrip 'veiligheid' sloeg immers niet langer op nationale defensie, maar werd voortaan geassocieerd met het welzijn van het individu. Deze verschuiving uitte zich in de invulling en omvang van de Belgische militaire dienstplicht (Sheehan, 2011).

Figuur 1 Miliciens marcheren door de straten, Aalst, 1968 – Collectie Huis van Alijn (Huis van Alijn, 1968)

De factoren die een land ertoe leiden om hun militaire dienstplicht af te schaffen zijn afhankelijk van land tot land (Williams, 2005). Onder andere de val van de Berlijnse Muur in 1989 luidde een grootschalige hervorming in van het Belgisch leger (Dumoulin, 2009). Met het einde van de Koude Oorlog en de dreiging uit het Oosten viel immers een van de prioriteiten weg van het Belgisch buitenlands beleid (Joly & Haesebrouck, 2021). Nieuwe, meer diffuse dreigingen in en buiten Europa drongen zich op. Die vroegen om een snellere en meer flexibele aanpak. De grote legers uit de Koude Oorlog werden hiervoor te rigide geacht (Freedman, 1991; Soeters, 2000). Het voortbestaan van de militaire dienstplicht werd als gevolg in vraag gesteld (Boene & Danet, 2011). Ook technologische veranderingen en fiscale druk hadden hierop een invloed. Door de professionalisering van de oorlogsvoering waren er namelijk minder soldaten nodig (Van

der Meulen, 2000). De financiële middelen die vrijkwamen uit de defensie-besparingen, het zogenoemde 'vredesdividend', werden op hun beurt geïnvesteerd in onder andere de gezondheidszorg (Coelmont & Errard, 2013). Waar dit voorheen als economisch onhaalbaar werd gezien, werd een leger bestaande uit vrijwillige strijdkrachten toch opeens mogelijk (Bove, Di Leo, & Giani, 2022; Shaw, 2011).

In 1992 pakte de toenmalige Belgische minister van Defensie, Leo Delcroix, uit met een groot herstructureringsplan. Dit moest het aantal militairen terugbrengen van 80.000 naar 40.000 en het defensiebudget tot 1997 bevroren (Struys, 2002). Het plan-Delcroix hield echter ook de opschorting in van de dienstplicht, waarmee een einde kwam aan de verplichte militaire dienst die niet langer rendabel werd geacht (Velaers, 2005). Hiermee was België een van de eerste Europese landen die vanaf 1993 de overstap maakte naar een beroepsleger (De Vos & Warnier, 2010). Hiermee kwam ook een einde aan de burgerdienst (Biesemans, 2015). Belangrijk om hierbij te benadrukken is het feit dat de dienstplicht niet werd afgeschaft. Dat betekent dat deze terug kan worden ingevoerd door artikel 1bis te schrappen uit de Gecoördineerde Dienstplichtwetten (zie 7.2) (Gecoördineerde Dienstplichtwetten hoofdstuk I, 2013; Velaers, 2005).

2.1.3 Besluit

De militaire dienstplicht maakte reeds in de achttiende eeuw onder Franse vlag zijn intrede in onze gewesten. In de decennia die volgden zouden vele jongemannen in dienst van de staat verplicht deelnemen aan de krijgsmacht. Ondertussen kan er worden geconcludeerd dat de militaire dienstplicht in België verschillende hervormingen heeft doorlopen. Onder andere de invulling van het rekruteringsstelsel veranderde doorheen de tijd. Dit evolueerde van een stelsel van loting naar een personele dienstplicht in 1909, waarna er op de vooravond van de Eerste Wereldoorlog werd besloten om de algemene dienstplicht voor mannen in te voeren. Het zou tot het einde van de twintigste eeuw duren voor dit stelsel werd opgegeven. De elementen die hierbij meespeelden waren onder andere de veranderende veiligheidsomgeving, de technische evoluties en professionalisering van het leger, evenals de fiscale en sociale druk.

2.2 De rol van het Belgisch leger

De Belgische Defensie is sinds de opschorting van de militaire dienstplicht in 1992 de facto een beroepsleger geworden. Het kent vandaag de dag verschillende verantwoordelijkheden, die zich zowel binnen als buiten België bevinden. Gezien de grootte van het land, de huidige capaciteiten en uitdagingen, is België niet in staat om op zelfstandige basis grote missies uit te voeren en te voldoen aan zijn taken. Onder meer om die redenen werkt men doorgaans samen met andere landen binnen de NAVO of Europese Unie (Defensie, s.d.). Vanuit zijn lidmaatschap hiervan, is België verplicht om hiertoe bij te dragen en zijn beloftes ten overstaande van zijn bondgenoten na te komen. In wat volgt zal er verder worden ingegaan op deze onderwerpen. Hierbij zullen eerst de kerntaken van het Belgisch leger worden besproken, waarna de rol van België binnen de NAVO en de strategische visie van Defensie tot 2030 aan bod zullen komen.

2.2.1 Kerntaken

Met de in 2022 gepubliceerde Belgische Nationale Veiligheidsstrategie erkent men dat onze samenleving met verschillende fundamentele uitdagingen te maken heeft, waardoor de noodzaak aan veiligheid groot is. Hieronder kan men zowel interne als externe veiligheid verstaan, die in deze geglobaliseerde wereld nauw met elkaar verweven zijn. Om die reden vereist het Belgisch veiligheidsbeleid zowel maatregelen in België, alsook een internationale bijdrage om een veilige internationale omgeving te bekomen en de Belgische belangen te vrijwaren (Belgische overheid, 2022). Defensie is hierbij een actor die tegemoetkomt aan onze behoefte aan veiligheid en essentieel is om een geloofwaardig buitenland- en veiligheidsbeleid te voeren (STAR-plan, 2022). Afhankelijk van de evolutie van de veiligheidsomgeving, zal er een grotere inzet van de Belgische Defensie worden gevraagd. Vandaag de dag is Defensie hier echter nog niet klaar voor (Koninklijk Hoger Instituut voor Defensie, 2021). Aan de hand van het STAR-plan, hetgeen de strategische visie van Defensie tot 2030 voorlegt, zal het leger zich hier dan ook verder op moeten voorbereiden (zie 2.2.3).

Hoewel de Belgische grondwet de taak van Defensie niet op een exhaustieve manier omschrijft, organiseert het zich rond drie kerntaken (Velaers, 2005). Deze omvatten het verzekeren van de collectieve verdediging en veiligheid, evenals de bescherming van Belgische onderdanen in het buitenland (Verstraete & Audoore, 2023). Met 'collectieve' verwijst men naar het Euro-Atlantisch karakter van de eerste twee kerntaken. De Belgische nationale veiligheid kadert zich immers in een groter geheel (Velaers, 2005). Voor de uitvoering van de kerntaken steunt het leger onder andere op zijn overheidsmonopolie wat betreft het legitiem gebruik van geweld (Mattelaer, 2021). Zowel de Belgische Defensie als politie beschikken hierover (Easton & Moelker, 2010). Defensie onderscheidt zich echter van de politie doordat haar focus zich voornamelijk richt op buitenlandse dreigingen en omwille van het hebben van een andere finaliteit. Daar waar de politie het doel heeft geweld te voorkomen en in bedwang te houden, bestaat het doel van Defensie eruit om geweld te gebruiken en tegenstanders onschadelijk te maken (Housen, s.d.). In wat volgt, zal er verder worden ingegaan op de taken van Defensie.

Collectieve verdediging

De eerste kerntaak van het Belgisch leger betreft de collectieve verdediging of defensie. Deze taak moet worden gekaderd in functie van de Euro-Atlantische samenwerking binnen de EU en NAVO (Biscop, 2021). Hierbij staan de lidstaten in voor de verdediging van elkaars grondgebied en het voorkomen van een schending van de territoriale integriteit ervan door middel van militaire afschrikking, ofwel *deterrence* (STAR-plan, 2022). Het principe van collectieve verdediging is verankerd in artikel 5 van het NAVO-Handvest. Dit artikel werd voor het eerst geactiveerd na de terroristische aanslagen van 11 september 2001, waarmee deze aanval gelijk werden gesteld aan een aanval gericht tegen alle NAVO-lidstaten (NATO, 2020). Het bondgenootschap lanceerde hierop verschillende tegenaanvallen buiten het eigen territorium, waarmee de conclusie mag getrokken worden dat collectieve verdediging niet louter van toepassing is op het eigen nationale grondgebied (STAR-plan, 2022).

Daar waar deze eerste kerntaak van het Belgisch leger de hoofdfocus innam tijdens de Koude Oorlog, verschoof de aandacht naar collectieve veiligheid bij het einde ervan (de Haas, 2009). Alexandra de Hoop Scheffer (2022) stelt echter dat collectieve verdediging en afschrikking nu terug primair zijn als gevolg van de toegenomen dreiging op het Europese continent. Volgens Elie Perot (2022) heeft de tweede Russische inval in Oekraïne de risico's, die een bedreiging vormen voor de soevereiniteit van de Europese landen, immers nog meer benadrukt. Dit maakt terug duidelijk waarom een hernieuwde focus op collectieve verdediging zo noodzakelijk is (Mattelaer, 2022). Als gevolg zullen de Europese bondgenoten, waaronder België, dan ook mogelijks een grotere rol op zich moeten nemen voor de verdediging van het territorium (Bayer, 2023). Dit zal onder andere meer militair personeel vergen, evenals een grotere voorziening van militair materiaal. Welke rol het Belgisch leger momenteel inneemt en nog zal innemen in functie van collectieve verdediging, komt verder nog aan bod (zie 2.2.2).

Collectieve veiligheid

De tweede kerntaak van Defensie is het verzekeren van de collectieve veiligheid. Dit houdt in dat het leger actief bijdraagt tot het bekomen van een stabiele internationale omgeving en zich inzet voor het voorkomen of beëindigen van agressie (Kupchan & Kupchan, 1995). Net zoals bij de eerste kerntaak het geval is, vindt het bekomen van collectieve veiligheid plaats in een context van Euro-Atlantisch samenwerking. België neemt hieraan deel door middel van een aanzienlijke inzet van Defensie buiten de Belgische landsgrenzen en die van de EU- en NAVO-bondgenoten (Biscop, 2021). In de periode na de Koude Oorlog primeerde deze kerntaak boven die van collectieve verdediging, aangezien veel bondgenoten van mening waren dat traditionele militaire dreigingen tot het verleden behoorden (Bayer, 2023; Perot, 2022).

Militairen worden in het kader van collectieve veiligheid ingezet in onder meer internationale crisisbeheersingsoperaties, die als doel hebben te voorkomen dat een veiligheids crisis in een conflict onttaardt en/of conflicten op te lossen. Hiermee wil men tevens tegenhouden dat deze conflicten overslaan naar het territorium van de EU- en NAVO-bondgenoten en/of dat andere grootmachten buurlanden van de EU en NAVO op zo'n manier beïnvloeden die ingaat tegen de veiligheid van de bondgenoten (Koninklijk Hoger Instituut voor Defensie, 2021). Ook kan er worden deelgenomen aan gevechtsoperaties, vredesondersteuningsoperaties en missies ter ondersteuning van veiligheidstroepen (Koninklijk Hoger Instituut voor Defensie, 2021; STAR-plan, 2022).

Bescherming van de Belgische onderdanen in het buitenland

De derde kerntaak van Defensie is het beschermen van Belgische burgers die zich in het buitenland bevinden. Het Belgisch leger treedt hierbij op indien er zich een directe dreiging bevindt ten overstaande van deze burgers en de lokale autoriteiten niet in staat zijn om te interveniëren. Indien de overheid beslist dat er een imminente evacuatie nodig is, kan Defensie een evacuatie-operatie (*Non-Combatant Evacuation Operation* – NEO) opstarten (STAR-plan, 2022). Dit was onder meer het geval in de zomer van 2021, toen de Taliban Afghanistan heroverde. De Belgische overheid nam hierop de beslissing om de evacuatie-operatie 'Red Kite' op te starten, waarna een dubbele luchtbrug werd opgezet (FOD Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, 2021).

Hulp aan de natie

Naast het vervullen van haar kerntaken, wordt Defensie ook op het Belgisch grondgebied ingeschakeld om de interne veiligheid van het land te verzekeren en de bevolking te beschermen. Hierbij wordt er beroep gedaan op de expertise en capaciteiten van het Belgisch leger. In functie van deze taak voert Defensie diverse opdrachten uit, waaronder het ontmantelen van niet-ontploffte munitie uit de Wereldoorlogen en het geven van bijstand ingeval van nationale rampen en crisissen (Defensie, s.d.). Dit laatste gebeurde onder meer bij de overstromingen in Wallonië twee jaar geleden en als gevolg van de terroristische aanslagen in Europa door Islamitische Staat (IS) (Defensie, s.d.). In het eerste geval voerde het leger evacuaties uit en stelde het zowel materiaal als mensen ten dienste om de getroffen bevolking te helpen (Defensie, 2021). De verhoogde terroristische dreiging zorgde er dan weer voor dat duizenden militairen met *'Operation Vigilant Guardian'* vanaf 2015 ter ondersteuning van de federale politie tijdelijk bewakingsopdrachten uitvoerden bij strategisch gevoelige plaatsen. Als gevolg van de grote personeelsdruk werden hiervoor niet alleen gevechtseenheden ingeschakeld. Na zes jaar liep deze opdracht in 2021 uiteindelijk op zijn einde (Decraene, 2021).

Hoewel Defensie dit als een essentiële taak beschouwd, is het bieden van hulp aan de natie niet een van haar kerntaken (Biscop, 2021). Rekening houdend met de personeelsafslanking en besparingen binnen Defensie, beschikt het Belgisch leger al niet over voldoende capaciteiten voor de uitvoering van haar eerste twee kerntaken (Biscop, 2021; Housen, 2023; Mattelaer, 2021). De inzet van zowel mankracht als materieel in het kader van 'hulp aan de natie' gaat dan ook ten koste van de uitvoering van de eerste twee kerntaken. Het heeft een invloed op zowel de paraatheid en beschikbaarheid van militairen voor andere taken (Verstraete & Audoore, 2023). Een correcte definiëring van de kerntaken van Defensie, evenals een hernieuwde focus hierop, is essentieel voor zowel toekomstige investeringen als de aanwerving en retentie van militair personeel (Biscop, 2021; STAR-plan, 2022). Deze vormen, in tegenstelling tot onder andere de patrouilleringen in het kader van Operation Vigilant Guardian, immers voor velen de motivatie voor de job als militair (Biscop, 2021). Naast een gezonde balans tussen opdrachten en middelen, moet het geloof van militairen in het functioneren van Defensie en haar bekwaamheid in het vervullen van haar kerntaken dan ook worden hersteld (Mattelaer, 2021). Volgens Roger Housen (2023) zou men het leger dan ook niet mogen inzetten voor opdrachten die eigenlijk tot het takenpakket van de politie behoren. Een recent voorbeeld hiervan was de oproep van Antwerps burgemeester Bart de Wever om, in het kader van de huidige drugsproblematiek, de haven van Antwerpen door Defensie te laten bewaken. Indien men hierop in zou gaan, heeft dit volgens Roger Housen (2023) het gevolg dat de Belgische militaire aanwezigheid in Oost-Europa en de stand-by eenheden voor de oorlog in Oekraïne worden gehinderd. Aangezien België bepaalde verplichtingen heeft ten overstaande van zijn bondgenoten in de NAVO en EU, zou dit problematisch zijn. Het is immers het doel van Defensie om te kunnen bijdragen aan internationale opdrachten (Biscop, 2015; Biscop, 2021).

2.2.2 Rol binnen de NAVO

Het Belgisch lidmaatschap van de VN, EU en NAVO, biedt ons land verschillende mogelijkheden wat betreft het kader waarin Defensie deelneemt aan diverse operaties. Zowel Sophia Besch (2022) als Alexander

Mattelaer (2022) stellen echter dat de EU, hoewel ze al sinds 2014 streeft naar een nieuwe benadering van haar defensiebeleid, momenteel het onderspit moet delven ten overstaande van de NAVO. Dit bondgenootschap, en niet de EU, wordt op dit moment door beide auteurs als het primaire forum voor Europa aanzien voor zijn collectieve verdediging (Besch, 2022; Mattelaer, 2022). Bovendien argumenteert Sophia Besch (2022) dat de capaciteit van de EU, wat betreft het uitvoeren van militaire interventies, verwaarloosbaar is. In wat volgt, zal dan ook de rol van België in de NAVO verder worden besproken. Hierbij zal het in 2022 uitgebrachte Strategisch Concept worden toegelicht, evenals wat dit voor België impliceert.

Als een van de stichtende leden van de NAVO, kan België reeds decennialang vertrouwen op het bondgenootschap voor zijn verdediging en veiligheid (Jacques, Struye de Swielande, & de Wilde d'Estmael, 2022). Bij het einde van de Koude Oorlog heerste bij velen nochtans de verwachting dat deze gebeurtenis ook het einde van de NAVO, of minstens een uitholling van haar functies, zou betekenen (Duffiel, 1994). Het militaire bondgenootschap bleef echter overeind en heroriënteerde zich (Dempsey, 2022). De NAVO beschikt net zoals de EU niet over haar eigen strijdkrachten (Biscop, 2018). Als gevolg is het afhankelijk van de bereidheid van haar lidstaten voor zowel de financiering als de inzet van militair personeel. Hoewel de VS en de NAVO hier tot op zekere hoogte druk op uitoefenen, blijft *burden-sharing* een heet hangijzer (Marrone, 2023). België moet net zoals de andere lidstaten zijn bijdrage leveren en beloftes nakomen (Lombardi, 2017). Hoewel het Belgisch leger gewend is om deel te nemen aan gezamenlijke militaire operaties, hebben onder andere de voorbije besparingen wel degelijk een invloed gehad op de rol die Defensie in de NAVO kan spelen (Haesebrouck, 2021). Het leger moet immers over de juiste capaciteiten beschikken, zoals voldoende materieel en personeel met de juiste expertise, om aan zulke operaties te kunnen deelnemen (Coelmont, 2015). Volgens Alexander Mattelaer (2022) en Tim Haesebrouck (2021) kan dit dan ook de Belgische bijdrage aan multilaterale operaties ondermijnen en België bovendien opzadelen met de reputatie van *free rider*.

De veranderende veiligheidsomgeving en de terugkeer van oorlog op het Europees continent, hebben er in de zomer van 2022 onder andere toe geleid dat de NAVO voor het eerst sinds 2010 opnieuw een Strategisch Concept heeft uitgebracht (Swicord, 2022). Dit document definieert voor de komende 10 jaar zowel de veiligheidsuitdagingen, als waar het bondgenootschap moet op inzetten om hier een antwoord tegen te kunnen bieden (Zaborowski, 2022). Het nieuwe Concept verschilt sterk van het vorige. Waar men in 2010 onder andere nog een toekomst zag in een constructief partnerschap met Rusland en China helemaal niet werd vernoemd, is dit 12 jaar later helemaal anders (Lawrence & Hurt, 2021). Naast terrorisme, wijst het nieuwe Concept Rusland aan als de *“most significant and direct threat to Allies’ security and to peace and stability in the Euro-Atlantic area”* (NATO, 2022). In vergelijking met 2010, wordt Rusland hierbij wel degelijk in staat geacht om een conventionele militaire dreiging te vormen voor de NAVO-bondgenoten (Zaborowski, 2022). China wordt daarentegen niet als een gevaar omschreven, maar wel als een land wiens ambities en beleid de belangen en waarden van de NAVO-lidstaten aan de hand van diverse middelen uitdaagt (NATO, 2022; Zaborowski, 2022).

Als reactie op deze nieuwe realiteit namen de NAVO-lidstaten de beslissing om de verdediging van het grondgebied, onder de noemer van *deterrence and defence*, opnieuw hun prioriteit te maken (NATO, 2022;

Zaborowski, 2022). Zowel hybride- als cyberdreigingen worden voortaan eveneens door deze bril bekeken. Het gevolg van deze hernieuwde focus op collectieve verdediging is echter dat er minder middelen kunnen en zullen worden vrijgemaakt voor buitenlandse operaties in het kader van collectieve veiligheid (Marrone, 2022). Gelijktijdig met de presentatie van het nieuwe Concept, werd er immers besloten om de afschrikkings- en verdedigingscapaciteit van de NAVO te versterken (Zaborowski, 2022). Dit houdt onder meer een toename in van de militaire aanwezigheid aan de oostflank (NATO, 2022). Voorafgaand aan de Russische inval in 2022, had de NAVO met de oprichting van de *enhanced Forward Presence* (eFP) en *Very High Readiness Joint Task Force* (VJTF), zijn aanwezigheid daar reeds verhoogd (Keil, Brauß, & Braw, 2021). Waar het eerste initiatief dient als afschrikking en verdediging van de oostgrens, kan het tweede als *first responder* binnen enkele dagen worden ingezet om te interveniëren waar nodig (Marrone, 2023).

Voor de landmacht zijn er sinds 2017, in het kader van eFP, al vier multinationale *battlegroups* aanwezig aan de oostgrens (Monaghan, Morcos, & Lohsen, 2022). Na de tweede Russische inval in Oekraïne kwamen hier nog eens vier gevechtsgroepen bij, waaronder in Bulgarije, Hongarije, Roemenië en Slowakije. Daarbij werd het aantal aanwezige militairen zo goed als vertienvoudigd (Dolan, 2022; Perot, 2022). De Belgische Landcomponent nam in 2022 opnieuw deel aan eFP, waarbij de soldaten zowel naar Litouwen als Roemenië trokken (Houillet, 2022; Mylle, 2022). In 2023 zal Defensie opnieuw een bijdrage leveren aan de verdediging van de oostgrens. Hierbij worden soldaten van de Landcomponent ingezet in Roemenië en Litouwen en bieden zowel de Lucht- als Marinecomponent steun aan de Baltische Staten (Decraene, 2022).

Figuur 2 NAVO-versterking van de oostflank. Juni 2022 (NATO, 2022)

Gelijktijdig met de introductie van het Strategisch Concept, besloten de NAVO-lidstaten om hun snelle interventiemacht in de loop van 2023 uit te breiden. Hiermee stijgt het aantal manschappen die in een hoge staat van paraatheid verkeren van 40.000 naar meer dan 300.000 (Biscop, 2022; Dolan, 2022). Volgens Alessandro Marrone (2022) zullen ze zich voornamelijk richten op de bescherming van de oostflank. Aan de hand van dit *New Force Model* (NFM), zal elke lidstaat bepaalde doelstellingen op zich moeten nemen (Mattelaer, 2022). Dit is in lijn met de Amerikaanse *National Security Strategy* die stelt dat de VS rekt op een grotere bijdrage en verantwoordelijkheid van zijn Europese bondgenoten wat betreft onder andere de verdediging van het Europese grondgebied (The White House, 2022). Alexander Mattelaer (2022) stelt dat België het NFM dan ook als leidraad dient te nemen voor toekomstige investeringen en rekruteringen. Aangezien dit vooral uit Europese soldaten zal moeten bestaan, hangt het succes van het NFM immers af van de bijdrage van de Europese lidstaten (Biscop, 2022).

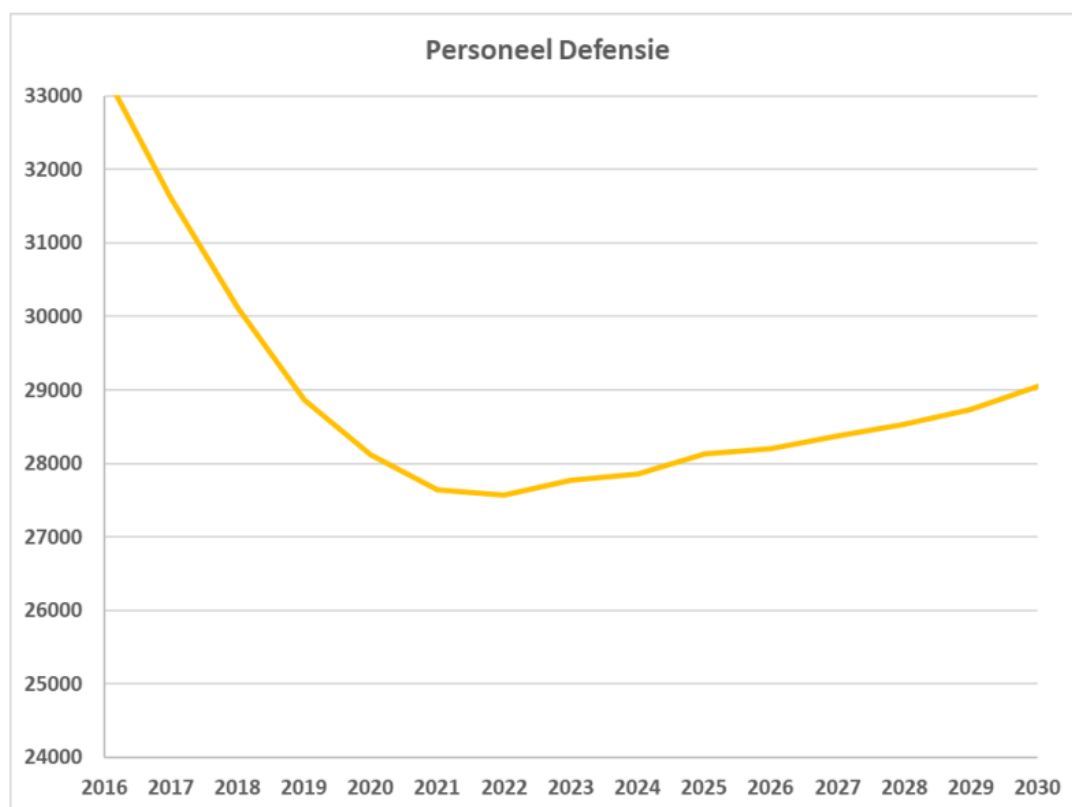
2.2.3 Het STAR-plan

Met het einde van de Koude Oorlog ervaarde het Belgisch leger een verdere afname van haar budget en dus ook haar personeel (Coelmont & Errard, 2013; Haesebrouck, 2021). Zoals eerder vermeld (zie 2.1.2), zette deze trend zich in de decennia daarop voort in het voordeel van andere sectoren (Koninklijk Hoger Instituut voor Defensie, 2021). Wil België echter een relevante bijdrage kunnen en blijven leveren in verschillende operaties, dan dient het over een voldoende grote gevechtscapaciteit te beschikken wat betreft al haar componenten (Biscop, 2022). De veranderende veiligheidsomgeving heeft bovendien het belang van een goed uitgerust defensieapparaat aangetoond (Mattelaer, 2022). Zowel het verkrijgen als behouden van deze capaciteiten vergt echter meer investeringen (Haesebrouck, 2021).

Op 17 juni 2022 keurde de federale regering het STAR-plan goed (DG StratCom, 2022). Dit is het toekomstplan van Defensie en houdt een actualisering in van de in 2016 gepubliceerde Strategische Visie 2030 (STAR-plan, 2022; Vandepuut, 2016). Hieraan is de herziening van de Wet op de militaire programmering gekoppeld, wat de geplande investeringen in de capaciteiten van Defensie vastlegt (Ministerie van Defensie, 2022). Het STAR-plan voorziet in een budgettair groeitraject van 10,3 miljard euro voor Defensie tot 2030. De focus ligt daarbij op drie domeinen, zijnde de rekrutering en herwaarderingsmaatregelen bij Defensie, het versterken van de industriële en technologische basis op het vlak van veiligheid en defensie, evenals de investeringen in hoofdmaterieel (DG StratCom, 2022; STAR-plan, 2022). Aan de hand van deze maatregelen wil men het voor Defensie wederom mogelijk maken om ten volle te kunnen functioneren, rekruteren en investeren (Ministerie van Defensie, 2022). Michel Hofman (2021) stelt dat voldoende personeel met de juiste kwaliteiten het voornaamste kapitaal is van een krijgsmacht. In wat volgt, zal er dan ook worden gefocust op het personeelsdomein als onderdeel van het STAR-plan.

Het toekomstplan van Defensie is een kapstok voor de rekrutering en tracht tegemoet te komen aan de personeelsbehoefte van het Belgisch leger (Biscop, 2021). Hieronder kan men zowel burgers als militairen verstaan (STAR-plan, 2022). Het huidige personeelstekort binnen Defensie is een gevolg van jarenlange besparingen, vroegtijdige vertrekken en een grootschalige pensioneringsgolf tot 2025 (Ministerie van

Defensie, 2022). Dit vormt een uitdaging aangezien er in de NAVO een grotere bijdrage van de Europese lidstaten wordt verwacht wat betreft hun eigen veiligheidsvoorziening (zie 2.2.2). Met de capaciteiten waarover het leger momenteel beschikt, is Defensie echter niet in staat om op hetzelfde moment een significante bijdrage te bieden aan zowel de collectieve verdediging als -veiligheid (Biscop, 2021). Het STAR-plan bevat om deze reden een groeitraject voor het personeel. Dit richt zich, gezien het grote aantal pensioneringen en het retentie-probleem, tot en met 2024 vooral op een consolidatie van het personeelsaantal. Hierna zal er een versterking gerealiseerd worden. Deze aanpak moet ervoor zorgen dat het personeelsaantal toeneemt van zo'n 25.000 in 2022 naar ongeveer 29.000 in 2030, waarvan 2000 burgers en 27.000 militairen (STAR-plan, 2022). Rekening houdend met de werving ter vervanging van het uittredend personeel, zullen er zo een 10.000 extra voltijdse krachten moeten worden aangetrokken (EUROMIL, 2022). Om dit doel te bereiken en een job bij Defensie aantrekkelijker te maken, kwam er onder andere een loonsverhoging en wordt er ingezet op doorgroeimogelijkheden binnen Defensie zelf (STAR-plan, 2022).

Grafiek 1 Verwachte evolutie personeel Defensie in de periode 2016-2023 als gevolg van de beleidsmaatregelen in deze legislatuur (STAR-plan, 2022)

Er kan worden gesteld dat het Belgisch defensiebeleid met de invoering van het STAR-plan een nieuwe koers is ingeslagen. Toonaangevend is onder meer de beslissing van de federale regering om voor het eerst sinds het einde van de militaire dienstplicht, toen de rekruteringskraan werd dichtgedraaid, het personeelsaantal van het Belgisch leger terug uit te breiden (Biscop, 2022). Meerdere auteurs, waaronder

een bron binnen Defensie, stellen echter dat het behalen van dit cijfer een hele uitdaging zal worden waarin Defensie mogelijks niet op tijd zal slagen. Bovendien merken Biscop, Verstraete, Holslag en Struye de Swielande (2023) dat “*De spanning tussen kwantiteit en kwaliteit [oploopt] in de kwartieren*”. Volgens Wannes Verstraete (2022) is het toekomstplan van Defensie dan ook nog steeds niet voldoende wil België een geloofwaardige bijdrage leveren in het kader van onder meer collectieve verdediging. Naar zijn mening is er, ook wat betreft personeel, nog meer nodig. Dit hoeft volgens de auteur niet noodzakelijk een herinvoering van de militaire dienstplicht in te houden (Verstraete, 2022). Een vergaande samenwerking met andere Europese landen, zoals reeds gebeurt met de Nederlandse marine, of de oprichting van vrijwillige territoriale reserve-eenheden, behoren tot de mogelijkheden (Biscop, 2022; Verstraete, 2022). De opbouw van een territoriale reservemacht wordt door verschillende auteurs als mogelijkheid naar voren geschoven. Ze stellen dit voor in functie van de verdediging en weerbaarheid van het Belgisch grondgebied. Dit zou voor hen idealiter deel uitmaken van een bredere veiligheidsstrategie om de nationale weerbaarheid te versterken en worden gekoppeld aan een burgerdienst. Bij dit laatste zouden jongeren gedurende een jaar stage lopen in onder meer de veiligheid en de zorgsector, net als het onderwijs en dergelijke. Een stage bij Defensie zou een optie zijn, waarbij de jongeren voor een deel van de burgerdienst toegang krijgen tot de militaire reserve. Deze territoriale reserve zou dan een rol spelen in het verdedigen van het grondgebied en de bescherming van de kritieke infrastructuur, waaronder de kerncentrales. Tevens kunnen ze worden ingezet tijdens nationale rampen of noodsituaties. De auteurs stellen dat deze in eerste instantie zou bestaan uit ongeveer drieduizend vrijwilligers verspreid over het gehele grondgebied. Dit is volgens hen haalbaar (Biscop, Verstraete, Holslag, Mattelaer, & Struye de Swielande, 2023).

2.2.4 Besluit

Het Belgisch leger kent verschillende opdrachten, die zich zowel binnen als buiten onze nationale grenzen afspelen. Tot haar drie kerntaken behoren het verzekeren van zowel de collectieve verdediging als collectieve veiligheid en de bescherming van Belgische onderdanen in het buitenland. De eerste twee kerntaken moeten worden gezien in functie van de samenwerking met onder meer de NAVO-lidstaten. Het bondgenootschap is afhankelijk van de bijdrage van haar lidstaten op vlak van zowel financiering als militaire capaciteiten. Als gevolg van de veranderende veiligheidsomgeving, waaronder de terugkeer van oorlog op het Europese grondgebied, ziet de NAVO zich opnieuw focussen op haar *raison d'être*, namelijk de collectieve verdediging. Van de lidstaten, waaronder België, wordt dan ook verwacht dat ze hiertoe bijdragen. De vraag stelt zich of België, als gevolg van langdurige besparingen en de afname van het personeelsaantal, hiertoe in staat is. Aan de hand van het STAR-plan, een groeipad dat de strategische visie tot 2030 vastlegt, wil men het voor Defensie terug mogelijk maken om zijn kerntaken ten volle te kunnen uitvoeren. De rekrutering van zowel burgers als militairen is hierbij een belangrijk onderdeel. Verschillende auteurs twijfelen echter aan de haalbaarheid ervan wat betreft de rekrutering. Ze schuiven alternatieven naar voor zoals de oprichting van een territoriale reserve of een nauwere samenwerking met andere landen.

2.3 Het Scandinavisch model

Het begin van de eenentwintigste eeuw betekende voor vele landen binnen Europa het einde van de verplichte militaire dienst. Landen zoals Duitsland, Frankrijk en Nederland beslisten daarop om over te gaan tot het vormen van beroepslegers (Mjøset & van Holde, 2002). Desondanks zijn er wel degelijk landen in Europa, waaronder Estland en Finland, die nooit zijn afgestapt van hun verplichte militaire dienst (Kosonen & Mälkki, 2022). Enkelen voerden deze recent ook terug in (Braw, 2019; Andžāns, 2023). In vergelijking met Azië, Afrika en Zuid-Amerika, waar dit momenteel nog wijdverspreid is, behoren landen met een militaire dienstplicht in Europa echter tot de minderheid (Rongé & Abrate, 2019). Van de huidige 31 NAVO-lidstaten hebben er op dit moment slechts acht een verplichte militaire dienst (zie 7.1) (Keller, Poutvaara, & Wagener, 2010).

In Europa wint het debat over een (her)invoering van de militaire dienstplicht aan populariteit (Strand, 2021). De veranderende veiligheidsomgeving en het bestaande personeelstekort binnen de respectievelijke legers, spelen hierbij in belangrijke mate een rol (Hutt, 2022; Österberg, Nilsson, & Hellum, 2020). Onder welke vorm deze dienstplicht dient ingevoerd te worden, is in veel van deze landen voer voor discussie. De meerderheid van deze landen beschikt namelijk over de mogelijkheid om de 'oude' dienstplicht, zijnde die van voor het einde van de Koude Oorlog, opnieuw in te voeren. Deze beslissingsmacht ligt uiteindelijk bij de overheid (Velaers, 2005). Hoe dan ook schijnen sommige landen die een herinvoering in overweging nemen vooral naar het Scandinavisch model te kijken. In de Scandinavische landen staat deze vorm van dienstplicht in functie van hun specifieke defensiebeleid, genaamd *Total Defence*. Dit omvat een combinatie van zowel militaire verdediging als civiele bescherming, waarbij zowat de hele samenleving wordt voorbereid op het bieden van weestand in geval van oorlog en crisis (Larsson, 2020). Onder andere het Nederlandse ministerie van Defensie ondernam recentelijk een studie over wat een introductie van dit Scandinavisch model voor Nederland concreet zou kunnen inhouden (Van Joolen & Winterman, 2022). Zowel Elisabeth Braw (2019) als Sanna Strand (2021) voerden reeds onderzoek uit naar hoe een implementatie van dit model in de Europese landen er mogelijks uit zou kunnen zien. In wat volgt, wordt er dan ook een blik geworpen op de drie individuele benaderingen van dienstplicht in Noorwegen, Denemarken en Zweden. Daarbij wordt er stilgestaan bij de onderlinge gelijkenissen en verschillen.

2.3.1 Noorwegen

Sinds 1814 geldt er in Noorwegen een militaire dienstplicht (Braw, 2019). Doorheen de geschiedenis was dit essentieel om de Noorse krijgsmacht van voldoende soldaten te voorzien (Norges offisersforbund, s.d.). Hoewel de invulling ervan doorheen de tijd zou veranderen, bleef het land als één van de weinigen in Europa hieraan vasthouden (Rongé & Abrate, 2019). In de beginperiode was er sprake van een algemene dienstplicht, waarbij alle mannen tussen 19 en 44 jaar indien nodig de wapens moesten opnemen. Volgens Elisabeth Braw (2019), onderzoeker aan het *American Enterprise Institute*, moest dit de band tussen het leger en de samenleving versterken, een motivatie die vandaag de dag nog steeds leeft. Met het einde van de Koude Oorlog vond ook in Noorwegen een geleidelijke afbouw plaats van het aantal dienstplichtigen. De grote landlegers van weleer vormden immers een te grote druk op de toenmalige voorzieningen (Norwegian Armed Forces, 2021).

Door de introductie van de selectieve dienstplicht sloeg Noorwegen echter een nieuwe weg in. Dit competitieve rekruterings- en selectiesysteem verschoof de focus van de kwantiteit naar de kwaliteit (Norges offisersforbund, s.d.). Deze procedure omvat twee stappen. In de eerste fase vult iedere 18-jarige een online vragenlijst in. In de tweede fase stromen diegenen die geschikt worden geacht door naar de tweede ronde. Deze selectieproeven testen zowel de fysieke als mentale geschiktheid, evenals de motivatie (Österberg, Nilsson, & Hellum, 2020). De selectieve aard van deze militaire dienstplicht geeft de Noorse strijdkrachten de mogelijkheid om de meest gemotiveerde en geschikte jongeren te selecteren. Concreet wil dit ook zeggen dat diegenen die niet willen deelnemen, hiertoe niet worden verplicht (Braw, 2017).

Sinds 2015, toen het Noorse parlement de genderneutrale dienstplicht invoerde, worden eveneens vrouwen wettelijk verplicht om aan het selectieproces deel te nemen. Hiermee was Noorwegen een pionier onder de NAVO- en Europese lidstaten (Norwegian Armed Forces, 2015). Volgens Österberg, Nilsson en Hellum (2020) werd hierdoor de selectiepoel verdubbeld, waardoor de selectie nog competitiever is geworden. Deze exclusiviteit heeft volgens Nina Hellum, antropologe aan het *Norwegian Defence Research Establishment*, een positieve invloed op de aantrekkelijkheid van de dienstplicht bij jongeren (Braw, 2019). Per jaar worden ongeveer 7000 dienstplichtigen opgeroepen uit een brede poel van zo'n 60.000 jongeren (Österberg, Nilsson, & Hellum, 2020). Ze gaan voor een periode van 12 tot 16 maanden in dienst en ondersteunen beroepsmilitairen in het verzekeren van de nationale soevereiniteit en territoriale integriteit (Norwegian Ministry of Defence, 2020). Tot de leeftijd van 44 jaar blijven de dienstplichtigen actief in de reserves (Defence Staff Norway, 2017).

2.3.2 Denemarken

De geopolitieke situatie in Europa wijzigde grondig bij het einde van de Koude Oorlog en betekende een afname van de dreiging uit het Oosten. Desondanks besloot de Deense overheid om net als Noorwegen hun militaire dienstplicht te behouden (Larsen, 2021). Zoals Elisabeth Braw (2019) beschrijft, nam deze net zoals in de andere Scandinavische landen een eerder selectieve dan universele vorm aan. De Deense selectieprocedure verschilt echter wel van de andere Scandinavische landen in het feit dat hun dienstplicht op basis van loting gebeurt en dat alleen mannen hiertoe wettelijk verplicht zijn. Vrouwen mogen wel vrijwillig toetreden (Rongé & Abrate, 2019).

Vanaf de dag dat ze 18 jaar worden, krijgen alle Deense mannen een oproepingsbrief waarin hen wordt opgedragen zich te melden. Op de Deense Dag van de Krijgsmacht worden er dan zowel fysieke als mentale tests afgenomen, waarna er wordt beslist of de kandidaat geschikt is voor de militaire dienst of niet (Lyk-Jensen & Bingley, 2022). Afhankelijk van het aantal dienstplichtigen die de krijgsmacht nodig heeft, stelt het Deense Ministerie van Defensie een lotnummerdrempel vast. Diegenen die na de eerste ronde overblijven, moeten vervolgens een lotnummer kiezen. Indien ze een nummer onder de drempel trekken, zijn ze verplicht om deel te nemen aan de dienstplicht. Afhankelijk van de noden van de krijgsmacht, wordt aan de dienstplichtigen een functie toegewezen (Danish Ministry of Defence, s.d.). De dienstperiode duurt in het algemeen vier maanden, maar kan naargelang de functie oplopen tot 12 maanden (Danish Ministry of Defence, 2018). Net zoals in Noorwegen en Zweden het geval is, werken de dienstplichtigen zij aan zij

met beroepssoldaten (Lyk-Jensen & Bingley, 2022). Aangezien de Deense krijgsmacht kan rekenen op een groot aantal vrijwilligers, beperkt het aantal dienstplichtigen zich bijgevolg tot een klein aandeel én worden er zelden onwillige kandidaten geselecteerd (Bieri, 2015). Desondanks beoordeelde Jakob Ellemann-Jensen, de Deense minister van Defensie, in 2023 dat de Deense krijgsmacht niet in staat is om Denemarken echt te verdedigen. Hierbij riep hij op om de dienstperiode uit te breiden en ook vrouwen wettelijk te verplichten om hieraan deel te nemen (Wienberg & Schwartzkopff, 2023).

2.3.3 Zweden

Tot en met het begin van de vroege jaren negentig, hanteerde Zweden net zoals zijn buurlanden een universele dienstplicht voor mannen (Strand, 2022). Hoewel vrouwen in die tijd niet onder de dienstplichtwet vielen, mochten ze zich vanaf de jaren tachtig hiervoor wel vrijwillig inschrijven (Österberg, Nilsson, & Hellum, 2020). Volgens Anna Leander (2004) werd de dienstplicht tijdens deze periode essentieel geacht voor zowel het verzekeren van de territoriale veiligheid, als het behoud van de vrede in Zweden. Waar het land in zijn 'beste' jaar tot 52.295 dienstplichtigen kon oproepen, werd dit aantal in de jaren die daarop volgden geleidelijk afgebouwd (Braw, 2019). Uiteindelijk besliste de Zweedse overheid in 2010 om, na meer dan 100 jaar, de universele dienstplicht voor mannen te beëindigen. Gezien de toenmalige veiligheidsomgeving, werd dit door velen als een logische beslissing beschouwd (International Institute for Strategic Studies, 2017). Bovendien, argumenteerde men, zou door middel van een meer gerichte rekrutering de kwaliteit van de Zweedse krijgsmacht toenemen (Marinmuseum Karlskrona, 2020).

De overgang naar een beroepsleger had niet de beoogde gevolgen. Er ontwikkelde zich een rekruteringsprobleem, waarbij men er maar niet in slaagde om voldoende vrijwilligers te vinden voor de beschikbare functies. Philippe Manigart (2005) wijst hiervoor naar de toenmalige situatie op de arbeidsmarkt. Hij stelt dat de relatief lage werkloosheidsgraad onder de Zweedse jongvolwassenen een hinder vormde voor de aanwerving van vrijwilligers. De toegenomen Russische aanwezigheid in de Baltische Zee, zorgde bovendien voor een hernieuwde focus op de staat van de territoriale defensie (Braw, 2017).

Om die redenen besliste de Zweedse regering in 2017, om de militaire dienstplicht opnieuw in te voeren (Österberg, Nilsson, & Hellum, 2020). Deze moderne vorm is eerder selectief en bovendien genderneutraal (Desilver, 2019). Voor zijn rekruteringsstelsel baseerde Zweden zich op Noorwegen. Dit houdt allereerst in dat alle jongeren een oproepingsbrief toegestuurd krijgen in het jaar dat ze meerderjarig worden. Daarbij wordt hun motivatie getest door hen onder andere te vragen of ze zichzelf geschikt achten voor het leger. Indien dit antwoord 'neen' is, worden ze niet verplicht om deel te nemen (Zubova, 2022). De selectie is competitief aangezien er jaarlijks maar een duizendtal plaatsen worden opengesteld om naast de beroepssoldaten te dienen. Net zoals in Noorwegen en Denemarken worden daardoor alleen de meest gemotiveerde en capabele kandidaten toegelaten (Österberg, Nilsson, & Hellum, 2020). In vergelijking met vroeger, is de dienstperiode ingekort. Deze duurt nu vier tot elf maanden in plaats van negen tot vijftien (Rongé & Abrate, 2019).

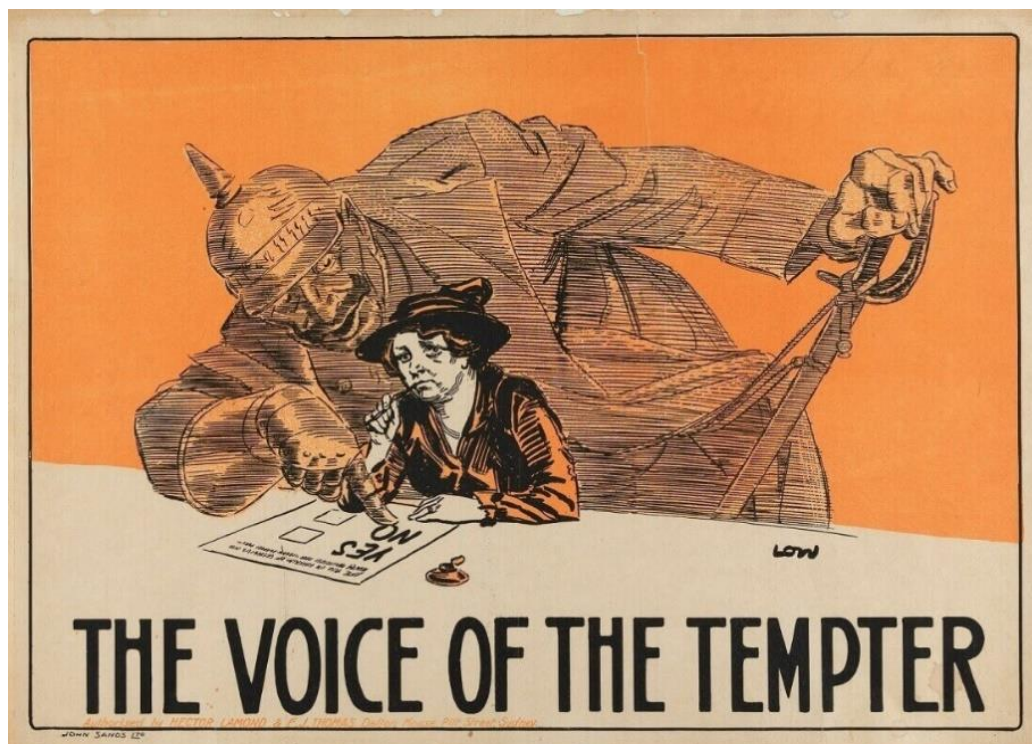
2.3.4 Besluit

Het rekruteringsprobleem bij de krijgsmacht en de veranderende veiligheidsomgeving hebben er in diverse landen toe geleid dat de discussie over de herinvoering van de militaire dienstplicht terug opduikt. Verschillende onderzoekers en beleidsmakers schuiven hierbij het Scandinavisch model naar voor als een alternatief voor de universele dienstplicht. Het Scandinavisch model is zowel selectief als competitief, wat neerkomt op een 'dienstrecht'. Hiermee wordt bedoeld dat alleen maar de meest gemotiveerde jongeren worden geselecteerd om naast de beroepsmilitairen te dienen. Ondanks de hernieuwde focus op territoriale verdediging, worden de miliciens niet ingezet zoals vroeger. Men heeft hoogopgeleide vrouwen en mannen nodig, die om kunnen gaan met hoogtechnologisch materieel. Het aantal dienstplichtigen dat jaarlijks wordt opgeroepen, hangt bovendien af van de noden van de krijgsmacht én is beperkt. Daarmee ligt de focus eerder op de kwaliteit dan de kwantiteit. Hoewel de drie Scandinavische landen allen een selectieve dienstplicht hebben, zijn er wel degelijk enkele onderlinge verschillen. Vooral Denemarken is hierbij een buitenbeentje wat betreft de selectieprocedure, gendergelijkheid en dienstperiode. Op basis van dit Scandinavisch model van dienstplicht, wordt het aantal actieve reservisten verhoogd. Hoe dan ook is het nieuwe systeem aantrekkelijker dan het oude, als gevolg van de competitiviteit die ermee verbonden is. Dit is een belangrijke constatactie, aangezien een sterke Total Defence aanvangt bij de bereidheid van de samenleving om deel te nemen aan de verdediging van hun land.

2.4 De militaire dienstplicht: voor- en tegenstanders

Het is ondertussen ongeveer zo'n 30 jaar geleden dat de militaire dienstplicht in België werd opgeschort en de laatste lichte dienstplichtigen de deuren van de kazernes achter zich lieten dichtvallen. Hiermee kwam een einde aan de universele dienstplicht voor mannen in België (De Vos & Warnier, 2010). Net zoals bij de invoering ervan in 1913 (zie 2.1.2), was ook deze beslissing onderwerp van discussie. Politici en academici, net als de rest van de samenleving, mengden zich in dit debat (Jørgensen & Breitenbauch, 2009). Het feit dat de militaire dienstplicht een onderwerp is dat stof doet opwaaien, is echter iets van alle tijde en actueel in verschillende landen. Zo veroorzaakte dit onder andere in Australië tijdens de Eerste Wereldoorlog een enorme propagandacampagne. De aanleiding hiertoe was een referendum dat moest uitmaken of dienstplichtige Australische soldaten ook buiten het Britse Gemenebest zouden worden ingezet. Deze kwestie verdeelde het land, waarbij tegenstanders argumenteerden dat het de ultieme vorm van staatstirannie was. Uiteindelijk zou dit leiden tot een nederlaag van het 'ja'-kamp, wat betekende dat soldaten niet zouden worden verplicht om in de overzeese gebieden te dienen. Deze beslissing maakte dan ook een einde aan deze discussie voor de rest van de oorlog (Martin, s.d.).

Tot op de dag van vandaag kent het concept van militaire dienstplicht nog steeds wereldwijde voor- en tegenstanders (Braw, 2019). Verschillende argumenten worden hierbij aangehaald, die ofwel een herinvoering of een afschaffing van de militaire dienstplicht moeten rechtvaardigen. In wat volgt, wordt een blik geworpen op de argumenten die zowel de voor- als tegenstanders van de militaire dienstplicht aanhalen. Vervolgens zal er worden besproken hoe bepaalde landen die een introductie van de dienstplicht in overweging nemen, dit volgens sommige auteurs kunnen onderbouwen.

Figuur 3 Poster voor de invoering van de overzeese dienstplicht voor mannen in Australië tijdens WOI. Een 'neen' stem, betekende een stem voor Keizer Wilhelm en de nederlaag van Groot-Brittannië (Low, s.d.)

2.4.1 Argumenten

Er heerst verdeeldheid onder zowel onderzoekers als politici wat betreft het voortbestaan van de militaire dienstplicht. Waar dit voor sommigen nog steeds een functie heeft, zij het politiek en/of militair, behoort dit voor anderen voor eeuwig tot het verleden. In het volgende onderdeel van de literatuurstudie worden de argumenten besproken die beide kampen naar voren brengen en wordt de rode draad er doorheen geïdentificeerd. Aan de hand van zowel oudere als meer recente bronnen, worden eerst de sociaal-culturele argumenten besproken, waarna de politiek-militaire en economische argumenten aan bod komen.

Militaire dienstplicht als 'school of the nation'

De maatschappelijke functie van de militaire dienstplicht wordt in diverse bronnen aangehaald (Braw, 2019). Onder meer Eliot A. Cohen (1985), voormalig adviseur van het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken onder George W. Bush, beschrijft hoe de militaire dienstplicht kan dienen tot natievorming. Hij beargumenteert dit door te stellen dat dienstplicht alle jonge mannen, en in sommige gevallen ook vrouwen, uit verschillende lagen van de samenleving met elkaar in contact brengt. Dit zou volgens hem de nationale eenheid bevorderen, evenals het leger een betere afspiegeling maken van de hedendaagse samenleving. Zowel Coleman en Brice (1962), als Sanna Strand (2021) oordelen eveneens dat het leger het potentieel heeft om op te treden als een verenigende instelling. Deze nadruk op het verstevigen van de sociale samenhang, wordt ook door Jonathan Holslag (2022) beklemtoont in zijn visie op dienstplicht. Sommige onderzoekers, waaronder Poutvaara en Wagener (2007), stellen zich echter de

vraag of een verplichte militaire dienst wel de geschikte manier is om de sociale samenhang te bevorderen. Stan Meuwese (2013) argumenteert bovendien dat deze verwijzingen naar groepsgevoel en toenadering tussen mensen van verschillende culturen “*de onrechtmatige verdeling van de dienstplichtlast*” niet in rekening neemt. Poutvaara en Wagener (2011) concluderen immers dat slechts de helft van de bevolking effectief in dienst moest gaan, waarbij onder meer vrouwen, migranten, vaders en bepaalde religieuze groeperingen werden uitgesloten. Door deze groepen uit te sluiten, kwam niet iedereen via de militaire dienstplicht ook daadwerkelijk met elkaar in contact.

De dienstplicht wordt door voorstanders ook aangeduid als middel om jongeren bepaalde normen en waarden, evenals discipline, bij te brengen (Homan, 2016; Levi, 1997). Normen en waarden kunnen hierbij worden gedefinieerd als “*standaard[en] van gepast gedrag voor actoren met een bepaalde identiteit*” (Finnemore & Sikkink, 2005). Choulis, Bakaki en Böhmelt (2021) beamen deze stelling in hun onderzoek en schrijven dat dienstplicht, in tegenstelling tot een vrijwillige legerdienst, zich meer leent tot het socialiseren van mensen in de normen en waarden van het leger. Sommige auteurs, waaronder Ronald R. Krebs (2004) stellen zich echter vragen bij de socialiserende kracht van het leger en de rol ervan in het bevorderen van zinvol contact. Volgens Giani, Di Leo en Bove (2022) heeft dit bovendien niets te maken met militaire strategie, en ook De Vos en Warnier (2010) vinden dat dit niet tot het takenpakket van een leger behoort. Lawrence Vanhove (2022), voorzitter van de Vlaamse denktank Liberales, ziet in deze argumenten eerder een manier om bepaalde nationalistische waarden over te brengen. Experts uit verschillende landen keuren deze “*nostalgische kijk*” op dienstplicht dan ook af (Bieri, 2015).

Militaire dienstplicht als uitdaging voor de democratie

Stephan Pfaffenzeller (2010) stelt dat men in liberale democratieën de invoering van de militaire dienstplicht traditioneel verantwoordt als een noodzaak voor het behoud van de nationale veiligheid. Voor vele landen was dit rekruteringsysteem gedurende lange tijd dé manier om de krijgsmacht te voorzien van voldoende, en relatief goedkoop, personeel (Choulis, Bakaki, & Böhmelt, 2021). Volgens Levi (1996) en Leander (2004) konden er op basis van vrijwillige toetreding immers onvoldoende geschikte soldaten worden aangeworven. De Weizsäcker-commissie (2000), die als doel had na te denken over mogelijke hervormingen van de Duitse strijdkrachten, beaamde dit in zijn rapport:

De militaire dienstplicht vormt een diepgaande beperking van het recht van de burger op vrijheid. Het is gerechtvaardigd op grond van het feit dat de staat alleen kan voldoen aan zijn verplichting om fundamentele rechten en vrijheden te beschermen als hij wordt bijgestaan door zijn burgers. (p. 63)

Onder andere Dick Zandee, defensiespecialist bij het Nederlandse Clingendael Instituut, gaf aan positief te staan tegenover een herinvoering van de militaire dienstplicht omwille van de huidige veiligheidsomgeving en personeelsproblematiek bij de Nederlandse krijgsmacht (van der Wal, 2023). De beslissing om een militaire dienstplicht in te voeren is echter complex. Zowel het bovenstaande citaat van de Weizsäcker-commissie (2000) als verschillende andere auteurs geven aan dat dit voorbijgaat aan bepaalde democratische rechten van burgers (Strand, 2021). Onder meer Lawrence Vanhove (2022) benadrukt de

inbreuk ervan op het individuele recht op vrijheid door te argumenteren dat een burger geen lijfeigene is van de staat. Deze heeft volgens hem geen recht op de arbeid van burgers of het recht om jongeren “te gebruiken als kanonnenvlees”. De dienstplicht, in die landen waar deze beperkt wordt tot mannen, gaat ook in tegen het principe van gelijkheid voor de wet (Pfaffenzeller, 2010). Om die redenen argumenteerde de voormalige Duitse bondpresident Roman Herzog (1995) dat een democratische rechtsstaat dit alleen mag eisen van zijn burgers indien de externe veiligheid van de staat in gevaar is.

Hoewel sommigen argumenteren dat militaire sterkte de relatieve macht van een land verhoogt in de context van internationale betrekkingen, wijzen anderen onder meer op de nood hierbij aan technische expertise. Zowel King (2011) als Tilly (1987) stellen immers dat er hoogopgeleid personeel nodig is om met het technisch hoogstaand materieel om te kunnen gaan. Hiertoe acht men de dienstplichtige legers minder geschikt. Ook het gevaar van een verdere militarisering van de samenleving wordt aangehaald. Dit kan worden beschreven als een proces waarbij een staat of samenleving zich meer en meer afstemt op de behoeften van een militaire omgeving (BPB, s.d.). Dit proces zou volgens een aantal auteurs ten koste gaan van het burgerlijk gezag en liberale bewegingen. Volgens De Brabander en Callewaert (2022) cultiveert het bovendien het idee dat een toename van de bewapening voor meer veiligheid zorgt. Uit hun onderzoek concluderen Choi en James (2003) echter dat er in vergelijking met professionele legers een verband bestaat tussen het invoeren van de militaire dienstplicht én de kans op internationaal geweld. Ook Asal, Conrad en Toronto (2017) stellen dat een militaire dienstplicht geassocieerd wordt met meer militaristische samenlevingen die een eerder agressief buitenlands beleid hanteren. Bove, Di Leo en Giani (2022) besluiten uit hun onderzoek dat dienstplicht verband lijkt te houden met een daling van het vertrouwen van burgers in democratische instellingen.

Militaire dienstplicht als economische last

Het economische aspect van de militaire dienstplicht wordt door zowel voor- als tegenstanders aangehaald (Gady, 2023). Onder meer Mulligan en Shleifer (2005) argumenteren dat een leger bestaande uit dienstplichtigen goedkoper is dan een professioneel leger omdat het kan besparen op zijn vaste kosten. Een professioneel leger moet wat betreft zijn salarissen immers wedijveren met deze in de private sector, wat zich vertaalt in significant hogere lonen (Bieri, 2015). Economen zijn het over het algemeen echter eens dat een militaire dienstplicht een inferieure manier is om een leger op te bouwen (Straubhaar, 2000). Deze onttrekt onder meer een groot aantal studenten en potentiële arbeidskrachten van de economie (Vanhove, 2022). Poutvaara en Wagener (2007) en Herbert Obinger (2020) bemerken daarbij dat voorstanders van de militaire dienstplicht de budgettaire kosten verwarren met de alternatieve kosten, zijnde wat iemand had kunnen opbrengen in de economie indien deze een andere job had ingevuld. Hierbij richt men zich op het feit dat niet iedereen even geschikt is om soldaat te zijn, net zoals niet iedereen in de wieg is gelegd voor de job van leraar of dokter. Kerstens en Meyermans (1993) schatten dat de alternatieve kostprijs van de voormalige dienstplicht in België twee keer zo hoog was in vergelijking met de budgettaire kost.

Volgens Matthias Bieri (2015) zijn er ook praktische uitdagingen, waaronder de heropbouw van de militaire infrastructuur en het voorzien van voldoende opleidingscapaciteiten. Ingeval van een herinvoering van de dienstplicht, zouden deze zaken een verdere investering vergen van de staat. In tegenstelling tot de

voorgaande visies stelt Anna Leander (2004) dat het echter onmogelijk is om een algemeen oordeel te vellen over de kosten van de militaire dienstplicht in vergelijking met de alternatieven. Dit hangt volgens haar af van diverse factoren, waaronder de soort dienstplicht die wordt uitgeoefend en onder welke voorwaarden dit gebeurt.

2.4.2 Een blik op de toekomst

Hoewel de meeste landen binnen Europa de voorbije decennia de overgang maakten naar een professioneel leger, zijn er wel degelijk landen die blijven vasthouden aan hun militaire dienst of ervoor kiezen om deze opnieuw in te voeren. Onder andere Zwitserland en Oostenrijk, die beiden geen lid zijn van de NAVO, behoren tot de eerste categorie. In 2013 besloten beide landen via een referendum om hun militaire dienstplicht te behouden. Volgens de toenmalige Oostenrijkse minister van Buitenlandse Zaken vormde dit de beste garantie tegen de toekomstige uitdagingen (BBC, 2013). Ook de meerderheid van de Zwitserse bevolking gaf aan de dienstplicht als een verbindend element in de samenleving te beschouwen (Reuters Staff, 2013). Zowel Zweden als Litouwen en Oekraïne behoren dan weer tot de landen die kozen voor een herinvoering van de militaire dienst. Bij hen gold de aanvang van de oorlog in Oekraïne in 2014, en dus de veranderende veiligheidsomgeving, als drijfveer hiertoe (Bieri, 2015). Sanna Strand (2021) stelt vast dat deze tendens ook zichtbaar is in West-Europa, waar steeds meer landen debatteren en nadenken over een mogelijke herinvoering van de dienstplicht. Volgens Anna Leander (2004), Matthias Bieri (2015) en David Hutt (2022) hoeft dit niet noodzakelijk een terugkeer te betekenen naar de massale landlegers van weleer. De militaire dienstplicht kan volgens hen naast andere rekruteringsystemen bestaan én worden aangepast aan de behoeften van de krijgsmacht en de capaciteiten van de samenleving (Leander, 2004). Rongé en Abrate (2019) stellen dat het noodzakelijk is dat de landen die een herinvoering overwegen hiermee rekening houden en kijken hoe ze de dienstplicht kunnen vernieuwen. Deze kan immers verschillende vormen aannemen en hoeft zich niet noodzakelijk enkel en alleen maar te richten op territoriale defensie (Braw, 2017).

Volgens Roman Herzog (1995) en Anna Leander (2004) hangt de beslissing om de dienstplicht af te schaffen of te behouden af van hoe legitiem deze als politieke en sociale instelling door de bevolking wordt beschouwd. Beide auteurs stellen dat de oude argumenten over de sociale functies van de militaire dienstplicht aan geloofwaardigheid en aantrekkingskracht hebben moeten inboeten. Bij het ontstaan van de nieuwe geopolitieke situatie na de Koude Oorlog, verklaarden verschillende politieke, academische en militaire actoren dat deze argumenten compleet achterhaald waren (Strand, 2021). Ook van der Meulen en Manigart (1997) argumenteren dat de ideologische rechtvaardigingen voor de dienstplicht in België te zwak waren en mede hebben geleid tot de afschaffing ervan. Deze legitimeringen belemmerden bovendien het ontstaan van alternatieve rechtvaardigingen voor de dienstplicht. Als gevolg is het moeilijker geworden om op basis hiervan een herinvoering of behoud van de dienstplicht te rechtvaardigen (Leander, 2004). Het maatschappelijk draagvlak is hierbij van groot belang.

Sanna Strand (2021) concludeert dat er nieuwe en geloofwaardige legitimeringen voor de civiele en/of militaire dienstplicht moeten worden opgeworpen ingeval landen deze willen behouden of opnieuw

wensen in te voeren. Van der Meulen en Manigart (1997) stellen dat de publieke opinie in dit verband een betrouwbare indicator is voor toekomstige ontwikkelingen. Zolang de dienstplicht ervaren wordt als een legitieme instelling, is een invoering ervan plausibel en zullen er verdere hervormingen kunnen plaatsvinden (van der Meulen & Manigart, 1997). De manier waarop Zweden in 2017 de herinvoering van de militaire dienstplicht tegenover zijn politici en de rest van de bevolking verantwoordde, kan hierbij als voorbeeld worden genomen. Dit werd niet voorgesteld als een manier om de nationale trots of eenheid te herstellen die zogezegd verloren zou zijn gegaan door immigratie (Strand, 2021). De overheid motiveerde deze beslissing uitsluitend aan de hand van militaire argumenten, die direct gelinkt zijn aan de nood aan militair personeel en de toegenomen internationale dreiging. Hierbij nam men de tijd om aan de burger duidelijk te maken dat dit geen terugkeer inhield naar het oude systeem en bovendien verenigbaar was met de sociaal-politieke waarden van de Zweedse samenleving. Als resultaat hiervan wordt dit model door zowel politici als de Zweedse bevolking gesteund (Strand, 2021).

2.4.3 Besluit

De dienstplicht is een controversieel onderwerp. Voorstanders hiervan argumenteren dat de militaire dienstplicht meerdere voordelen oplevert voor zowel de staat als het individu. Hieronder verstaat men een toename van de sociale cohesie, het verwerven van bepaalde normen en waarden, een verhoogde militaire effectiviteit en de daling van de economische kost van een leger. De argumenten die hiertegen worden opgeworpen verwijzen onder meer naar het feit dat men de effecten van de dienstplicht, zowel voor het individu als voor de staat, als onwenselijk beschouwd. Hiermee doelt men onder meer op een verdere militarisering van de samenleving, de afbreuk van individuele rechten, de daling van de militaire effectiviteit en een verhoging van de kost van het leger. Landen die hun dienstplicht willen behouden of deze (opnieuw) willen invoeren worden geadviseerd om dit tegenover hun bevolking niet te legitimeren via verwijzingen naar de maatschappelijke functies van de militaire dienstplicht. Deze motiveringen zijn door de jaren heen uitgehold en scharen de publieke opinie niet achter zich. Nieuwe argumenten zijn nodig, die in eerste instantie verwijzen naar de militaire functie van de dienstplicht. Zweden wordt hierbij als voorbeeld naar voren geschoven.

3 Methodologie

In het derde hoofdstuk komen de onderzoeksmethoden die geleid hebben tot een antwoord op de onderzoeksvraag aan bod. Eerst wordt een kort overzicht gegeven van de eerder vermelde probleemstelling en de daaruit volgende onderzoeksvraag. Daarna wordt besproken hoe het onderzoek werd uitgevoerd en de bemerkingen die hierbij kunnen worden gemaakt.

3.1 Onderzoeksvraag

Als gevolg van de eerdere besparingen op het defensiebudget, de grootschalige pensioneringsgolf binnen Defensie en personeel dat vroegtijdig vertrekt, heeft het Belgisch leger op dit moment te maken met een personeelstekort. Gezien de taken die Defensie heeft op zowel het nationale als internationale niveau, en de huidige geopolitieke situatie, vormt dit een belangrijke uitdaging voor Defensie. Deze masterproef onderzoekt welke toekomstige rol de militaire dienstplicht mogelijks kan hebben binnen Defensie in relatie tot deze personeelsproblematiek.

3.2 Onderzoeksdesign

Om een antwoord te bieden op de onderzoeksvraag, werd er gebruik gemaakt van twee kwalitatieve methodes die een aanvulling zijn op elkaar. Eerst en vooral werd er met behulp van *deskresearch* een gedeeltelijke strategische foresight analyse uitgevoerd aan de hand van een scenarioanalyse. Strategische foresight is hierbij de overkoepelende term voor verschillende methoden, waaronder scenarioanalyse. De tweede onderzoeksmethode, semigestructureerde elite-interviews, gebeurde aan de hand van *fieldwork*. Beide onderzoeksmethoden worden hierna verder verduidelijkt.

3.2.1 Strategic foresight analysis

De OECD, de *Organisation for Economic Cooperation and Development*, definieert strategische foresight, ofwel toekomstdenken, als een manier om via het verkennen en gebruiken van verschillende ideeën over de toekomst te anticiperen en beter voorbereid te zijn op mogelijke toekomstige ontwikkelingen. Op basis van deze bevindingen kunnen beslissingen worden genomen in het heden en worden overgegaan tot bepaalde handelingen (OECD, n.d.). Dit proces richt zich op de middellange tot lange termijn (Miles, Saritas, & Solokov, 2016). Daardoor kan men strategische foresight dus niet gebruiken op korte termijn, zoals bijvoorbeeld tijdens crisissituaties (Constantinides, 2013).

Het doel van strategische foresight is niet om de toekomst te voorspellen. Dit is namelijk onmogelijk (Scoblic, 2020). De toekomst wordt echter wel gevormd door de acties van vandaag, de waarden, doelen, drijfveren en trends, waardoor deze al gedeeltelijk is gekend (Kuosa, 2011). Dit wil zeggen dat men nu al kan anticiperen en de toekomst moet bestuderen om inzicht te verwerven in mogelijke toekomstige situaties. Hoe beter men begrijpt wat die toekomst precies kan inhouden, hoe beter men deze vorm kan geven door

nieuwe strategieën te ontwikkelen en doordachte beslissingen te nemen. Dit vergroot de strategische flexibiliteit (Constantinides, 2013). Volgens Joshua Polchar (2020) hangen de beslissingen die men neemt in het heden af van de mate waarin we onze eigen ideeën over de toekomst uitdagen. Dit kan men onder meer doen aan de hand van een scenarioanalyse, ofwel scenario planning. Deze methode houdt in dat er, in plaats van te zoeken naar alleen de meest waarschijnlijke toekomst, door middel van het opstellen van meerdere verhalen of scenario's er verschillende mogelijke toekomsten worden gecreëerd voor die fenomenen die als een belangrijke uitdaging worden gezien (Conway, 2004; Wack, 1985). Er bestaat immers niet één vaste toekomst. Er zijn verschillende opties (Grabtchak, 2023).

Scenarioanalyse kan worden gebruikt als een instrument voor het nemen van bepaalde beslissingen of om de ontwikkeling van een bepaald beleid te stimuleren (Hauck & Keleme, s.d.; Rhydderch, 2009). Het uitvoeren van een dergelijke analyse verloopt aan de hand van verschillende stappen (Conway, 2004):

Stap 1	<i>Orient</i> : afnemen van interviews met experts met als doel het kernprobleem te definiëren.
Stap 2	<i>Explore</i> : verkennen en prioriteren van de drijvende krachten (economisch, politiek, sociaal,...) achter verandering in de externe omgeving die een invloed hebben op het centrale probleem. De twee belangrijkste krachten zijn de kernonzekerheden of <i>key drivers</i> die de ontwikkeling van de scenario's zullen bepalen.
Stap 3	<i>Synthesize</i> : gebruiken van de verzamelde informatie voor het creëren van scenario's.
Stap 4	<i>Act</i> : ontwikkelen van mogelijke plannen of beleidsopties en het testen hiervan.
Stap 5	<i>Monitor</i> : monitoren van externe drijfveren en trends om aanpassingen aan plannen te vergemakkelijken.

Omwille van de beperkte tijd en middelen van dit onderzoek, werden de eerste twee stappen in een beperktere vorm uitgevoerd. De focus in dit onderzoek lag voornamelijk bij de derde stap, waarbij er aan de hand van de *two axes method* vier scenario's werden geformuleerd die 10 tot 15 jaar vooruitkijken. Hierbij werd ervan uitgegaan dat deze vier scenario's al bestonden als het resultaat van de eerste twee stappen. De *two axes method* houdt in dat de twee kritieke onzekerheden uit de tweede stap elk op een as worden geplaatst. Deze worden weergegeven in hun extreme manifestaties en kruisen elkaar om op die manier vier kwadranten te vormen. Deze worden vervolgens uitgewerkt tot vier scenario's (Rhydderch, 2009). Zowel de vierde als vijfde stap werd niet uitgevoerd in dit onderzoek omdat dit de verantwoordelijkheid is van de betreffende organisatie of overheid (UNDP GCPSE, 2018).

3.2.2 Interviews

Voor de uitwerking van dit onderzoek werden eveneens elite-interviews afgenomen en verwerkt aan de hand van een kwalitatieve inhoudsanalyse. Deze interviews vormen een verlengde van de scenarioanalyse. De Deense professor Svend Brinckmann (2020) beschouwt interviews als één van de belangrijkste, zo niet de belangrijkste, onderzoeksmethoden in de sociale wetenschappen. Kahn en Cannel (1957) definiëren een interview als een doelgericht gesprek tussen twee of meerdere personen.

Een interview kan vele vormen aannemen, afhankelijk van de voorkeur van de onderzoeker en het doel van het onderzoek zelf. Voor dit onderzoek werd er gekozen voor semigestructureerde, individuele, elite-interviews. In tegenstelling tot een volledig gestructureerd interview, waarbij wordt vastgehouden aan een vooropgestelde lijst met vragen, bieden semigestructureerde interviews de mogelijkheid om af te wijken van de vragenlijst en verder in te gaan op bepaalde invalshoeken die door de geïnterviewde worden aangegeven (Adams, 2015). Semigestructureerde interviews geven de interviewer dan weer de kans om, in tegenstelling tot ongestructureerde interviews, het gesprek te focussen op onderwerpen die als belangrijk worden geacht voor het onderzoek (Brinkmann, 2020). Eén van de nadelen van interviews is volgens William Adams (2015) dat men vaak te veel tijd besteed aan het interview zelf in vergelijking met de voorbereiding erop en de analyse van de verworven informatie erna. Een semigestructureerd interview vraagt in tegenstelling tot een ongestructureerd interview ook meer voorbereidend werk (Adams, 2015).

De interviews werden afgenomen bij drie personen binnen het Belgisch leger die goed geplaatst zijn om meer informatie te geven over het onderwerp. Ze bekleeden verschillende functies, maar behoren allen tot de personeelscategorie officier. Eén van deze personen wenst niet bij naam te worden vernoemd. Als gevolg wordt de identiteit van de geïnterviewde, evenals diens functie, niet onthuld. Twee van de drie interviews vonden face-to-face plaats. Het derde interview gebeurde via Microsoft Teams. Het was een uitdaging om de geschikte personen te vinden. Hoewel er meermaals contact werd opgenomen met een bredere doelgroep, reageerde niet iedereen. Het vooraf bepaalde aantal van vier interviews werd om deze reden herleid naar drie. De interviews werden allemaal getranscribeerd. De geanonimiseerde versies hiervan werden gebruikt voor de uitwerking van het empirisch onderzoek. De oorspronkelijke versies werden apart ingediend.

Kwalitatief onderzoek kent verschillende analysemethoden. In dit onderzoek werd ervoor gekozen om de verworven data uit de interviews te verwerken aan de hand van een kwalitatieve inhoudsanalyse. Het onderzoek richtte zich op het interpreteren en begrijpen van de inhoud, met als doel een conclusie te bekomen die een antwoord biedt op de onderzoeksvraag. Lune en Berg (2017) definiëren inhoudsanalyse als volgt: *“Content analysis is a careful, detailed, systematic examination and interpretation of a particular body of material in an effort to identify patterns, themes, assumptions, and meanings”*.

Eerst en vooral vond de segmentering plaats, waarbij de inhoud van de interviews gereduceerd werd naar kleinere (codeer-)eenheden, dat in dit onderzoek zinnen zijn. Van hieruit werd op een inductieve manier een codeerschema en codeboek opgesteld, waarbij de codes werden onttrokken uit de inhoud van de interviews. Het codeerschema werd opgesteld volgens de vier vereisten, zijnde unidimensionaliteit, exclusiviteit, volledigheid en saturatie. Aan de hand van dit schema werden de codeereenheden geclassificeerd en vervolgens geïnterpreteerd (Van Coppenolle, 2021-2022). Net zoals bij het afnemen van de interviews het geval was, is de uitvoering van deze methode tijdrovend omwille van een handmatige verwerking van de inhoud.

4 Empirisch onderzoek

Dit vierde hoofdstuk bestaat uit twee delen en betreft de uitvoering van het empirisch onderzoek. In het eerste deel, strategic foresight, wordt er aan de hand van een scenarioanalyse vier toekomstscenario's uitgewerkt en besproken. In het tweede deel, de interviews, wordt de inhoud van de semigestructureerde interviews geanalyseerd met behulp van een kwalitatieve inhoudsanalyse.

4.1 Strategic foresight

In wat volgt, wordt er ten eerste een weergave gegeven van het kernprobleem van dit onderzoek. Vervolgens worden de twee kernonzekerheden besproken die daarop betrekking hebben. Hiervoor wordt er gebruik gemaakt van enkele bestaande bronnen. Op basis van de twee kernonzekerheden worden dan vier toekomstscenario's uitgewerkt.

4.1.1 Kernprobleem

Zoals eerder vermeld werd, heeft deze masterproef tot doel te onderzoeken welke toekomstige rol de militaire dienstplicht zou kunnen spelen voor het Belgisch leger. Hierbij ligt de focus op de huidige personeelsproblematiek binnen Defensie en de impact ervan op haar bijdrage aan opdrachten zowel binnen als buiten de Belgische territoriale grenzen. Het concept '*resilience*', ofwel weerbaarheid, kan met deze problematiek in verband worden gebracht. Weerbaarheid kan worden beschreven als "*a society's ability to resist and recover from (...) shocks [such as a natural disaster, failure of critical infrastructure, or a hybrid or armed attack]*". Dit concept houdt binnen deze context een combinatie in van twee elementen, zijnde de civiele paraatheid én het verzekeren van een voldoende grote militaire capaciteit. De civiele paraatheid heeft drie kernfuncties, namelijk het verzekeren van zowel de continuïteit van de overheid als de vitale dienstverlening, evenals de civiele ondersteuning van militaire operaties (NATO, 2022). Gezien het onderwerp van deze masterproef, ligt de focus op het tweede element, de militaire capaciteit.

Het verzekeren van de weerbaarheid is in de eerste plaats een nationale verantwoordelijkheid die politiek engagement en continue investeringen vereist (Cook & Dowd, 2022). Dit concept wordt in de Belgische Nationale Veiligheidsstrategie vermeldt als één van de vitale belangen (Belgische overheid, 2022). Met de verankering van weerbaarheid in artikel 3 van het NAVO-Handvest, is dit bovendien ook een collectieve verbintenis die de lidstaten aangaan (NATO, 1949):

Teneinde de doelstellingen van dit Verdrag beter te verwezenlijken zullen de partijen, ieder voor zich en gezamenlijk, hun individueel en collectief vermogen om een gewapende aanval te weerstaan handhaven en ontwikkelen door voortdurend en op doelmatige wijze zichzelf te versterken en elkander hulp te verlenen. (p. 1)

Waar het garanderen van zowel de nationale als collectieve weerbaarheid sinds het uiteenvallen van de USSR een secundaire rol innam in het Westen, heeft dit concept sinds de Russische annexatie van de Krim opnieuw aan belang gewonnen (Braw, 2021). Deze gebeurtenis, net zoals de COVID-19 epidemie, toonde het belang aan om te investeren in diverse weerbaarheidsmaatregelen. Het is immers zo dat dit, als gevolg van de jarenlange onderinvesteringen, een nieuwe inzet vereist wat betreft zowel de nationale als collectieve planning, structuren en capaciteiten (Roepke & Thankey, 2019). Twee jaar geleden, tijdens de NAVO-top in Brussel, werd daarop besloten om hier meer op in te zetten (NATO, 2021). Het in 2022 uitgebrachte Strategisch Concept van de NAVO, weerspiegelt deze hernieuwde focus en erkent weerbaarheid als een kernthema voor de komende jaren (Braw, 2021; Hall & Sandeman, 2022). Het vergroten hiervan wordt daarbij gezien als een essentiële factor voor het verzekeren van een geloofwaardige afschrikking en verdediging, evenals de uitvoering van de andere kerntaken (The North Atlantic Council, 2021). Er kan worden gesteld dat hoe beter de lidstaten zich voorbereiden, hoe minder kwetsbaar ze zijn en des te kleiner de kans is dat ze zullen worden aangevallen (NATO, 2022).

Het leger speelt een vitale rol bij het verzekeren van de weerbaarheid. De manier waarop het Oekraïense leger momenteel verzet biedt tegen de Russische invasie, kan hierbij als voorbeeld worden genomen. Dit geeft het belang aan van een substantiële militaire capaciteit en paraatheid ten overstaande van externe schokken (Hall & Sandeman, 2022). De voorbije jaren kreeg ook België hiermee te maken, waaronder terrorisme en COVID-19. De rol die de Belgische strijdkrachten onder meer innamen tijdens de coronapandemie, waarbij ze verschillende maatschappelijke organisaties ondersteunden die onder grote druk stonden, was hierbij toonaangevend (Hofman, 2021; NATO, 2022). Tijdens de NAVO-top in 2021 werden de inspanningen van de diverse strijdkrachten hierbij erkend en besliste men om onder andere meer te investeren in robuuste militaire capaciteiten (NATO, 2021).

Wat de toekomst zal inhouden is nog onzeker. Indien men wenst dat Defensie op een gepaste manier kan reageren op toekomstige crisissen, is het volgens Michel Hofman (2021) nodig dat men haar voorziet van de nodige middelen en dus ook het nodige personeel. Een sterke Defensie draagt volgens de Belgische stafchef bij tot een weerbare samenleving. De Duitse marine-inspecteur Jan Christian Kaack beaamde recent nog het belang van dit concept door te stellen dat landen meer moeten inzetten op het verzekeren van hun eigen weerbaarheid (Verburg, 2023). Gezien de focus van de VS op Azië, zullen de Europese bondgenoten hierin eveneens een grotere rol moeten spelen. Dit heeft echter een hoge kostprijs, sinds het verzekeren van de weerbaarheid een voorbereiding inhoudt op het slechtst mogelijke scenario dat zich mogelijks niet eens zal voordoen (Hall & Sandeman, 2022).

4.1.2 Kernonzekerheden

Aan de hand van enkele bestaande bronnen werden twee kernonzekerheden bepaald die betrekking hebben op het kernprobleem van deze masterproef. Hierrond zullen er vervolgens vier scenario's worden opgebouwd. De gehanteerde bronnen zijn afkomstig van verschillende denktanks en onderzoekscentra.

De eerste kernonzekerheid steunt op de gebruikte bronnen uit de literatuurstudie, evenals het *Trend Report* (2023) van het *Austrian Institute for International Affairs* (OIIP). Voor de uitwerking van de tweede kernonzekerheid werd gebruik gemaakt van twee documenten, zijnde het *Global Trends 2040* rapport van de *National Intelligence Council* (NIC) (2021) en de meest recente horizonscan (2020) van het Nederlandse Analistennetwerk Nationale Veiligheid (ANV). Dit eerste rapport kwam voort uit een samenwerking tussen de NIC en verschillende experts, waaronder John Ikenberry en Martha Finnemore. Het geeft een beoordeling van de meest belangrijke trends en onzekerheden waarmee de strategische omgeving van de VS de komende twintig jaar mogelijks te maken zal krijgen. Dankzij zijn brede kijk, biedt dit rapport eveneens relevante informatie voor onder meer de Europese landen. Het tweede document geeft een overzicht van trends, die mogelijks een impact hebben op de Nederlandse nationale veiligheid. Deze horizonscan houdt een samenwerking in met onder meer het Instituut Clingendael. Gezien de geografische ligging van Nederland, houdt dit document ook bepaalde inzichten in voor België.

Kernonzekerheid 1 (x-as): (her)invoering van de militaire dienstplicht

Net zoals in verschillende Afrikaanse en Aziatische landen, is er momenteel in Europa een debat aan de gang over een mogelijke (her)invoering van de militaire dienstplicht. Verschillende landen in Oost-Europa en Scandinavië voerden de voorbije jaren, onder invloed van onder meer de Russische militaire agressie en hun personeelstekort, hun militaire dienstplicht opnieuw in (zie 7.1) (Strand, 2023). De discussie over de (her)invoering van de militaire dienstplicht wordt eveneens gevoerd in West-Europa (Strand, 2021). Onder meer de Franse president Macron sprak hier in 2018 reeds over. Zijn voorstel hield een drie tot zes maand durende verplichte leger- of burgerdienst in. Dit zou in dienst zijn van de Franse strategische belangen en problemen, waaronder terrorisme en natuurrampen (Nath, 2018). Hoe de dienstplicht er echter moet uitzien, is in vele Europese landen onderwerp van debat. Hierbij worden verschillende vormen naar voren geschoven, die reeds in de literatuurstudie aan bod kwamen. De stafchef van Defensie, Michel Hofman, stelt dat de militaire dienstplicht niet onmiddellijk in België kan worden heringevoerd. Hij ziet echter wel een mogelijkheid om dit in de komende jaren te doen (Goegebeur, 2022). De vraag kan hierbij worden gesteld of België zover zal gaan om de militaire dienstplicht wederom in te voeren en, indien dit het geval is, hoe deze er dan zou uitzien.

Kernonzekerheid 2 (y-as): geopolitieke (in)stabiliteit

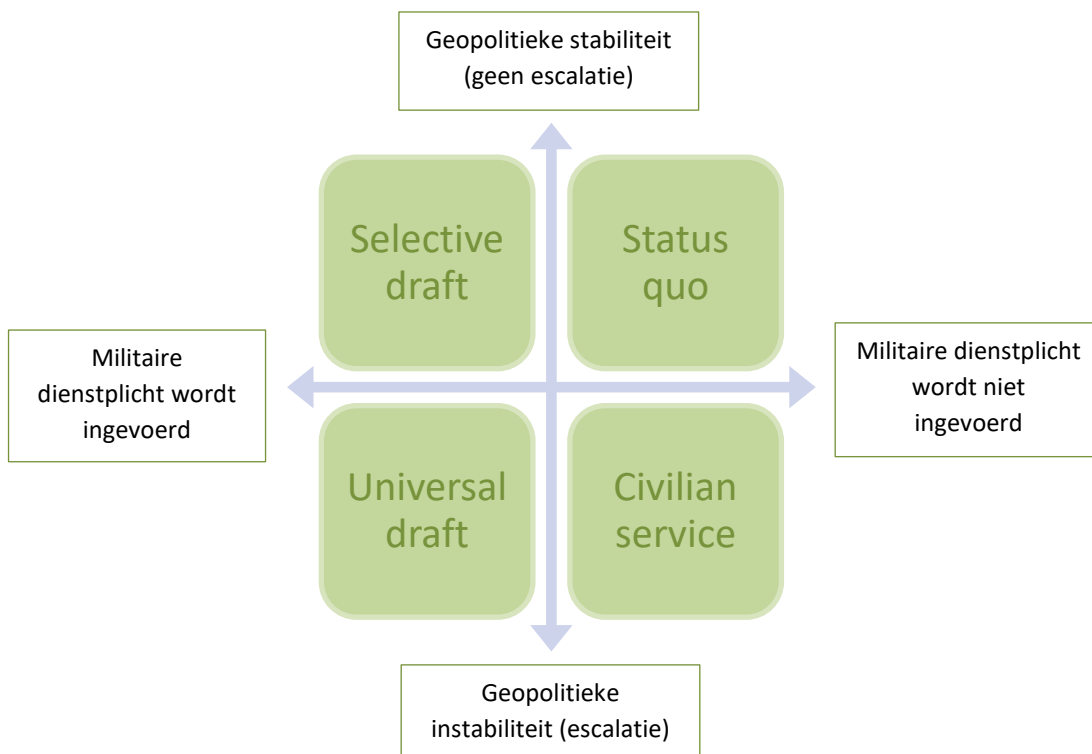
De Horizonscan Nationale Veiligheid 2020 stelt vast dat 'instabiliteit aan de brede grenzen van Europa' één van de drie megatrends is die de grootste impact zullen hebben op de Europese veiligheid. Hiermee doelt men op de conflicten, opstanden en onzekerheden ten zuiden, oosten en noorden van Europa. Hierbij is er bovendien sprake van toenemende spanningen tussen grote mogendheden, die allen strijden om meer invloed (Analistennetwerk Nationale Veiligheid, 2020). Het *Global Trends 2040* rapport stelt eveneens vast hoe er zich de komende twee decennia naar alle waarschijnlijkheid een meer competitieve, conflictgevoelige en onstabiele geopolitieke omgeving zal vormen. De strijd tussen verschillende mogendheden om meer mondiale invloed te verkrijgen, zal volgens het rapport de hoogste intensiteit bereiken sinds de Koude Oorlog. Dit zal een effect hebben op onder meer de geopolitieke situatie en de economie. Het rapport stelt hierbij dat onder meer Rusland naar alle waarschijnlijkheid een ontwrichtende macht zal blijven. Als gevolg van de machtsstrijd tussen landen en de heersende onzekerheden aan de

grenzen van Europa, bestaat er gedurende de komende decennia een verhoogd risico op interstatelijke, gewapende, conflicten (National Intelligence Council, 2021). De onzekerheid ligt onder meer in dit laatste element, waarbij men zich de vraag kan stellen hoe waarschijnlijk het is dat er werkelijk een escalatie optreedt waarin de Europese lidstaten worden meegezogen.

4.1.3 Scenarioanalyse

In dit onderdeel worden er op basis van de twee eerder vermelde kernonzekerheden, namelijk (geen) dienstplicht en geopolitieke (in)stabiliteit, vier toekomstscenario's uitgewerkt. Dit gebeurt door de twee kernonzekerheden elk op een as te plaatsen. Deze kruisen elkaar in hun meest extreme manifestaties, waardoor er vier kwadranten en bijhorende scenario's worden gevormd. Deze toekomstscenario's kijken ongeveer 10 tot 15 jaar vooruit in de tijd. Dit is het gevolg van het tijdspectief die de bronnen hanteren die werden gebruikt voor de uitwerking van de kernonzekerheden. Hoewel er vier individuele scenario's zullen worden opgesteld, sluiten deze elkaar niet noodzakelijk uit. Het is mogelijk dat er zich combinaties van bepaalde elementen uit de vier scenario's voortdoen. De keuze voor één van deze scenario's is niet noodzakelijk goed of slecht. Het gaat immers om het doel waar men naartoe wil werken, wat men wil bereiken. De keuze voor een bepaald scenario is dus situatie gebonden.

De toekomstscenario's kunnen op verschillende manieren worden uitgewerkt. In dit onderzoek zullen deze worden gepresenteerd als de essentie van de toekomstige situatie, waarbij er een beknopte uitleg wordt gegeven (UNDP GCPSE, 2018). Wat betreft de eerste kernonzekerheid, zal voor de uitwerking van de scenario's gedeeltelijk worden gesteund op de situatie in verschillende landen, zijnde Zweden (selectieve dienstplicht), België (geen terugkeer naar de militaire dienstplicht of invoering van de sociale dienstplicht), Finland (universele dienstplicht) en Frankrijk (sociale dienstplicht) (zie 7.1). De vier scenario's krijgen een specifieke benaming die in elk één van de vier kwadranten wordt geplaatst.

Scenario 1: Selective draft

In dit eerste scenario heeft de Belgische overheid, in het kader van het versterken van haar nationale weerbaarheid, de beslissing genomen om de militaire dienstplicht opnieuw in te voeren. Dit gebeurt door artikel 1bis te schrappen uit de Gecoördineerde Dienstplichtwetten (zie 7.2) (Gecoördineerde Dienstplichtwetten hoofdstuk I, 2013). Deze dienstplicht neemt in dit scenario een selectieve vorm aan zoals in Zweden, en houdt dus geen herinvoering in van de universele militaire dienstplicht voor mannen zoals voorheen in België het geval was. Deze dienstplicht is bovendien genderneutraal, waardoor ook vrouwen verplicht worden om deel te nemen (Desilver, 2019). Van zodra ze meerderjarig worden, krijgen alle jongeren een oproepingsbrief toegestuurd, waarin hun motivatie wordt getest voor de deelname aan de militaire dienst. Indien ze aangeven niet te willen deelnemen, worden ze hiertoe niet verplicht (Zubova, 2022). Van die mensen die wel in dienst willen gaan, worden alleen de meest capabele en gemotiveerden geselecteerd. Dit is een gevolg van het feit dat er maar een beperkt aantal plaatsen zijn die jaarlijks vrijkomen, afhankelijk van de nood aan personeel en de beschikbare capaciteiten (Österberg, Nilsson, & Hellum, 2020). Dit rekruteringsmodel wordt gehanteerd in combinatie met het bestaande beroepsleger en duurt vier tot elf maanden (Rongé & Abrate, 2019). Nadien worden de miliciens opgenomen in de Reserve. Dit houdt eveneens een toename in van het personeelsbestand. De reservisten kunnen worden ingezet tijdens noodsituaties.

Om de invoering van de selectieve dienstplicht mogelijk te maken, worden verdere investeringen gedaan in onder meer militair materiaal en de geografische spreiding van militaire kwartieren. De invoering van de dienstplicht wordt naar de samenleving gelegitimeerd vanuit de nood aan geschikt militair personeel en het versterken van de nationale weerbaarheid (Strand, 2021). Dit eerste scenario gaat ervan uit dat er de komende decennia geen verdere escalatie zal plaatsvinden tussen de grote mogendheden. Als gevolg zal België niet worden meegesleurd in een interstatelijk conflict. Desondanks, wil men zich met de invoering van de selectieve dienstplicht voorbereiden op onder meer mogelijke rampen in België en conflicten als gevolg van spanningen in de omgeving rond Europa.

Scenario 2: status quo

In dit tweede scenario blijft België de komende decennia vasthouden aan zijn huidig rekruteringsdoelstelling en -systeem voor Defensie, waarbij het Belgisch leger dus uitsluitend een beroepsleger blijft. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat België, ondanks de spanningen met en tussen bepaalde landen in zijn omgeving, niet de overstap zal maken naar een leger dat (gedeeltelijk) gebaseerd is op een model van dienstplicht. Het Belgisch leger blijft uitsluitend uit beroepsmilitairen en reservisten bestaan. Dit tweede scenario gaat ervan uit dat er geen verdere escalatie zal plaatsvinden tussen de (grote) mogendheden. Als gevolg van deze relatieve geopolitieke stabiliteit, wordt België niet meegezogen in een conflict dat zich afspeelt in de eigen periferie. Wat betreft de taken en capaciteit van het Belgisch leger, blijft men vertrouwen op het toekomstplan van Defensie dat uitgewerkt werd in het STAR-plan en waar de komende jaren wordt op verder gebouwd. Zoals het STAR-plan zelf ook aangeeft, bestaat de mogelijkheid dat er tijdens volgende legislaturen verdere investeringen en maatregelen worden genomen in het kader van onder meer de personeelsvoorziening binnen het Belgisch leger (STAR-plan, 2022). Een mogelijke piste hierbij is de uitbreiding van het aantal reservisten, wat gebeurt op vrijwillige basis.

Scenario 3: Universal draft

Dit scenario gaat ervan uit dat in de komende decennia de geopolitieke instabiliteit toeneemt en dat er nog meer spanningen optreden in de internationale politieke betrekkingen, met een mogelijke escalatie tot gevolg. Hierbij kan de noodzaak ontstaan om de collectieve verdediging te versterken. Als gevolg neemt de Belgische overheid de beslissing om over te gaan tot de herinvoering van de militaire dienstplicht. Dit gebeurt door artikel 1bis uit de Gecoördineerde Dienstplichtwetten te schrappen (zie 7.2) (Gecoördineerde Dienstplichtwetten hoofdstuk I, 2013). In dit derde scenario neemt de militaire dienstplicht grotendeels opnieuw zijn oorspronkelijke, universele vorm aan. Dit houdt in dat iedereen, indien ze aan de gezondheidscriteria voldoen en meerderjarig zijn, opgeroepen kan worden om deel te nemen aan de dienstplicht (Kosonen & Mälkki, 2022). Dit scenario stelt dat deze, in tegenstelling tot de vroegere universele dienstplicht in België, bovendien genderneutraal is. Hiermee gaat men in tegen de argumenten rond de onrechtmatige verdeling van de dienstplichtlast en gendergelijkheid (zie 2.4.1), en wordt de dienstplicht een afspiegeling van de hedendaagse samenleving (Kosonen & Mälkki, 2022).

Dit rekruteringsmodel wordt gehanteerd in combinatie met het bestaande beroepsleger en duurt, afhankelijk van de functie en bijhorende training, zes tot twaalf maanden. Bij het einde van hun militaire dienst, worden de dienstplichtigen reservist. Dit houdt een substantiële verhoging in van onder meer het aantal reservisten binnen Defensie, wat vaak een probleem is bij legers die uitsluitend uit beroepssoldaten bestaan (Kosonen & Mälkki, 2022). Indien nodig worden de reservisten ingezet tijdens noodsituaties, waaronder tijdens overstromingen of voor het vrijwaren van de nationale veiligheid bij een mogelijke militaire escalatie (Braw, 2022; Kosonen & Mälkki, 2022). De herinvoering vereist verdere investeringen, waaronder in militair materiaal en in de geografische spreiding van de militaire kwartieren. Deze herinvoering wordt naar de bevolking gelegitimeerd vanuit de nood aan geschikt militair personeel en het versterken van de nationale weerbaarheid (Strand, 2021).

Scenario 4: Civilian service

In dit vierde scenario beslist de Belgische overheid om een vorm van sociale dienstplicht, ofwel maatschappelijke dienstplicht, in te voeren. Dit houdt, ondanks de geopolitieke instabiliteit in de omgeving van Europa en de kans op escalatie, geen herinvoering in van de militaire dienstplicht. Men blijft de komende jaren vasthouden aan het huidige rekruteringsysteem van Defensie, waarbij het uit zowel beroepssoldaten als reservisten blijft bestaan. Het doel van de sociale dienstplicht is dat mensen zich verplicht inzetten voor de maatschappij en hierbij nieuwe ervaringen opdoen en vaardigheden bijleren, waaronder het bieden van eerste hulp en hoe men moet reageren bij rampen (Holslag, 2022; van Overbeeke, Meijs, & Simons, z.d.). Hierbij vervullen zowel mannen als vrouwen, tussen de 18 en 30 jaar, een jaar lang een functie bij een organisatie naar keuze indien ze hier medisch toe in staat zijn (Nath, 2018). De organisaties waaruit met kan kiezen zijn onder meer de gezondheidszorg, sociale en culturele diensten, evenals bepaalde veiligheidsdiensten, waaronder de civiele bescherming en het leger (Holslag, 2022). Als gevolg van de toegenomen geopolitieke instabiliteit in dit scenario, neemt het verzekeren van de collectieve verdediging meer middelen in van Defensie. Hierdoor heeft het minder middelen ingeval van overstromingen of een pandemie. De sociale dienstplicht kan in deze situatie een bijdrage leveren door onder meer de nodige extra krachten te voorzien. Ze leveren steun aan die sectoren die nood hebben aan personeel en kunnen daardoor de druk van Defensie halen. De invoering van dit model vereist verdere investeringen (Goegebeur, 2022).

4.2 Interviews

Dit tweede onderdeel van het empirisch onderzoek betreft de analyse van de drie semigestructureerde interviews. Deze analyse gebeurt aan de hand van een kwalitatieve inhoudsanalyse, waarbij verschillende stappen worden uitgevoerd.

Bij aanvang van deze onderzoeksmethode werden drie interviews afgenomen bij verschillende individuen die allen direct verbonden zijn aan het Belgisch leger en job inhoudelijk posities bekleeden met brede beleidsmatige verantwoordelijkheden. Deze interviews werden vervolgens woordelijk getranscribeerd, waarbij aarzelingen en stopwoorden niet werden opgenomen in de transcripties. In wat volgt, zullen deze schriftelijke bronnen verder worden geanalyseerd.

Eerst en vooral zal er een kort overzicht worden gegeven van de inhoudelijke focus van de interviews, evenals hoe de segmentering gebeurde. Daaropvolgend zal er op een inductieve manier worden gewerkt, waarbij zowel het codeerschema als het codeboek zal worden opgesteld op basis van de inhoud van de interviews. Beiden zullen worden gebruikt om de inhoud van de bronnen te coderen. Als laatste wordt de verworven informatie verwerkt en gepresenteerd. Deze informatie zal verder worden besproken, waarna er een conclusie zal worden gevormd.

4.2.1 Segmentering

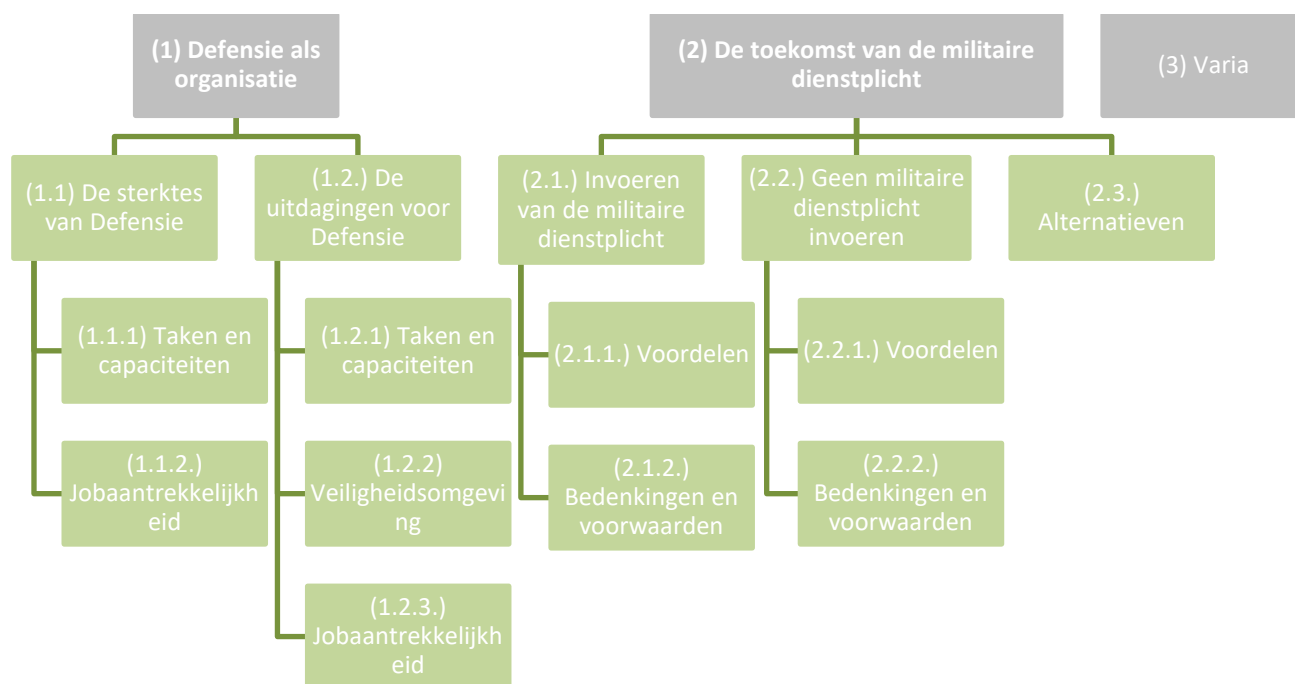
De eerste stap in de inhoudsanalyse hield de segmentering, of *unitisation*, in van de transcripties. Hierbij werd de inhoud van de afgenomen interviews eerst en vooral gereduceerd tot kleinere codeereenheden op basis van syntax. In dit onderzoek zijn de codeereenheden zinnen. Deze werden tussen teksthaken gezet. Aan elke eenheid zal tijdens de codering een code worden toegewezen (Van Coppenolle, 2021-2022).

4.2.2 Codeerschema en codeboek

Het codeerschema en codeboek vormen de kapstok voor de uitwerking van deze inhoudsanalyse. Op basis hiervan zal een onderscheid worden gemaakt tussen de verschillende codeereenheden. Het codeerschema bestaat uit verschillende dimensies, te zien in de grijze kaders, die van daaruit verder worden uitgewerkt in meerdere subcategorieën. Deze laatste staan in de groene kaders en beschrijven meer in detail hoe de dimensies in de bronnen aan bod komen. Deze categorieën werden bekomen door middel van een eerste open codering, waarbij er aandacht was voor het nakomen van de vier basisvereisten. De derde dimensie 'varia' werd aan het codeerschema en codeboek toegevoegd voor die codeereenheden die niet onder de andere dimensies en subcategorieën kunnen worden geplaatst. Op die manier wordt elke codeereenheid gecategoriseerd (Van Coppenolle, 2021-2022).

Het codeboek weidt uit over de concrete definiëring van de verschillende dimensies en subcategorieën. Het geeft een overzicht van wanneer een bepaalde codeereenheid moet worden gekoppeld aan een dimensie of subcategorie. Hierbij wordt steeds een voorbeeld voorzien. Er wordt steeds op het laagste niveau van het codeboek gecodeerd. Een systematische opvolging van dit codeboek is essentieel voor de geldigheid van dit onderzoek (Van Coppenolle, 2021-2022).

Codeerschema

Codeboek

Dimensies	Categorie	Subcategorie	Beschrijving	Voorbeeld
(1) Defensie als organisatie	(1.1.) De sterktes van Defensie	(1.1.1.) Taken en capaciteiten	Dit gaat over de bijdrage die Defensie kan leveren aan de Belgische samenleving en aan de bondgenoten, afhankelijk van de middelen waarover men nu beschikt. Deze middelen, zijnde manschappen en materiaal, zijn hiervoor voldoende. Men is op de goede weg qua investeringen in Defensie, zodat ze haar taken kan blijven vervullen.	<i>"We slagen erin om x uit te voeren"</i>
		(1.1.2.) Jobaantrekkelijkheid	Dit bespreekt het aanzien en de aantrekkingskracht van nieuwe manschappen bij Defensie. Die elementen die het aanzien van Defensie	<i>"Er zijn verschillende doorgroei-mogelijkheden"</i>

			doen stijgen worden besproken, alsook de initiatieven die worden ondernomen om mensen aan te trekken en te behouden bij het leger.	
	(1.2.) De uitdagingen voor Defensie	(1.2.1.) Taken en capaciteiten	Dit betreft zowel de taken van Defensie als de capaciteiten waarop ze beroep kan doen voor de uitvoering hiervan. Deze zijn niet voldoende, wat een effect heeft op haar inzetbaarheid. De initiatieven die men neemt om dit te verhelpen zijn ontoereikend.	<i>"We kunnen niet deelnemen aan missie x."</i>
		(1.2.2.) Veiligheidsomgeving	Evoluties in de veiligheidsomgeving waarop Defensie mogelijks zou moeten kunnen anticiperen. Het omvat de taken die verwacht worden om opgenomen te kunnen worden.	<i>"Als gevolg van de toegenomen dreiging stuurt Defensie meer manschappen naar x."</i>
		(1.2.3.) Jobaantrekkelijkheid	De aantrekkingskracht en het aanzien van Defensie. Deze categorie bespreekt de elementen die een negatieve impact hebben op de aantrekkingskracht van Defensie als werkgever, en in de hand werken dat mensen weggaan of wegblijven.	<i>"Defensie heeft een laag maatschappelijk aanzien"</i>
(2) De toekomst van de militaire dienstplicht	(2.1.) Invoeren van de militaire dienstplicht	(2.1.1.) Voordelen	De voordelen van een mogelijke herinvoering van ofwel de selectieve of universele militaire dienstplicht.	<i>"Verhoging van het personeelsbestand"</i>

		(2.1.2.) Bedenkingen en voorwaarden	De bedenkingen die kunnen worden gemaakt en de voorwaarden die kunnen worden gesteld bij een mogelijke invoering van de selectieve of de universele militaire dienstplicht.	“Tekort aan trainingsmateriaal”
	(2.2.) Geen militaire dienstplicht invoeren	(2.2.1.) Voordelen	De voordelen van een herinvoering van een maatschappijdienst of het behoud van het huidige rekruteringsmodel van Defensie.	“Inzet voor de samenleving”
		(2.2.2.) Bedenkingen en voorwaarden	De bedenkingen die kunnen worden gemaakt en de voorwaarden die kunnen worden gesteld bij een mogelijke invoering van een maatschappelijke dienstplicht.	“Met welk doel voer je een maatschappelijke dienstplicht in?”
	(2.3.) Alternatieven		Deze categorie omvat die codeereenheden die niet onder de andere categorieën binnen deze dimensie passen. Deze eenheden schuiven nieuwe alternatieven naar voren met betrekking tot verhoging van het personeelsbestand binnen Defensie.	
(3) Varia			Deze dimensie bestaat uit codeereenheden die niet konden worden gecodeerd onder de andere subcategorieën.	

4.2.3 Codering

Tijdens de codering werden de codeeenheden telkens individueel onder een bijpassende code geplaatst volgens de regels van het codeboek. Rekening houdend met de leesbaarheid van dit document, werd de codering toegevoegd als bijlage (zie 7.3).

4.2.4 Presentatie data

In dit onderdeel wordt de verworven data uit de codering verwerkt. Dit maakt het mogelijk om een analyse ervan uit te voeren. Voor de presentatie van de data wordt een combinatie gebruikt van twee methoden. Eerst en vooral zal er een visualisatie worden uitgewerkt van het aantal keer dat een hoofddimensie of subcategorie werd gebruikt tijdens het coderen van de interviews. Gezien het feit dat er belangrijke inhoudelijke informatie verloren zou gaan moest alleen de eerste methode worden toegepast, zal er ook een tweede methode worden toegepast in combinatie met de eerste methode. Deze heet 'semantische profielen' en is een meer kwalitatieve methode, wat zich leent voor dit onderzoek. Op die manier zullen de hiaten die voortkomen uit het gebruik van de eerste methode, worden opgevuld en gaat er geen inzichtvolle informatie verloren.

In wat volgt, wordt de eerste presentatiemethode gegeven. Aan de linkerzijde van onderstaande tabel, worden de codes gegeven. Aan de rechterzijde van de tabel, wordt het aantal keer dat een bepaalde code werd gebruikt gevisualiseerd.

Codes	Aantal keer gebruikt			
	Interview 1	Interview 2	Interview 3	Totaal
(1) Defensie als organisatie				
(1.1) De sterktes van Defensie				
1.1.1. Taken en capaciteiten	8	12	15	35
1.1.2. Jobaantrekkelijkheid	1	2	9	12
(1.2.) De uitdagingen voor Defensie				
1.2.1. Taken en capaciteiten	23	32	21	76
1.2.2. Veiligheidsomgeving	15	18	8	41
1.2.3. Jobaantrekkelijkheid	6	12	9	27
(2) De toekomst van de militaire dienstplicht				
(2.1.) Invoeren van de militaire dienstplicht				
2.1.1. Voordelen	5	6	2	13
2.1.2. Bedenkingen en voorwaarden	18	24	2	44
(2.2.) Geen militaire dienstplicht invoeren				
2.2.1. Voordelen	4	0	0	4
2.2.2. Bedenkingen en voorwaarden	22	0	0	22
(2.3.) Alternatieven	1	3	4	8
(3) Varia	7	8	0	15

Tabel 1 Visualisatie van het aantal keer dat een hoofddimensie of subcategorie werd gebruikt.

Zoals te zien is in bovenstaande tabel, werd de categorie '1.2.1. Taken en capaciteiten' het meest gebruikt. Dit kwam 76 keer voor. De categorie die het meest werd gebruikt in dimensie 2 'De toekomst van de militaire dienstplicht' is '2.1.2. Bedenkingen en voorwaarden'. Dit kwam 44 keer voor. De derde dimensie 'Varia' werd doorheen de drie interviews 15 keer gebruikt. Niet alle subcategorieën en hoofdimensies kwamen in ieder interview voor. Onder meer de subcategorieën '2.2.1. Voordelen' en '2.2.2. Bedenkingen en voorwaarden' werden helemaal niet gebruikt in zowel het tweede als derde interview.

Bij de uitwerking van de tweede presentatiemethode, semantische profielen, zal meer in detail worden gekeken naar het concept 'dienstplicht' zelf, alsook 'Defensie als organisatie'. Hierbij zal er aandacht uitgaan naar de context en de narratieven waarin beide concepten werden aangehaald en de verschillen die hierbij tussen de interviews optreden (Krippendorff, 2006).

In alle interviews worden **de sterktes van het Belgisch leger** aangehaald. In interview 2 en 3 wordt gesteld dat Defensie beschikt over hoogopgeleide, goed getrainde militairen die snel en flexibel kunnen worden ingezet. In zowel interview 1 als 2 wordt de inzet van Defensie in het kader van de collectieve veiligheid en collectieve verdediging aangehaald. Beide geïnterviewden vermelden daarbij de deelname aan missies in Afrika en Oost-Europa. Interview 3 stelt hierbij dat de Belgische bijdrage op vlak van manschappen in verhouding staat tot de grootte van België. In interview 2 wordt gesteld dat Defensie hierbij beschikt over hoogtechnologisch materiaal, waaronder vliegtuigen en precisiewapens, waarmee de militairen werken. Interview 1 geeft daarbij aan dat deze militairen vanuit hun expertise en talenkennis eveneens ingezet worden voor de opleiding van buitenlandse krijgsmachten. Zowel in interview 1 als 3 werd ook de inzet van Defensie binnen de landsgrenzen belicht. Hierbij werd het belang van de hulp en aanwezigheid van Defensie benadrukt als gevolg van de terroristische aanslagen en de overstromingen in Wallonië. In interview 1 werd aangegeven dat hulp aan de natie echter niet tot de kerntaken van Defensie behoort. In interview 3 benadrukt men dat de middelen die Defensie kan inzetten tijdens een dergelijke crisis, afhankelijk zijn van de grootte van de crisis en dat men doet wat men kan met de middelen die men heeft.

Alle geïnterviewden benadrukten het belang van de **investeringen die Defensie de laatste jaren doorvoert**, waaronder de oprichting van het Cyber Command en de aankoop van (hoogtechnologisch) militair materiaal. Dit moet de inzet en slagkracht van het Belgisch leger de komende decennia vrijwaren. Allen geven aan dat er gespecialiseerd materiaal aanwezig is, maar te weinig. Zowel interview 1 als 3 geven aan dat met de investeringen in materiaal, Defensie op dit vlak terug op de goede weg is.

De drie interviews geven allen aan dat Defensie **zowel een kwalitatief als kwantitatief personeelstekort** heeft en dat een verhoging van het personeelsaantal noodzakelijk is. Interview 1 stelt hierbij dat men op basis van de huidige getalsterkte geen volwaardige krijgsmachtdelen kan behouden, die bovendien in staat zijn om al het nieuw aangekochte materiaal te gebruiken. Er is ondersteunend personeel nodig, evenals doorzettingsvermogen voor missies van langere duur. Interview 2 is hierbij van mening dat de bijdrage van Defensie aan de NAVO onvoldoende is. De initiatieven in het STAR-plan, hoewel noodzakelijk, zijn hiervoor volgens alle geïnterviewden eveneens ontoereikend. Daarenboven gaf men in interview 3 aan dat de grootschalige rekrutering momenteel een effect heeft op de kwaliteit van de militairen die nu binnenkomen. Alle geïnterviewden concluderen dat het personeelstekort een effect heeft op de taken van Defensie. Hierbij stellen ze dat de inzet in de ene missie/taak, de inzet in de andere missie/taak tegengaat.

Gezien de huidige personeelscapaciteiten moet er geselecteerd worden. Interview 2 stelt hierbij dat, indien er een crisis of noodsituatie uitbreekt in België en een groot aantal militairen in het buitenland zit, Defensie niet voldoende middelen en manschappen heeft om hierbij eveneens op te treden.

De **aantrekkelijkheid van Defensie als werkgever** komt in alle interview in beperkte mate aan bod. Onder meer het vroegtijdige vertrek van militairen en de aantrekkingskracht van Defensie als werkgever kwamen in alle drie de interviews naar boven. Het beperkt aantal middelen die Defensie tot haar beschikking heeft (interview 1), de concurrentie op de arbeidsmarkt (interview 2), en het vervullen van opdrachten die eigenlijk niet tot de hoofdtaken van militairen behoren (interview 3) worden hierbij aangehaald. Interview 1 stelt bovendien dat de laatste drie jaar 44 procent van de kandidaat-militairen het leger verliet zonder de opleiding te beëindigen. Het derde interview beaamt het probleem binnen Defensie om mensen bij zich te houden en aan te werven, ondanks initiatieven zoals *outreach* naar scholen.

In het kader van **de veiligheidsomgeving en de inzet van Defensie** hierbij, stelt zowel interview 1 als 2 dat Defensie zal moeten blijven focussen op alle drie haar kerntaken. Hoewel het belang van de inzet van Defensie aan de oostgrens in het kader van het conflict in Oekraïne wordt benadrukt, mag men ook de situatie in de Sahel en de terroristische dreiging niet verwaarlozen. Hier zullen eveneens middelen naartoe moeten gaan. Interview 2 benadrukt de nood aan snel inzetbare en zwaar bewapende troepen in dit kader. Beide interviews leggen ook de focus op het gevaar van hybride dreigingen, waarbij de grens tussen oorlog en vrede steeds vloeibaarder zal worden. Interview 1 stelt hierbij dat de oorlogen van de toekomst niet-kinetisch zullen zijn, waarbij oorlogsvoering zoals in Oekraïne tot het verleden behoort. De geïnterviewde stelde zichzelf hierbij de vraag of Defensie daar wel qua capaciteiten en manschappen op voorbereid is.

Wat betreft **de toekomstige rol van de militaire dienstplicht**, werd er in interview 1 gesteld dat deze mogelijks interessant zou kunnen zijn voor de verhoging van het personeelsbestand binnen Defensie. Dit werd in interview 2 en 3 beaamt. Wat betreft een mogelijke herinvoering van de universele dienstplicht zoals die vroeger in België bestond, zijn alle drie de geïnterviewden van mening dat binnen de huidige veiligheidsomgeving hier geen maatschappelijk draagvlak voor is. Daarbij wordt in de interviews de haalbaarheid ervan aangekaart om reden van de noodzakelijke omkadering, zijnde facilitaire behoeftes, opleidingsinstructeurs, voldoende materiaal, etc. Interview 3 ziet wel een mogelijkheid voor een militaire of maatschappelijke dienstplicht op vrijwillige basis, mits voldoende incentives. Interview 1 benadrukt eveneens het belang van een zinvolle job invulling als een mogelijk obstakel voor een herinvoering van de militaire dienstplicht, evenals de vereisten om te kunnen werken met hoogtechnologisch materiaal. Interview 1 en 2 maken een verwijzing naar het Zweeds ofwel het selectieve model van dienstplicht. Daarbij benadrukken ze dat een kortlopende opleiding de mogelijkheid biedt om ingezet te worden voor opdrachten in dienst van de weerbaarheid van de samenleving, waaronder het beschermen van de kritieke infrastructuur en hulp aan de natie tijdens crisissen. Ingeval zo een model zou worden ingevoerd, ziet interview 2 hierbij de mogelijkheid om meer beroepsmilitairen in te zetten in het buitenland. In interview 1 wordt ook maatschappelijke dienstplicht naar voren geschoven, doch als louter hypothetisch beoordeeld. In interview 2 werd een tussenvorm naar voor geschoven waarbij vrijwilligers na een periode van vijf jaar van bepaalde voordelen kunnen genieten.

Allen geven aan dat het ook een budgettaire kwestie is, waarbij bewuste keuzes dienen gemaakt te worden. Interview 1 stelt dat het traject dat ons leger nu is ingeslagen te verantwoorden is voor ons land, rekening houdend met het niveau van dreiging en het level van welvaart en zekerheid die wij beogen.

4.2.5 Discussie

Het aanhoudende conflict in Oekraïne toont aan dat de kans op een groot militair conflict aan de grenzen van Europa een reëel scenario is. Onder meer de manier waarop het Oekraïense leger hierbij weerstand weet te bieden, toont het belang aan van het vrijwaren van de militaire capaciteit, de paraatheid van de bevolking en de weerbaarheid van de samenleving. Rekening houdend met de veranderingen in de veiligheidsomgeving en de huidige beperkte personeelscapaciteiten van het Belgisch leger, werd de beslissing genomen om dit onderzoek op te starten. Deze masterproef heeft als doel om te onderzoeken welke toekomstige rol de militaire dienstplicht mogelijks zou kunnen innemen binnen het Belgisch leger.

De uitvoering van dit empirisch onderzoek gebeurde aan de hand van twee kwalitatieve onderzoeksmethoden, zijnde strategic foresight analysis en semi-gestructureerde elite-interviews. Deze bouwden verder op elkaar. Hierbij werden eerst vier mogelijke toekomstscenario's opgesteld rond twee kernonzekerheden. Deze scenario's omvatten de volgende vier opties: of de invoering van de universele of selectie militaire dienstplicht, of de invoering van de maatschappelijke dienstplicht of een status quo. Aan de hand van de kwalitatieve inhoudsanalyse werden de semi-gestructureerde interviews vervolgens geanalyseerd. Deze interviews gingen verder in op onder meer de mogelijkheid van de invoering van een dergelijk scenario en de bemerkingen die hierbij kunnen worden gemaakt.

De resultaten van de inhoudsanalyse suggereren dat er geen eenduidig antwoord bestaat op de onderzoeksvraag van deze masterproef. De vraag die onderzocht werd is bovendien breder dan enkel Defensie als organisatie. Er spelen daarbij eveneens maatschappelijke en politieke beweegredenen.

Uit de resultaten van het empirisch onderzoek kwam naar voor dat Defensie momenteel beschikt over hoogtechnologisch materiaal en een beperkte, maar goed opgeleide en flexibel inzetbare groep militairen. Hierbij voert men de laatste jaren nieuwe investeringen door in materiaal, wat de inzet van Defensie voor de komende jaren moet verzekeren. Er kan echter worden geconcludeerd dat Defensie niet beschikt over het nodige personeel, zowel op vlak van aantallen (kwantiteit) als bekwaamheden (kwaliteit). Als gevolg stelt zich de vraag of Defensie voldoende personeel zal hebben om het materiaal aangekocht werd te bedienen. Het Belgisch leger heeft te maken met een substantieel personeelstekort. Dit heeft zijn effect op de bijdrage die kan geleverd worden ten overstaan van zowel de bondgenoten in de NAVO, als de eigen samenleving. De huidige veiligheidsomgeving vraagt een inzet op meerdere terreinen en België heeft verplichtingen om zijn bijdrage naar zijn partners te leveren. Als gevolg van de beperkte capaciteiten, is België genoodzaakt om keuzes te maken naar inzet van materieel en manschappen. De deelname aan de ene opdracht, gaat de grootte van de inzet in de andere tegen. Het STAR-plan, hetgeen onder meer op dit vlak een ommekeer wil tewerkstellen, is hiertoe een noodzakelijke maar ontoereikende stap.

Er kan worden gesteld dat de invoering van de militaire dienstplicht interessant zou kunnen zijn voor de versterking van het personeelsbestand. Hierbij moeten enkele bedenkingen worden gemaakt. Eerst en

vooral stelt men dat, hoewel sommige jongere mogelijk wel gemotiveerd zouden zijn om hieraan deel te nemen, er momenteel geen maatschappelijk en politiek draagvlak is in België voor een herinvoering van de dienstplicht zoals we die vroeger kenden. Bovendien moet aan bepaalde voorwaarden voldaan worden voordat een invoering überhaupt in de praktijk mogelijk is. Een verhoging van het aantal militairen via een herinvoering van de dienstplicht noodzaakt de nodige omkadering, waaronder opleidingsinstructeurs, slaappleatsen, trainingsmateriaal en onder meer het aanbieden van een zinvolle taakinhoud.

Uit de interviews blijkt dat, indien aan de eerder vernoemde voorwaarden kan worden voldaan, de invoering van een selectieve dienstplicht (Zweeds model) of een maatschappelijke dienstplicht tot de mogelijkheden behoren. Hierbij komt dus zowel scenario 1 als 4 naar voren, waarbij men een mogelijkheid ziet om de dienstplichtigen in te zetten binnen de territoriale grenzen van België in dienst van de versterking van de nationale weerbaarheid. Hierbij zouden zij kunnen ingeschakeld worden bij rampen of bewakingsopdrachten van de kritieke infrastructuur, waardoor Defensie kan focussen op zijn kerntaken en goed getrainde beroepsmilitairen kunnen worden ingezet in buitenlandse missies. Scenario 1 en 4 vertrekt van het standpunt dat dienstplichtigen enkel territoriale opdrachten invullen, waardoor ze sneller inzetbaar zijn dan bij de herinvoering van de militaire dienstplicht zoals we die vroeger kenden. Een mogelijke tussenvorm werd eveneens naar voren geschoven in interview 2, waarbij men meer vrijwilligers wil aantrekken voor een kortere periode van vijf jaar en een waardering van deze gepresteerde tijd via het koppelen van bepaalde voordelen hieraan.

De elementen die besproken werden in het empirisch onderzoek komen ook deels terug in het literatuuronderzoek. Men beaamt dat België, gezien de huidige veiligheidsomgeving en de hernieuwde focus op collectieve verdediging, een grotere bijdrage zal moeten leveren (Mattelaer, 2022). Men stelt hierbij dat deze met de huidige capaciteiten niet voldoende groot zal zijn en dat men dit als leidraad moet nemen voor toekomstige investeringen en rekruteringen (Biscop, 2021; Mattelaer, 2021). Meerdere auteurs, waaronder Wannes Verstraete (2022) beamen dat het STAR-plan hiervoor een onvoldoende stap is. Wat betreft het personeelstekort is de invoering van de militaire dienstplicht volgens deze auteur niet noodzakelijk. Onder meer de oprichting van een vrijwillige territoriale reservemacht gekoppeld aan een burgerdienst/maatschappijdienst wordt hierbij als een haalbare mogelijkheid naar voren geschoven (Biscop, Verstraete, Holslag, Mattelaer, & Struye de Swielande, 2023). Dit ligt in het verlengde van wat men in het empirisch onderzoek naar voren schoof.

Enkele aandachtspunten en beperkingen voor de militaire dienstplicht worden eveneens aangehaald in de literatuurstudie. Zowel King (2011) als Tilly (1987) halen onder meer de nood aan technische expertise aan voor de omgang met hoogtechnologisch materiaal als argument tegen de militaire dienstplicht. De praktische uitdagingen, waaronder de heropbouw van de militaire infrastructuur en voldoende opleidingscapaciteiten, worden eveneens aangestipt door Matthias Bieri (2015). Roman Herzog (1995) en Anna Leander (2004), net zoals Van der Meulen en Manigart (1997), benadrukken net zoals in het empirisch onderzoek het belang van een maatschappelijk draagvlak voor een mogelijke herinvoering van de militaire dienstplicht. Anna Leander (2004) stelt hierbij echter wel dat men niet zomaar een algemeen oordeel kan vellen over de kosten van de militaire dienstplicht. Volgens de auteur hangt dit immers af van verschillende factoren, waaronder de soort dienstplicht en de voorwaarden waaronder dit gebeurt.

5 Conclusie

Deze masterproef onderzocht wat de toekomstige rol is van de militaire dienstplicht in België. De keuze voor dit onderwerp kwam er naar aanleiding van de huidige oorlog tussen Rusland en Oekraïne, evenals de personeelsproblematiek binnen het Belgisch leger. In dit onderzoek werd bekeken wat dit inhoudt voor Defensie.

Voor de uitvoering van dit onderzoek werd gebruik gemaakt van kwalitatieve onderzoeksmethodes, waaronder een uitgebreid literatuuronderzoek, strategic foresight analysis en semigestructureerde interviews met stakeholders binnen Defensie.

Uit de literatuurstudie blijkt dat er verschillende invullingen zijn voor het concept 'militaire dienstplicht', waarbij de maatschappelijke dienstplicht niet onder dezelfde noemer kan geplaatst worden. Uit onderzoek blijkt bovendien dat door artikel 1bis te schrappen uit de Gecoördineerde Dienstplichtwetten, de universele dienstplicht voor mannen in België eenvoudig kan worden heringevoerd.

Tevens blijkt uit de literatuurstudie dat er voldoende argumenten te vinden zijn om de herinvoering te steunen, waaronder het vinden van een antwoord op het huidige en toekomstig personeelstekort binnen Defensie. Dit zou bovendien een oplossing zijn voor de actuele vraag van de NAVO aan zijn lidstaten om meer bij te dragen tot het bondgenootschap, mede door de gewijzigde veiligheidsomgeving.

Diverse auteurs geven hierbij aan dat de militaire dienstplicht niet noodzakelijk moet heringevoerd worden, omdat er eveneens mogelijkheden te vinden zijn in een vergaande samenwerking met andere Europese landen of de oprichting van vrijwillige territoriale reserve-eenheden.

In de literatuur wordt benadrukt dat de invoering van de militaire dienstplicht gepaard gaat met een maatschappelijk en politiek debat hierover. Om dat debat te onderbouwen zijn er een aantal modellen beschreven in de literatuur, waaronder het Scandinavisch model, waarop men kan terugvallen en dewelke eveneens bevraagd werden in de interviews.

In de interviews wordt bevestigd dat de huidige initiatieven, beschreven in het STAR-plan, voor de versterking van het personeel binnen Defensie ontoereikend zijn en tevens niet haalbaar zijn binnen het tijdschema. Bij de scenario's die voortkwamen uit de strategic foresight analyse gaat de voorkeur uit naar scenario 1 (selectieve militaire dienstplicht) en 4 (maatschappelijke dienstplicht). Hierbij ligt de nadruk op de territoriale inzet van de dienstplichtigen, waarbij zij worden ingezet voor opdrachten in het kader van 'hulp aan de natie', zoals bij rampen en bewakingsopdrachten van kritieke infrastructuur.

Dienstplicht wordt hierbij naar voor geschoven als een nuttig element voor het versterken van het personeelsaantal, met als gevolg ook de weerbaarheid van België. Echter, alle geïnterviewden stellen duidelijk dat er vandaag geen maatschappelijk draagvlak is om een herinvoering te beslissen en in de praktijk op korte termijn om te zetten. Dit omwille van ontoereikende randvoorwaarden, dewelke eveneens de noodzakelijke investeringen vragen.

Tijdens de interviews werd duidelijk dat dit debat in een bredere context dient gevoerd te worden met de experts rond de tafel en rekening houdend met verschillende doelgroepen, waaronder Defensie.

Sinds het uitbreken van de oorlog in Oekraïne en tijdens het schrijven van deze masterproef groeide het maatschappelijk debat rond het thema 'dienstplicht'. Deze masterproef hoopt een bijdrage te leveren aan het publiek debat over de toekomst hiervan in België.

6 Bibliografie

- ACV-Defensie. (2018, september 4). *Evolutie getalsterkte Defensie - evolutie pensioenen 2019*. Opgehaald van ACV-Defensie: <http://www.acvdefensie.be/docleden/nieuwsbrieven/2018-nieuwsbrieven/4%20september%202018%20-%20Oorzaken%20personeelstekort.pdf>
- Adams, W. C. (2015). Conducting Semi-Structured Interviews. In K. E. Newcomer, H. P. Hatry, & J. S. Wholey, *Handbook of Practical Program Evaluation*. Jossey-Bass.
- AIVD/MIVD. (2023). *De Russische aanval op Oekraïne: een keerpunt in de geschiedenis*. AIVD/MIVD. Opgehaald van file:///C:/Users/Annel/Downloads/Brochure_24-2+De+Russische+aanval+op+Oekraïne_TG_web%20(1).pdf
- Analistennetwerk Nationale Veiligheid. (2020). *Horizonscan Nationale Veiligheid 2020*. Nederland. Opgehaald van Horizonscan Nationale Veiligheid 2020 (clingendael.org)
- Andress, D. (2019). *The Oxford Handbook of the French Revolution*. Oxford University Press.
- Andžāns, M. (2023, februari 8). *Latvia Poised to Summon Conscripts as Russian Menace Grows*. Opgehaald van CEPA: <https://cepa.org/article/latvia-poised-to-return-to-conscription-as-russian-menace-grows/>
- Asal, V., Conrad, J., & Toronto, N. (2017). I Want You! The Determinants of Military Conscription. *The Journal of Conflict Resolution*, pp. 1456-1481. Opgehaald van https://www.jstor.org/stable/pdf/26363936.pdf?refreqid=fastly-default%3A205e94c93a9e3c81bc650420a6e43cab&ab_segments=0%2Fbasic_search_gsv2%2Fcontrol&origin=&initiator=search-results
- Bayer, L. (2023, januari 19). *Let's not make it official: NATO allies reluctant to increase spending goals*. Opgehaald van Politico: <https://www.politico.eu/article/nato-allies-reluctant-increase-spending-goals/>
- BBC. (2013, januari 20). *Austrians vote to keep compulsory military service*. Opgehaald van BBC: <https://www.bbc.com/news/world-europe-21110431>
- Belga. (2023, april 5). *Letland voert dienstplicht weer in*. Opgehaald van De Tijd: https://www.tijd.be/dossiers/oorlog-in-oekraïne/letland-voert-dienstplicht-weer-in/10458906.html?_sp_ses=f81cd61f-75eb-41d8-b620-d9ab0df56eaf
- Belgische overheid. (2022). *Nationale Veiligheidsstrategie*. België. Opgehaald van https://www.premier.be/sites/default/files/articles/NVS_Online_NL.pdf
- Besch, S. (2022, december 21). *EU Defense and the War in Ukraine*. Opgehaald van Carnegie: <https://carnegieendowment.org/2022/12/21/eu-defense-and-war-in-ukraine-pub-88680>
- Bieri, M. (2015). *Military Conscription in Europe: New Relevance*. Opgehaald van Center for Security Studies: <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-security-studies/pdfs/CSS-Analyse180-EN.pdf>
- Biesemans, S. (2015). 50 jaar statuut gewetensbezwaren tegen militaire dienst in België: de lange strijd voor de erkenning van een mensenrecht. *Brood & Rozen*, pp. 62-71.
- Biscop, S. (2015, december 24). *Defence does not get that much more*. Opgehaald van Egmont Institute: <https://www.egmontinstitute.be/defence-does-not-get-that-much-more/>

- Biscop, S. (2018, november 20). *EU-NATO relations: A long-term perspective*. Opgehaald van Egmont Instituut: <https://www.egmontinstitute.be/eu-nato-relations-a-long-term-perspective/>
- Biscop, S. (2021, juli 20). *Belgian Defence: Put your trust in people*. Opgehaald van Egmont Institute: <https://www.egmontinstitute.be/belgian-defence-put-your-trust-in-people/>
- Biscop, S. (2022, november 14). *Biden's National Security Strategy: Three Important Truths for Europe*. Opgehaald van Egmont instituut: <https://www.egmontinstitute.be/bidens-national-security-strategy-three-important-truths-for-europe/>
- Biscop, S. (2022, juni 2022). *The growing pains of Belgium's armed forces*. Opgehaald van Egmont Institute: <https://www.egmontinstitute.be/the-growing-pains-of-belgiums-armed-forces/>
- Biscop, S. (2022, september 8). *The New Force Model: NATO's European Army?* Opgehaald van Egmont Instituut: <https://www.egmontinstitute.be/the-new-force-model-natos-european-army/>
- Biscop, S., Verstraete, W., Holslag, J., Mattelaer, A., & Struye de Swielande, T. (2023, maart 30). *Het leger heeft een territoriale reserve nodig*. Opgehaald van De Tijd: <https://www.tijd.be/ opinie/algemeen/het-leger-heeft-een-territoriale-reserve-nodig/10457223.html>
- Boene, B., & Danet, D. (2011). France: Farewell to the draft and all that. In J. Kuhlmann, & J. Callaghan, *Military and society in 21st century Europe: A comparative analysis*. London: Transaction Publishers.
- Bove, V., Di Leo, R., & Giani, M. (2022, oktober 14). Military Culture and Institutional Trust: Evidence from Conscription Reforms in Europe. *American Journal of Political Science*. Opgehaald van <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/ajps.12745>
- BPB. (s.d.). *Militarisation*. Opgehaald van Bundeszentrale Für Politische Bildung: <https://warpp.info/en/m3/articles/militarisation>
- Braw, E. (2017, januari 21). *Bring back the draft. No, really*. Opgehaald van POLITICO: <https://www.politico.eu/article/bring-back-the-draft-conscription-sweden-scandinavia/>
- Braw, E. (2017, januari). *The Return of the Military Draft*. Opgehaald van Atlantic Council: https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2017/02/Return_of_the_Draft_web_0215.pdf
- Braw, E. (2019, oktober 23). *Competitive National Service: How the Scandinavian Model Can Be Adapted by the UK*. Opgehaald van The Royal United Services Institute: https://static.rusi.org/201910_competitive_national_service_web.pdf
- Braw, E. (2021, april). *Building a Wall of Denial Against Gray-zone Aggression*. American Enterprise Institute. Opgehaald van <https://indianstrategicknowledgeonline.com/web/Building-a-Wall-of-Denial-Against-Gray-Zone-Aggression.pdf>
- Braw, E. (2022, mei 16). *Finns Show Up for Conscription. Russians Dodge It*. Opgehaald van FP: <https://foreignpolicy.com/2022/05/16/finland-conscription-russia-military/>
- Brinkmann, S. (2020). Unstructured and semistructured interviewing. In P. L. Leavy, *The Oxford Handbook of Qualitative Research* (pp. 424-456). Oxford University Press Inc.
- Choi, S. W., & James, P. (2003). Professional Soldiers, No Militarized Interstate Disputes? A New Question for Neo-Kantianism. *Journal of Conflict Resolution*, pp. 796-816.

- Choulis, I., Bakaki, Z., & Böhmelt, T. (2021). Public Support for the Armed Forces: The Role of Conscription. *Defence and Peace Economics*, pp. 240–251.
- CIA. (s.d.). *Explore all*. Opgehaald van The World Factbook: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries>
- Clingendael. (2014, april 16). *Willen NAVO-leden elkaar nog verdedigen?* Opgehaald van Clingendael: <https://www.clingendael.org/nl/publicatie/willen-navo-leden-elkaar-nog-verdedigen>
- CMI. (2022, november). *CMI Insight: War in Ukraine – A pivotal moment in peacemaking*. Opgehaald van CMI: <https://cmi.fi/2022/11/23/cmi-insight-war-in-ukraine-a-pivotal-moment-in-peacemaking/>
- Coelmont, J. (2015). *Geen leger, is onbetaalbaar*. Opgehaald van Egmont Instituut: <http://aei.pitt.edu/63603/1/SPB61.pdf>
- Coelmont, J., & Errard, N. (2013). European defence in times of austerity: are budget cuts a threat or an opportunity? *Madariaga Report*.
- Cohen, E. A. (1985). Military Service and Republican Ideology: Civic Obligations and the Citizen-soldier. In E. A. Cohen, *Citizens and Soldiers: The Dilemmas of Military Service* (pp. 122–128). Cornell University Press.
- Coleman, J. S., & Brice, B. (1962). The Role of the Military in sub-Saharan Africa. In J. A. Johnson, *Role of the Military in Underdeveloped Countries*. Westport: Greenwood Press.
- Constantinides, P. (2013). The failure of foresight in crisis management: A secondary analysis of the Mari disaster. *Technological Forecasting and Social Change*, pp. 1657-1673.
- Conway, M. (2004, januari). *Scenario Planning: An Innovative Approach to Strategy Development*. Opgehaald van file:///C:/Users/Annel/Downloads/Scenario_Planning_An_Innovative_Approach.pdf
- Cook, C., & Dowd, A. M. (2022, december 9). *Bolstering Collective Resilience in Europe*. Opgehaald van Center for Strategic and International Studies: <https://www.csis.org/analysis/bolstering-collective-resilience-europe>
- Danish Ministry of Defence. (2018). *Danish Defence Agreement 2018 - 2023*. Denemarken: Danish Ministry of Defence. Opgehaald van <https://www.fmn.dk/globalassets/fmn/dokumenter/forlig-danish-defence-agreement-2018-2023-pdf-2018.pdf>
- Danish Ministry of Defence. (s.d.). *Conscription*. Opgehaald van Borger.dk: <https://www.borger.dk/politi-retsvaesen-forsvar/Forsvar-og-beredskab/Vaernepligt>
- De Brabander, L., & Callewaert, C. (2022, oktober 6). *Geen herinvoering van de legerdienst!* Opgehaald van Vrede.be: <https://vrede.be/nl/nieuws/geen-herinvoering-van-de-legerdienst>
- De Brabanter, F. (2023, april 4). *Finland is nu officieel het 31e lid van de NAVO: "Historisch moment"*. Opgehaald van VRT nws: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2023/04/04/finland-treedt-formeel-toe-tot-de-navo/>
- de Haas, M. (2009). *Veiligheids- en defensiebeleid: verleden, heden en toekomst*. Nederland: Clingendael. Opgehaald van https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20090900_cscp_artikel_mdehaas.pdf
- de Hoop Scheffer, A. (2022, april 7). *Collective Defense is Now at the Forefront of NATO*. Opgehaald van GMF: <https://www.gmfus.org/news/collective-defense-now-forefront-nato>

- de Jong, B. (2022, april 6). *Amerikaanse inlichtingendiensten en de Russische invasie*. Opgehaald van Clingendael: <https://spectator.clingendael.org/nl/publicatie/amerikaanse-inlichtingendiensten-en-de-russische-invasie>
- de Leonardis, M. (2023). *NATO in the Post-Cold War Era - Continuity and Transformation*. Palgrave Macmillan. doi:https://doi.org/10.1007/978-3-031-06063-2_1
- de Mûelenaere, N. (2019). *Belgen, zijt gij ten strijde gereed?: Militarisering in een neutrale natie, 1890-1914*. Leuven: Leuven University Press.
- De Vos, L., & Warnier, D. (2010). De dienstplicht in België historisch bekeken: een politieke en militaire evolutie (1830-2010). *Volkskunde: Driemaandelijks Tijdschrift voor de Studie van de Volkskunde*, pp. 339 - 357.
- Decraene, W. (2021, september 1). *Geen militairen meer op straat: einde OVG na zes jaar*. Opgehaald van Defensie: <https://beldefnews.mil.be/geen-militairen-meer-op-straat-einde-ovg-na-zes-jaar/>
- Decraene, W. (2022, december 14). *Defensie presenteert operaties 2023: focus op collectieve veiligheid en ontrading*. Opgehaald van Defensie: <https://beldefnews.mil.be/defensie-presenteert-operaties-2023-focus-op-collectieve-veiligheid-en-ontrading/#:~:text=%E2%80%9CIn%20deze%20context%20heeft%20Defensie,civiele%20autoriteit%20en%20de%20politie.>
- Defence Staff Norway. (2017). *Universal Conscription in Norway*. Noorwegen. Opgehaald van https://www.defmin.fi/files/3825/BOTILLE_2017-06-12_Universal_Conscription_in_Norway.pdf
- Defensie. (2021, juli 15). *Update 19/10 – Defensie zet tal van middelen in om slachtoffers van overstromingen te helpen*. Opgehaald van Defensie: <https://beldefnews.mil.be/defensie-zet-tal-van-middelen-in-om-slachtoffers-van-overstromingen-te-helpen/>
- Defensie. (s.d.). *Defensie in dienst van de natie*. Opgehaald van Defensie: <https://www.mil.be/nl/defensie-uw-toekomst-onze-missie/#:~:text=van%20de%20natie-,Hulp%20aan%20de%20natie%20is%20een%20van%20de%20essenti%C3%ABle%20missies,ten%20dienst%20van%20hun%20medeburgers.>
- Defensie. (s.d.). *Onze missies*. Opgehaald van Defensie: <https://www.mil.be/nl/onze-missies/>
- Defensie. (s.d.). *Organigram*. Opgehaald van Defensie: <https://www.mil.be/nl/over-defensie/#evolutie-van-defensie>
- Dempsey, J. (2022, februari 1). *What Ukraine Reveals About NATO and the EU*. Opgehaald van Carnegie Europe: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/86325>
- Dempsey, J. (2023, januari 19). *Judy Asks: Is European Strategic Autonomy Over?* Opgehaald van Carnegie Europe: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/88838>
- Desilver, D. (2019, April 23). *Fewer than a third of countries currently have a military draft; most exclude women*. Opgehaald van Pew Research Center: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/04/23/fewer-than-a-third-of-countries-currently-have-a-military-draft-most-exclude-women/>
- Deutsche Welle. (2022, mei 15). *Sweden's ruling party backs NATO membership bid*. Opgehaald van Deutsche Welle: <https://www.dw.com/en/swedens-ruling-party-backs-nato-membership-bid-as-it-happened/a-61802649>

- DG StratCom. (2022, juli 5). *STAR-plan goedgekeurd*. Opgehaald van Defensie: <https://beldefnews.mil.be/star-plan-goedgekeurd/>
- Dolan, C. (2022, november 9). *NATO, the Russian Invasion of Ukraine, and the 2022 Strategic Concept*. Opgehaald van Georgetown Journal of International Affairs: <https://gja.georgetown.edu/2022/11/09/nato-the-russian-invasion-of-ukraine-and-the-2022-strategic-concept/>
- Draper, M. (2018). *The Belgian Army and Society from Independence*. Palgrave.
- Duffiel, J. S. (1994). NATO's Functions after the Cold War. *Political Science Quarterly*, pp. 763-787.
- Dumoulin, A. (2009). La Politique De Défense De La Belgique: Entre Pragmatisme, Variables D'ajustement Et Niches Capacitaires. In J. Beaufays, & G. Matagne, *la Belgique en mutation. Systèmes politiques et politiques publiques (1968–2008)* (pp. 359–392). Bruylant.
- Dzurinda, M. (2022). The changing realities of European defence cooperation. *European View*. doi:10.1177/17816858221089859
- Easton, M., & Moelker, R. (2010). Police and Military: Two Worlds Apart? In *Blurring Military and Police Roles*. Boom Juridische uitgevers.
- Estonian Defence Forces. (2022, juni 9). *Conscript service*. Opgehaald van Estonian Defence Forces: <https://mil.ee/en/defence-forces/compulsory-military-service/>
- EUROMIL. (2022). *An extra 10 billion goes to the Belgian armed forces, that's unprecedented!* Opgehaald van European Organisation of Military Associations and Trade Unions: <https://euromil.org/an-extra-10-billion-goes-to-the-belgian-armed-forces-thats-unprecedented/#:~:text=It%20will%20include%20new%20helicopters,for%20a%20robust%20cyber%20capacity.&text=In%20any%20case%2C%20the%20plan,path%20in%20terms%20of%20personnel>.
- Finnemore, M., & Sikkink, K. (2005). International Norm Dynamics and Political Change. *International Organization*, pp. 887–917.
- FOD Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking. (2021, oktober 26). *Evacuatie Red Kite/Little Kite vanuit Afghanistan - een slopende marathon van 7 dagen op 7, 24 uur op 24*. Opgehaald van Diplomatie Belgium: <https://diplomatie.belgium.be/nl/beleid/beleidsthemas/uitgelicht/evacuatie-red-kitelittle-kite-vanuit-afghanistan-eeen-slopende>
- Forrest, A. (2006). *The People in Arms: Military Myth and National Mobilisation* (Vol. La patrie en danger: The French Revolution and the First Levée en Masse). Cambridge: Cambridge University Press.
- Freedman, L. (1991). The gulf war and the new world order. *Survival*, pp. 195–209.
- Gady, F.-S. (2023, februari 14). *For Europe, Military Conscription Is No Answer to Russia's War*. Opgehaald van Foreign Policy: <https://foreignpolicy.com/2023/02/14/europe-nato-military-russia-war-ukraine-conscription-draft-reserves-training-manpower/>
- Gecoördineerde Dienstplichtwetten hoofdstuk I. (2013, september 20). België. Opgehaald van https://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1962043030&table_name=wet
- Giani, M., Di Leo, R., & Bove, V. (2022, september 15). *Why reintroducing military conscription in Europe would be counterproductive*. Opgehaald van EUROPP :

- <https://blogs.lse.ac.uk/euoppblog/2022/09/15/why-reintroducing-military-conscription-in-europe-would-be-counterproductive/>
- Goegebeur, A. (2022, oktober 3). *Legertop opent debat over nieuwe dienstplicht*. Opgehaald van De Standaard:
https://www.standaard.be/cnt/dmf20221002_97809242?&articlehash=rc23IPlprNe2celsC3p2leMRbJrv%2B0Zd76pf3bROWwbnxrWB4vqEtsKe2fivcX9vHcWBUHKJUPH7Z%2Bt4ySYRMS0nQ1%2FC7fVjXkNmhq44Rqivryj7elxCxD7pwl6CNDCTDKMwaI55E1DOgMtQR6ARDhnuvfoxrrCLo%2F5rrZocZ3rhjI6iFllEGC3U
- Goldgeier, J. (2019). NATO at 70: Is the USA still in it for the long haul? *Journal of Transatlantic Studies*, 255–267.
- Grabtchak, A. (2023, januari 12). *Scenarios: Looking for Alternatives*. Opgehaald van Futures Platform:
<https://www.futuresplatform.com/blog/scenarios-looking-for-alternatives>
- Granatstein, J. (2020). *Canada at War: Conscription, Diplomacy and Politics*. University of Toronto Press.
- Grommen, S. (2022, oktober 1). *Moet de militaire dienstplicht in België terugkomen? Stafchef van het leger opent het debat bij RTBF*. Opgehaald van VRT NWS:
<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/10/01/moet-de-militaire-dienstplicht-terugkomen-stafchef-belgisch-leg/>
- Haesebrouck, T. (2021). Belgium: the reliable free rider. *International Politics*, pp. 37-48.
doi:<https://doi.org/10.1057/s41311-020-00221-z>
- Hall, J., & Sandeman, H. (2022, mei). *NATO's Resilience: The first and last line of defence*. Verenigd Koninkrijk: LSE IDEAS. Opgehaald van
<https://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/updates/2022-SU-NATO-HallSandeman.pdf>
- Harris, S., DeYoung, K., Khurshudyan, I., Parker, A., & Sly, L. (2022, augustus 16). *Road to war: U.S. struggled to convince allies, and Zelensky, of risk of invasion*. Opgehaald van The Washington Post:
<https://www.washingtonpost.com/national-security/interactive/2022/ukraine-road-to-war/>
- Hauck, J., & Keleme, E. (s.d.). *Scenario planning*. Opgehaald van
<https://oppla.eu/sites/default/files/uploads/methodfactsheetscenarios.pdf>
- Hemmerijckx, R. (2007). Jean Van Lierde (1926-2006). De kracht van een overtuiging. *Brood & Rozen*, pp. 50-55.
- Herzog, R. (1995, november 15). *Address by Federal President Roman Herzog on the occasion of the Commanders' Conference of the Bundeswehr*. Opgehaald van Der Bundespräsident:
https://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Roman-Herzog/Reden/1995/11/19951115_Rede.html
- Hippler, T. (2007). *Citizens, Soldiers, and National Armies: Military Service in France and Germany, 1789-1830*. Londen: Routledge.
- Hofman, M. (2021). Belgische Defensie: de visie van admiraal Michel Hofman, Chef Defensie. In *Belgisch Militair Tijdschrift* (pp. 17-27). Koninklijk Hoger Instituut voor Defensie. Opgehaald van
<https://www.defence-institute.be/wp-content/uploads/2021/07/rmb-21.pdf>
- Holslag, J. (2022, oktober 17). *Voer een burgerstage in, de betere dienstplicht*. Opgehaald van VUB:
<https://www.vub.be/nl/nieuws/vub-prof-jonathan-holslag-voer-een-burgerstage-in>

- Homan, K. (2016, september 20). *Zet geen dienstplichtigen in*. Opgehaald van Clingendael: <https://www.clingendael.org/nl/publicatie/zet-geen-dienstplichtigen>
- Houillet, H. (2022, juni 22). *Belgisch detachement in Roemenië beëindigt oefeningen*. Opgehaald van Defensie: <https://beldefnews.mil.be/belgisch-detachement-in-roemenie-beeindigt-oefeningen/>
- Housen, R. (2023, januari 12). *'Het leger in de Antwerpse haven? Stuur de cavalerie!'*. Opgehaald van Knack: <https://www.knack.be/nieuws/belgie/politiek/het-leger-in-de-antwerpse-haven-stuur-de-cavalerie/>
- Housen, R. (s.d.). *Militair zijn*. Royal Higher Institute for Defence. Opgehaald van Royal Higher Institute for Defence: <http://www.irsd.be/website/images/livres/rmb/07/rmb7-roger-housen.pdf>
- Huis van Alijn. (1968). *MILICIENS MARCHEREN DOOR DE STRATEN, AALST, 1968*. Aalst.
- Hutt, D. (2022, juni 26). *Which European countries are rethinking military service amid Ukraine war?*. Opgehaald van Euronews: <https://www.euronews.com/my-europe/2022/07/26/which-european-countries-are-rethinking-military-service-amid-ukraine-war>
- International Institute for Strategic Studies. (2017, maart 21). *Sweden reintroduces conscription, in a changing European security environment*. Opgehaald van International Institute for Strategic Studies: <https://www.iiss.org/blogs/military-balance/2017/03/sweden>
- Jacques, M., Struye de Swielande, T., & de Wilde d'Estmael, T. (2022). Belgium: The Capacities of a Middle Power, but the Ambitions of a Small Power? In G. Abbondanza, & T. Stow Wilkins, *Awkward Powers: Escaping Traditional Great and Middle Power Theory* (pp. 349-371). Palgrave Macmillan.
- Joly, J. K., & Haesebrouck, T. (2021). Belgian Foreign Policy: In Foro Interno, Inferno? In J. K. Joly, & T. Haesebrouck, *Foreign Policy Change in Europe Since 1991* (pp. 21-47). Palgrave.
- Jørgensen, H. J., & Breitenbauch, H. Ø. (2009). *What if We Gave Up Conscription?* Centre for Military Studies. Opgehaald van Centre for Military Studies: https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep05255.4.pdf?refreqid=excelsior%3A05600fd0405ca582d4bcfdb794a24b6b&ab_segments=&origin=&initiator=&acceptTC=1
- Kahn, R. L., & Cannell, C. F. (1957). *The dynamics of interviewing; theory, technique, and cases*. John Wiley & Sons.
- Keil, S., Brauß, H., & Braw, E. (2021). *Next Steps in NATO Deterrence and Resilience*. German Marshall Fund of the United States. Opgehaald van <https://www.gmfus.org/sites/default/files/Keil%2520et%2520al%2520-%2520NATO%2520resilience.pdf>
- Keller, K., Poutvaara, P., & Wagener, A. (2010, juni). Does a Military Draft Discourage Enrollment in Higher Education? *Public Finance Analysis*, pp. pp. 97-120. Opgehaald van <https://www.jstor.org/stable/40913249>
- Kerstens, K., & Meyermans, E. (1993). The draft versus an all-volunteer force: Issues of efficiency and equity in the Belgian draft. *Defence and Peace Economics*, pp. 271-284.
- King, A. (2011). *The Transformation of Europe's Armed Forces: From the Rhine to Afghanistan*. Cambridge University Press.
- Koninklijk Hoger Instituut voor Defensie. (2021, juni). Actualisering van de Strategische Visie 2030: aanbevelingen. België. Opgehaald van <https://www.defence-institute.be/wp-content/uploads/2021/06/200622-Strategic-Vision-2021-NL.pdf>

- Koninklijk Hoger Instituut voor Defensie. (2023). *Belgische Veiligheid 2040: welke maatschappelijke middelen mobiliseren?* Opgehaald van Koninklijk Hoger Instituut voor Defensie: <https://www.defence-institute.be/nl/evenementen/colloquium-2023-04-19-20/>
- Kosonen, J., & Mälkki, J. (2022). The Finnish Model of Conscription - A Successful Policy to Organize National Defence. In C. de la Porte, G. B. Eydal, J. Kauko, D. Nohrstedt, P. 't Hart, & B. S. Tranøy, *Successful Public Policy in the Nordic Countries: Cases, Lessons, Challenges*. Oxford University Press.
- Krebs, R. R. (2004). A School for the Nation? How Military Service Does Not Build Nations, and How It Might. *International Security*, pp. 85-124.
- Kremlin. (2022, februari 24). *Address by the President of the Russian Federation [Press release]*. Opgehaald van Kremlin: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>
- Krippendorff, K. (2006). *The Semantic Turn; A New Foundation for Design*. New York: CRC Press.
- Kuosa, T. (2011). *Practising strategic foresight in government*. S. Rajaratnam School of International Studies. Opgehaald van <http://www.jstor.com/stable/resrep05909.7>
- Kupchan, C. A., & Kupchan, C. A. (1995). The Promise of Collective Security. *International Security*, pp. 52-61. Opgehaald van https://www.jstor.org/stable/pdf/2539215.pdf?refreqid=excelsior%3A7fec6b5f0e3a6f73e15b4576d87dae2a&ab_segments=&origin=&initiator=&acceptTC=1
- Lambert, P. (2022, oktober 19). *Te land, ter zee en nu ook online: Defensie stelt nieuwe cybercomponent voor*. Opgehaald van VRT nws: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/10/19/cybersecurity-defensie/>
- Larsen, H. (2021). Danish Foreign Policy: Continuity and Change in the Post-Cold War Period. In J. K. Joly, & T. Haesebrouck, *Foreign Policy Change in Europe since 1991* (pp. 73-97). Palgrave.
- Larsson, S. (2020). Swedish total defence and the emergence of societal security. In S. Larsson, *Nordic Societal Security* (pp. 45-67). Routledge.
- Latvian Ministry of Defence. (2022, november 7). *Ministry of Defence begins to work on gradual introduction of State Defence Service*. Opgehaald van Ministry of Defence - Republic of Latvia: <https://www.mod.gov.lv/en/news/ministry-defence-begins-work-gradual-introduction-state-defence-service>
- Lawrence, T., & Hurt, M. (2021). *NATO's New Strategic Concept - Analysis*. International Centre for Defence and Security.
- Leander, A. (2004). Drafting Community. *Armed Forces & Society*, pp. 571-599. Opgehaald van Drafting Community (jstor.org)
- Levi, M. (1996). The Institution of Conscription. *Social Science History*, pp. 133-167. Opgehaald van <https://www.jstor.org/stable/1171506>
- Levi, M. (1997). *Consent, Dissent, and Patriotism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lombardi, C. (2017, juni 5). *Trans-Atlantic Security: four imperatives for NATO*. Opgehaald van Egmont Instituut: <https://www.egmontinstitute.be/trans-atlantic-security-four-imperatives-for-nato/>
- Low, D. (s.d.). *The Voice of the Tempter*. Australië. Opgehaald van OLD TREASURY BUILDING: <https://anzacportal.dva.gov.au/resources/media/image/awm-artv10140>

- Lune, H., & Berg, B. L. (2017). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. Harrow, Engeland: Pearson.
- Lyk-Jensen, V., & Bingley, P. (2022). *Recruiting effective soldiers: Comparing Danish conscripts and volunteers deployed to peace-keeping and peace-enforcing missions*. Opgehaald van VIVE: <https://www.vive.dk/media/pure/18325/11503366>
- Manigart, P. (2005). Risks and recruitment in postmodern armed forces: The case of Belgium. *Armed Forces and Society*, 31, pp. 559–582.
- Marinmuseum Karlskrona. (2020, september 18). *History of the Swedish military service*. Opgehaald van Marinmuseum Karlskrona: <https://www.marinmuseum.se/en/whats-on/exhibitions/the-end-of-the-line/history-of-the-swedish-military-service>
- Marrone, A. (2022, juli 8). *NATO's New Strategic Concept: Novelties and Priorities*. Opgehaald van Istituto Affari Internazionali: <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/natos-new-strategic-concept-novelties-and-priorities>
- Marrone, A. (2023). How Strong Is NATO's Arm: Commands, Cash, Capabilities and Contributions. In M. de Leonardis, *NATO in the Post-Cold War Era - Continuity and Transformation* (pp. 241-245). Palgrave Macmillan.
- Marrone, A. (2023). How Strong Is NATO's Arm: Commands, Cash, Capabilities and Contributions. In M. de Leonardis, *NATO in the Post-Cold War Era - Continuity and Transformation* (pp. 231-259). Palgrave Macmillan.
- Martin, S. (s.d.). *Australia's conscription debate*. Opgehaald van State Library New South Wales: <https://www.sl.nsw.gov.au/stories/australias-conscription-debate>
- Mattelaer, A. (2021, oktober). *Readiness as a Mission: Implications for Belgian Defence*. Opgehaald van Egmont Institute: <https://www.egmontinstitute.be/app/uploads/2021/10/SPB150-Mattelaer-Readiness.pdf?type=pdf>
- Mattelaer, A. (2022, juni 7). *Free rider no more? Belgium and the NATO Madrid Summit*. Opgehaald van Egmont Instituut: <https://www.egmontinstitute.be/free-rider-no-more-belgium-and-the-nato-madrid-summit/>
- Meister, S. (2022, november 29). *A Paradigm Shift: EU-Russia Relations After the War in Ukraine*. Opgehaald van Carnegie Europe: <https://carnegieeurope.eu/2022/11/29/paradigm-shift-eu-russia-relations-after-war-in-ukraine-pub-88476>
- Mertens, F., de Heer, B., Sweijs, T., van Hooft, P., & Bekkers, F. (2023). *Lessen uit het Landgevecht: één jaar oorlog in Oekraïne*. The Hague Centre for Strategic Studies.
- Meuwese, S. (2013, mei 13). *'Het is mooi geweest met de dienstplicht'*. Opgehaald van De Volkskrant: <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/het-is-mooi-geweest-met-de-dienstplicht~bb583f6c/>
- Meuwese, S. (2017). *Twee eeuwen dienstplicht, discipline, dienstweigering en desertie: Deelnemen (of niet) aan de Nederlandse krijgsmacht in rechthistorisch perspectief*. Wolf Legal Publishers. Opgehaald van https://pure.uvt.nl/ws/portalfiles/portal/15793125/Meuwese_Twee_
- Miles, I., Saritas, O., & Solokov, A. (2016). *Foresight for Science, Technology and Innovation*. Zwitserland: Springer International Publishing.
- Ministerie van Defensie. (2022, februari 25). *De regering keurt het voorontwerp van de militaire programmeringswet uit het STAR-plan goed*. Opgehaald van Defensie:

<https://beldefnews.mil.be/regering-keurt-voorontwerp-militaire-programmeringswet-star-plan-goed/>

Ministerie van Defensie. (2022). *STAR-plan*. Brussel.

Mjøset, L., & van Holde, S. (2002). Killing for the State, Dying for the Nation: An Introductory Essay on the Life Cycle of Conscription into Europe's Armed Forces. In S. van Holde, & L. Mjøset, *The Comparative Study of Conscription in the Armed Forces* (pp. 4–98). Amsterdam: JAI Press.

Mölling, C., Barker, T., Hageböling, D., Herr, A., Kornhuber, K., Matlé, A., . . . Weber, V. (2022, april 27). *Sea Change for Europe's Security Order*. Opgehaald van German Council on Foreign Relations: <https://dgap.org/en/research/publications/sea-change-europes-security-order>

Monaghan, S., Morcos, P., & Lohsen, A. (2022, april 15). *Designing New Battlegroups: Advice for NATO Planners*. Opgehaald van Center for Strategic & International Studies: <https://www.csis.org/analysis/designing-new-battlegroups-advice-nato-planners>

Mooijman, R. (2023, februari 18). *Vredesdividend wordt oorlogsdividend*. Opgehaald van De Standaard: https://www.standaard.be/cnt/dmf20230217_95377995?&articlehash=r2%2B7jsQ1RnZDJIPpHSO1bDYn5AD5YA38uAluQ%2FepEhhRmAgYdGgSmvsm6zA1VKyfEOdyUpTyuBJlzsBDp8zaU0LnIZPOi7YtkWrPAMzoLNkkc9T3ykMBNMMZHoikGjPV9autsgqnyE75Ad%2FjUR0eVQITIXZ2Q2XHkvXM%2Fw9micZkLhg%2FgaNlxu

Mulligan, C. B., & Shleifer, A. (2005). Conscription as Regulation. *American Law and Economics Review*, pp. 85-111.

Mylle, N. (2022, augustus 10). *Belgisch detachement vervoegt enhanced Forward Presence*. Opgehaald van Defensie: <https://beldefnews.mil.be/belgisch-detachement-vervoegt-enhanced-forward-presence/>

Nath, G. (2018, februari 15). *Macron wil jongeren in dienst van het vaderland laten werken*. Opgehaald van De Standaard: https://www.standaard.be/cnt/dmf20180215_03358686?&articlehash=tpit4Hb6Wzx%2F%2B8nHNW%2BUNur2Df%2FISHkbBX0fWS120IBPK2TJPRKC9VCJK6euMrNpuh%2FLLIPSOdx92sKDUTfiCvzl3zeH0BU%2FKz5kT6d2a9VB2OBdO4Lk1AVri%2FUyGC340gnVVSLI35cRRSGNMabGVgvWC79Gwm9h5z8a%2FBloLITRQ1d

National Intelligence Council. (2021, maart). *Global Trends 2040*. Verenigde Staten: National Intelligence Council. Opgehaald van https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/assessments/GlobalTrends_2040.pdf

NATO. (1949, april 4). *Het Noord-Atlantisch Verdrag*. Opgehaald van NATO: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=nl

NATO. (2020, september 20). *Collective defence and Article 5*. Opgehaald van NATO: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_110496.htm#:~:text=Collective%20defence%20means%20that%20an,attacks%20against%20the%20United%20States.

NATO. (2020, augustus 31). *NATO member countries*. Opgehaald van NATO: https://www.nato.int/cps/en/natohq/nato_countries.htm

NATO. (2021, juni 14). *Strengthened Resilience Commitment*. Opgehaald van NATO: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_185340.htm

NATO. (2022). *NATO Strategic Concept*. NATO.

- NATO. (2022). *NATO's Military Presence in the East of the Alliance*. Opgehaald van https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/3/pdf/2203-map-det-def-east.pdf
- NATO. (2022, september 22). *Resilience, civil preparedness and Article 3*. Opgehaald van NATO: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_132722.htm
- Norges offisersforbund. (s.d.). *Historie og fremtid*. Noorwegen. Opgehaald van https://www.nof.no/images/Marketing/brosjyrer/NOF_verneplikt_historie_og_fremtid.pdf
- Norwegian Armed Forces. (2015, juni 11). *Universal Conscription*. Opgehaald van Forsvaret: <https://www.forsvaret.no/en/news/archive/universal-conscription?q=conscription>
- Norwegian Armed Forces. (2021, oktober 8). *Our history*. Opgehaald van Forsvaret: <https://www.forsvaret.no/en/about-us/our-history?q=conscription>
- Norwegian Ministry of Defence. (2020). *The defence of Norway - Capability and readiness: Long Term Defence Plan 2020*. Noorwegen.
- Obinger, H. (2020). Conscription, the Military, and Welfare State Development. *Historical Social Research: Conscription, Military Interests, and Western Welfare States in the Age of Industrialized Mass Warfare*, pp. 7-26.
- OECD. (n.d.). *What is Strategic Foresight?* Opgehaald van OECD: <https://www.oecd.org/strategic-foresight/>
- Österberg, J., Nilsson, J., & Hellum, N. (2020). The Motivation to Serve in the Military Among Swedish and Norwegian Soldiers - A Comparative Study. *Journal of Defense Resources Management*. Opgehaald van http://www.jodrm.eu/issues/Volume11_issue1/03_%C3%96sterberg_Nilsson_Hellum.pdf
- Perot, E. (2022, mei 13). *NATO, the EU and the Return of Collective Defence*. Opgehaald van Centre for Security, Diplomacy and Strategy: https://brussels-school.be/sites/default/files/CSDS%20Policy%20brief_2212.pdf
- Pfaffenzeller, S. (2010, april). Conscription and Democracy: The Mythology of Civil–Military Relations. *Armed Forces & Society*, pp. 481-504.
- Polchar, J. (2020). *Unboxin the future, Finding the futures hidden in plain sight*. Opgehaald van European Union Institute for Security Studies: <https://www.jstor.org/stable/resrep26017>
- Poutvaara, P., & Wagener, A. (2007). Conscription: Economic costs and political allure. *The Economics of Peace and Security Journal*, pp. 6-15.
- Poutvaara, P., & Wagener, A. (2011). Ending military conscription. *EconPol Forum*. Opgehaald van <https://www.ifo.de/DocDL/dicereport211-rr1.pdf>
- Ralston, D. B. (1990). *Importing the European Army: The Introduction of European Military Techniques and Institutions in the Extra-European World, 1600-1914*. Chicago: University of Chicago Press.
- Reuters Staff. (2013, september 22). *Swiss voters reject bid to scrap military conscription*. Opgehaald van Reuters: <https://www.reuters.com/article/swiss-conscription-idUSL5N0HI0MR20130922>
- Rhydderch, A. (2009, oktober). *Scenario Planning*. The Foresight Horizon Scanning Centre. Opgehaald van <https://gisf.ngo/wp-content/uploads/2020/02/0350-Rhyddarch-2009-Foresight-Horizon-Scanning-Centre-Scenario-Planning.pdf>
- Roca, R. (2020). *Das Schweizer Milizsystem*. Opgehaald van Schweizerisches Nationalmuseum: <https://blog.nationalmuseum.ch/2019/10/milizsystem-in-der-schweiz/>

- Roepke, W.-D., & Thankey, H. (2019, februari 27). *Resilience: the first line of defence*. Opgehaald van NATO Review: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2019/02/27/resilience-the-first-line-of-defence/index.html>
- Rongé, J., & Abrate, G. (2019, juli). *Conscription in the European Union Armed Forces: National trends, Benefits and EU Modernised Service*. Opgehaald van FINABEL: <https://finabel.org/wp-content/uploads/2019/10/FFT-The-EU-Conscription-Model-W.pdf>
- Scazzieri, L. (2023, januari 16). *Is European defence missing its moment?* Opgehaald van Centre for European Reform: https://www.cer.eu/sites/default/files/insight_LS_defence_16.1.23.pdf
- Scoblic, J. P. (2020). *Learning from the Future*. Opgehaald van Harvard Business Review: <https://hbr.org/2020/07/learning-from-the-future>
- Scott, J. W. (1989). French Feminists and the Rights of 'Man': Olympe de Gouges's Declarations. *History Workshop*, pp. 1-21. Opgehaald van <https://www.jstor.org/stable/4288921>
- Shaw, M. (2011). The development of common-risk society: A theoretical overview. In J. Kuhhlman, & J. Callaghan, *The Development of "Common-Risk" Society*. Londen: Transactional publishers.
- Sheehan, J. J. (2011). The Future of Conscription: Some Comparative Reflections. *Daedalus*, pp. 112-121.
- Soeters, S. (2000). Military sociology in the Netherlands. In G. Kummel, & A. D. Prufert, *Military sociology: The Richness of a discipline*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Strand, S. (2021, december 5). *The "Scandinavian model" of military conscription: A formula for democratic defence forces in 21st century Europe?* Oostenrijk: Austrian Institute for International Affairs.
- Strand, S. (2022). The birth of the enterprising soldier: governing military recruitment and retention in post-Cold War Sweden. *Scandinavian Journal of History*, pp. 225-247. Opgehaald van <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/03468755.2021.1997797?needAccess=true&role=button>
- Strand, S. (2023, januari). *Trends in International Politics 2023*. Oostenrijk: Austrian Institute for International Affairs. Opgehaald van <https://www.oiiip.ac.at/cms/media/trend-report-sanna-strand.pdf>
- Strand, S. (2023, januari). Trend Report 3. *Trends in International Politics 2023*. Oostenrijk: Austrian Institute for International Affairs. Opgehaald van <https://www.oiiip.ac.at/cms/media/trend-report-sanna-strand.pdf>
- Straubhaar, T. (2000). Wehrpflicht versus Berufsarmee—eine ökonomische Analyse. In T. Straubhaar, *Wehrpflicht auf dem Prüfstand*. Berlijn: Ullstein Verlag.
- Struys, W. (2002). Country Survey XV: Defence Policy and Spending in Belgium. *Defence and Peace Economics*, pp. 31-53.
- Swicord, E. (2022, juli 20). *NATO's New Strategic Concept: What it is and Why it Matters*. Opgehaald van The Nuclear Threat Initiative: <https://www.nti.org/atomic-pulse/natos-new-strategic-concept-what-it-is-and-why-it-matters/>
- The North Atlantic Council. (2021). *Brussels Summit Communiqué*. Opgehaald van NATO: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm

- The White House. (2022, oktober). *National Security Strategy*. Verenigde Staten. Opgehaald van <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>
- Tilly, C. (1987). In *How War Made States, and Vice Versa* (p. 67). SAGE Publications Ltd.
- UNDP GCPSE. (2018). *Foresight Manual - Empowered Futures for the 2030 Agenda*. Singapore. Opgehaald van https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/UNDP_ForesightManual_2018.pdf
- Van Copenolle, H. (2021-2022). Inhoudsanalyse in een notendop. Universiteit Gent.
- Van Creveld, M. (1991). *The transformation of war*. New York: Free Press.
- Van der Meulen, J. (2000). The Netherlands: The final professionalization of the military. In C. Moskos, A. Williams, & D. R. Segal, *The postmodern military: Armed forces after the cold war*. New York: Oxford University Press.
- van der Meulen, J., & Manigart, P. (1997). Zero Draft in the Low Countries: The Final Shift to the All-volunteer Force. *Armed Forces & Society*, pp. 315-332.
- van der Wal, C. (2023, februari 5). *We móéten praten over dienstplicht, zegt defensie-expert: 'Komt in Oekraïne ook op mankracht aan'*. Opgehaald van Het Parool: <https://www.parool.nl/nederland/we-moeten-praten-over-dienstplicht-zegt-defensie-expert-komt-in-oekraïne-ook-op-mankracht-aan~b2397814/>
- Van Joolen, O., & Winterman, P. (2022, april 8). *Defensie flirt met 'dienstplicht' naar Zweeds voorbeeld*. Opgehaald van De Telegraaf: <https://www.telegraaf.nl/nieuws/1097409829/defensie-flirt-met-dienstplicht-naar-zweeds-voorbeeld>
- van Overbeeke, P., Meijs, L., & Simons, F.-J. (z.d.). *Vrijwilligerswerk in de Openbare Orde en Veiligheid*. Erasmus University. Opgehaald van <http://www.maatschappijveiligheid.nl/wordpress/wp-content/uploads/2018/06/NOTA-Veiligheid-Vrijwilligheid-Definitief-v6.1.pdf>
- Van Wie, R. C., & Gilliam, J. (2022, March). *Feasible US steps to strengthen NATO deterrence in the Baltics and Poland*. Opgehaald van Brookings Institute: <https://www.brookings.edu/research/feasible-us-steps-to-strengthen-nato-deterrence-in-the-baltics-and-poland/>
- Vandeput, S. (2016). *Strategische Visie Voor Defensie*, 72. Ministerie van Defensie.
- Vanhove, L. (2022, oktober 13). *Nie wieder Militärdienst*. Opgehaald van Liberales: <https://www.liberales.be/teksten/2022/10/13/nie-wieder-militrdienst-lawrence-vanhove>
- Velaers, J. (2005). De Grondwet en de krijgsmacht. In M. Van Damme, L. De Vos, J. Velaers, L. F. Besselink, E. Vandenbossche, & G. Verhofstadt, *De Grondwet en het Inzetten van Strijdkrachten* (pp. 63-135). Antwerpen: Maklu.
- Verburg, M. (2023, februari 8). *Duitse dienstplicht ondanks discussie geen optie*. Opgehaald van Duitsland Instituut: <https://duitslandinstituut.nl/artikel/53986/duitse-dienstplicht-ondanks-discussie-geen-optie>
- Verstraete, W. (2022, oktober 18). *Plan for rebuilding Belgian Defence needs to be more ambitious*. Opgehaald van Egmont Institute: <https://www.egmontinstitute.be/plan-for-rebuilding-belgian-defence-needs-to-be-more-ambitious/>

- Verstraete, W., & Audoore, L. (2023, april 17). *Why Belgium Should Create a Territorial Reserve Force*. Opgehaald van Egmont Instituut: <https://www.egmontinstitute.be/why-belgium-should-create-a-territorial-reserve-force/>
- Wack, P. (1985). Scenarios: Shooting the rapids. *Harvard Business Review*, pp. 139-150. Opgehaald van <https://hbr.org/1985/11/scenarios-shooting-the-rapids>
- Wallerstein, I. (2003, oktober). Citizens All? Citizens Some! The Making of the Citizen. *Comparative Studies in Society and History*, pp. 650-679.
- Weizsäcker commissie. (2000). *Gemeinsame Sicherheit und Zukunft der Bundeswehr [Gemeenschappelijke veiligheid en toekomst van de Bundeswehr]*. Berlijn. Opgehaald van <https://zeitgedankenweb.files.wordpress.com/2017/11/bericht-weizsaecker-kommission.pdf>
- Wienberg, C., & Schwartzkopff, F. (2023, januari 26). *Denmark Calls for Mandatory Military Service for Women*. Opgehaald van Bloomberg: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-01-26/danish-defense-minister-calls-for-mandatory-enlistment-for-women?leadSource=verify%20wall>
- Williams, C. (2005). FROM CONSCRIPTS TO VOLUNTEERS: NATO's Transitions to All-Volunteer Forces. *Naval War College Review*, 58, pp. 35-62.
- Zaborowski, M. (2022, september 21). *NATO Strategic Concept in the Shadow of the War*. Opgehaald van GLOBSEC: <https://www.globsec.org/what-we-do/press-releases/nato-strategic-concept-shadow-war>
- Zubova, X. (2022, oktober 17). *Which countries still have conscription?* Opgehaald van Forces: <https://www.forces.net/world/which-countries-still-have-conscription>

7 Bijlagen

7.1 Bijlage 1: Overzicht militaire dienstplicht in NAVO-lidstaten (2023)

Lidstaat	Militaire dienstplicht vandaag	Dienstplichtigen	Einde van de dienstplicht	Herinvoering
Albanië	Neen. Deze is afgeschaft.		2010	
België	Neen. Deze is opgeschort.		1992	
Bulgarije	Neen. Deze is afgeschaft		2008	
Canada	Neen. Dienstplicht werd zowel in de Eerste als Tweede Wereldoorlog ingevoerd.		1945	
Denemarken	Ja. Deze is nooit afgeschaft of opgeschort.	Mannen vanaf 18 jaar zijn wettelijk verplicht. Vrouwen mogen vrijwillig deelnemen.		
Duitsland	Neen. Deze is afgeschaft.		2011	
Estland	Ja. Militaire dienstplicht werd hier in 1991 ingevoerd.	Mannen tussen 18 en 27 jaar zijn wettelijk verplicht. Vrouwen mogen vrijwillig deelnemen.		
Finland*	Ja. Militaire dienstplicht werd hier ingevoerd in 1951.	Mannen vanaf 18 jaar zijn wettelijk verplicht. Vrouwen mogen vrijwillig deelnemen.		
Frankrijk	Neen. Deze werd afgeschaft.		2001	
Griekenland	Ja. Universele militaire	Mannen tussen 19 en 45 jaar zijn wettelijk		

	dienstplicht werd hier ingevoerd in 1914.	verplicht. Vrouwen mogen vrijwillig deelnemen.		
Hongarije	Neen. Deze werd opgeschort.		2004	
IJsland	Neen. Dit land heeft geen staand leger.			
Italië	Neen. Deze werd opgeschort.		2004	
Kroatië	Neen. Deze werd opgeschort.		2008	
Letland	Ja. Deze werd opnieuw ingevoerd en gaat vanaf 2024 volledig van kracht. **	Mannen tussen 18 en 27 jaar zijn wettelijk verplicht om deel te nemen. Vrouwen kunnen zich vrijwillig aanmelden.	2006	2023**
Litouwen	Ja. Als gevolg van de Russische annexatie van de Krim werd deze opnieuw ingevoerd.	Mannen tussen 19 en 26 jaar zijn wettelijk verplicht. Vrouwen zijn niet dienstplichtig.	2008	2015
Luxemburg	Neen. Deze werd afgeschaft.		1967	
Montenegro	Neen. Deze werd afgeschaft.		2006	
Nederland	Neen. Deze werd opgeschort.		1996	
Noord-Macedonië	Neen. Deze werd afgeschaft.		2006	
Noorwegen	Ja. Deze werd in 1907 ingevoerd.	Zowel mannen als vrouwen tussen 19 en 35 jaar zijn verplicht om zich aan te melden voor de selectieve militaire dienstplicht. Slechts een deel ervan		

		wordt effectief opgeroepen.		
Polen	Neen. Deze werd afgeschaft.		2009	
Portugal	Neen. Deze werd afgeschaft.		2004	
Roemenië	Neen. Deze werd opgeschort.		2007	
Slovenië	Neen. Deze werd opgeschort.		2003	
Slowakije	Neen. Deze werd opgeschort.		2006	
Spanje	Neen. Deze werd opgeschort.		2001	
Tsjechië	Neen. Deze werd afgeschaft.		2004	
Turkije	Ja. De moderne militaire dienstplicht werd in 1919 ingevoerd.	Alle mannen tussen 20 en 41 jaar moeten verplicht in dienst gaan. Vrouwen mogen vrijwillig deelnemen.		
Verenigd Koninkrijk	Neen. Dit werd afgebouwd. In 1963 verlieten de laatste dienstplichtigen de dienst.		1960	
Verenigde Staten	Neen. Geen actieve militaire dienstplicht.	Alle mannen tussen 18 en 25 jaar moeten zich verplicht registreren bij het <i>Selective Service System</i> . Dit is een overheidsorgaan dat informatie bijhoudt over Amerikaanse burgers die mogelijk opgeroepen kunnen	1973	

		worden voor de dienstplicht.		
Zweden*	Ja. Als gevolg van de Russische dreiging werd deze opnieuw ingevoerd.	Zowel mannen als vrouwen zijn wettelijk verplicht om deel te nemen wanneer ze 18 jaar worden. Slechts een deel ervan wordt effectief opgeroepen.	2010	2017

Tabel 2: overzicht van de status van de militaire dienstplicht in NAVO-lidstaten (mei 2023) (Williams, 2005) (Keller, Poutvaara, & Wagener, 2010) (Braw, 2019) (Rongé & Abrate, 2019) (Granatstein, 2020) (NATO, 2020) (Estonian Defence Forces, 2022) (CIA, s.d.)

* Finland en Zweden dienden op 15 en 16 mei 2022 hun aanvraag in voor NAVO-lidmaatschap. Van beiden wordt een spoedige toetreding verwacht (Deutsche Welle, 2022). Exact 74 jaar nadat de NAVO werd opgericht, trad Finland op 4 april toe tot de NAVO als eenendertigste lid (De Brabanter, 2023).

** Sinds de escalatie van de oorlog in Oekraïne, heeft Letland besloten om de militaire dienstplicht opnieuw in te voeren (Latvian Ministry of Defence, 2022). Op 5 april 2023 keurde het Letse parlement de nodige wetswijzigingen hiervoor goed. Vanaf midden 2023 zal deze geleidelijk opnieuw worden ingevoerd, waarna dit vanaf 2024 verplicht wordt voor alle mannen tussen 18 en 27 jaar (Belga, 2023).

7.2 Bijlage 2: Wetgeving – Gecoördineerde Dienstplichtwetten

Hoofdstuk I – inleidende bepalingen (Gecoördineerde Dienstplichtwetten hoofdstuk I, 2013)

Artikel 1. <W 16-06-1987, art. 1> Voor de toepassing van deze wet wordt verstaan onder:

- 1° lichterij: de gezamenlijke dienstplichtigen die in aanmerking komen om deel te nemen aan de vorming van het jaarcontingent;
- 2° klasse: de gezamenlijke, voor de dienst aangewezen dienstplichtigen van een zelfde lichterij;
- 3° leeftijdsklasse: de klasse genoemd naar het jaar waarin de dienstplichtige de leeftijd van 19 jaar bereikt;
- 4° contingent: de gezamenlijke, tot dezelfde klasse behorende dienstplichtigen die voor het vervullen van de militaire dienst ter beschikking van de militaire overheid zijn gesteld;
- 5° ingeschrevene: de dienstplichtige die op de militielijsten is geplaatst en niet is ingeschreven in het register van de wederspanningen en dienstweigerers;
- 6° wederspanning: de dienstplichtige die niet te rechter tijd op de militielijsten is ingeschreven en daarom in het register van de wederspanningen en dienstweigerers is opgenomen;
- 7° dienstweigerer: de dienstplichtige die in het register van de wederspanningen en dienstweigerers is opgenomen omdat hij zich niet tijdig heeft aangemeld, hetzij in het rekruterings- en selectiecentrum, hetzij voor de keuring in het buitenland, hetzij bij de herkeuringraad wanneer hij daarnaar verwezen is, hetzij voor een door deze raad gelaste keuring of inobservatiestelling;
- 8° uitstel: de overbrenging, op een van de bij de wet bepaalde morele gronden, van de dienstplichtige naar de volgende lichterij;
- 9° voorlopige afkeuring: de overbrenging, op een van de bij de wet bepaalde lichamelijke gronden, van de dienstplichtige naar de volgende lichterij;
- 10° vrijstelling: het vrijstellen van enige militaire verplichting in vredes- en oorlogstijd;
- 11° vrijlating: het vrijlaten van de werkelijke dienst in vreedetijd; zij wordt verleend op morele grond;
- 12° ontheffing : het ontheffen van de werkelijke dienst in vreedetijd; zij werd verleend aan de voor de dienst geschikt bevonden dienstplichtigen die tot een vroegere lichterij dan die van 1987 behoren voor zover hun aantal het contingent overschreed;
- 13° dienstdiening: de handeling waarbij een Belgisch burger van het mannelijk of het vrouwelijk geslacht zich verbindt om als militair van de actieve kaders diensten bij het leger te vervullen;
- 14° wederdienstdiening: de handeling waarbij een militair van de actieve kaders of een dienstplichtige die zijn werkelijke dienstermijn volbrengt of volbracht heeft, zich verbindt om een nieuwe dienstdiening te vervullen.

HOOFDSTUK Ibis. - Toepassingsgebied. <Ingevoegd bij W 1992-12-31/30, art. 1, Inwerkingtreding : 18-01-1993>

Art. 1bis. <Ingevoegd bij W 1992-12-31/30, art. 1, Inwerkingtreding : 18-01-1993> Deze wet is van toepassing op de dienstplichtigen van de lichte 1993 en van de daaraan voorafgaande lichten.

Worden bij de lichte 1993 ingedeeld:

- 1° de dienstplichtigen van de lichte 1993 en van de voorafgaande lichten, die uitgesloten of weggezonden zijn uit het leger vóór het verstrijken van de termijn van de werkelijke dienst of van de dienstneming en die in het recht om in het leger te dienen zijn hersteld uiterlijk op 31 december van het jaar waarin zij 28 jaar oud zijn geworden;
- 2° de dienstplichtigen van de lichte 1993 en van de voorafgaande lichten, wier vrijstelling ingetrokken is krachtens artikel 16, § 3 of van artikel 16bis, § 3, of die van de vrijstelling afstand gedaan hebben krachtens artikel 16, § 7, of artikel 16bis, § 4;
- 3° de nog niet geschikt bevonden wederspanningen;
- 4° de dienstweigeraars die nog niet geschikt zijn bevonden noch zijn opgeroepen om aan de militaire overheid te worden overgegeven;
- 5° de dienstplichtigen die nog hun militaire dienst moeten vervullen ten gevolge van de verbreking van hun vrijwillige dienstneming;
- 6° de dienstplichtigen, geboren vóór 1 januari 1975, die zonder militiestand zijn gebleven;
- 7° de dienstplichtigen die, nadat hun uitstel, vrijlating, vrijstelling of voorlopige afkeuring ingetrokken wordt, als wederspanning beschouwd worden in toepassing van artikel 97.

7.3 Bijlage 3: Codering

In onderstaande tabel wordt een ingekorte versie weergegeven van de codering. Hierbij werden alle codeeenheden onder een bepaalde code geplaatst. Er werd steeds gecodeerd op het laagste niveau dat werd weergegeven in het codeerschema.

Interview 1	
Code	1.1.1. Taken en capaciteiten
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [De kerntaken van defensie, dat zijn er drie, dat zijn collectieve verdediging, dus in het kader van het NAVO-bondgenootschap en het NAVO-grondgebied, dat is al sinds de Koude Oorlog een kerntaak en dat gaat zo blijven. De collectieve veiligheid, dus het bijdragen tot de internationale ordehandhaving, dan hebben we het dus ook over peacekeeping, peace enforcement, missies in Afrika, opleiding van andere krijgsmachten, of in het kader van de EU, Mali wat we tot vorig jaar gedaan hebben, in Niger waar we nog altijd het Nigeriaanse leger aan het opleiden zijn. Dat soort zaken, dat gaat blijven. En dan de derde kerntaak, dat is de bescherming van de Belgische onderdanen in het buitenland.] - [Dus in het kader van het bestrijden van IS, zullen wij opnieuw vliegtuigen kunnen ontplooiën ergens in het Midden-Oosten.] - [We hebben dat gedaan in Jordanië om te patrouilleren boven Irak en Syrië, maar dat is allemaal in het kader van collectieve veiligheid.] - [Dus er wordt ook geïnvesteerd in het cybercomponent voor het Belgisch leger, die dus op digitaal vlak onze digitale vitale infrastructuur kan gaan verdedigen.] - [Er worden bijkomende genie-middelen aangekocht, zodanig als er nog zo'n keer een overstroming als anderhalf jaar geleden of een zware ramp gebeurt, dat het leger meer kan doen dan wat het toen gedaan heeft.] - [Wij kunnen, zoals nu al, extra troepen naar Oost-Europa sturen, we kunnen ook vliegtuigen aan de <i>Baltic Air Policing</i> laten deelnemen, we kunnen deelnemen aan de ontrading, de afschrikking in het kader van de collectieve verdediging van de NAVO, dat kunnen wij.] - [Dus we kunnen ons steentje bijdragen samen met de rest.] - [Dus in die militaire programmatiewet is er voorzien dat er extra geniemateriaal gekocht werd.]
Code	1.1.2. Jobaantrekkelijkheid
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Minister Dedonder probeert dat terug te dringen door jaarlijks 2.500 mensen aan te werven.]
Code	1.2.1. Taken en capaciteiten
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Het punt is, dat er geen enkel leger ter wereld is, geen enkel, dat drie volwaardige krijgsmachtdelen, landmacht, marine en luchtmacht, in stand kan houden met dergelijke getalsterkte.] - [Als je drie volwaardige krijgsmachtdelen, met een echte marine, een echte landmacht, een echte luchtmacht wil hebben, dan kom je niet toe met 25.000.] - [Want je hebt daarnaast ook nog de mannen die je nodig hebt in logistieke en ondersteunende diensten, met inbegrip van de scholen en de opleidingscentra, enzovoort.]

	<ul style="list-style-type: none"> - [Dus je gaat heel kleine krijgsmachtdelen hebben die, of onvoldoende mankracht of personeel beschikken om alle taken aan te kunnen die ze zouden moeten kunnen doen op basis van het materiaal dat gaat toekomen.] - [Je gaat te weinig mensen hebben om al dat materiaal te bedienen, maar ook onvoldoende voortzettingsvermogen hebben om missies van lange duur te doen.] - [Digitale dreigingen, dus ook hybride dreigingen, tegenover onze banken of communicatie (vliegtuigen, spoorwegen, enzoverder), ... het cybercommando is onvoldoende uitgerust, is te klein en de rest van de federale overheid heeft ook onvoldoende middelen.] - [Onze marine is te klein om in de Noordzee, in onze exclusieve economische zone, heeft te weinig schepen om daar permanent te kunnen patrouilleren om te kijken of onze windmolenparken niet gesaboteerd worden of onderzeese kabels.] - [Maar als we iets op ons eigen moeten doen, op ons eigen grondgebied in het kader van de collectieve veiligheid, of van de verdediging van onze eigen vitale infrastructuur of economische infrastructuur of God weet wat, tegen die hybride dreiging, of dat nu sabotage is of digitaal, ook op vlak van desinformatie zijn wij onvoldoende uitgerust.] - [We hebben niet het materiaal dat er voor nodig is en ook niet de mankracht.] - [Dus omdat we hebben ingezet op kwaliteit, zijn we op dat vlak kwetsbaar omdat we gewoon te weinig hebben.] - [Twee fregatten die elk meer dan een miljard gaan kosten, maar goed als één van de twee fregatten op de één of andere manier niet bruikbaar is dan hebben we er maar één meer.] - [Ik heb uitgelegd dat dat [23.500 militairen] ruimschoots, kwantitatief onvoldoende is.] - [En die paar duizend die we gepland zijn om omhoog te gaan, die gaan ook niet het verschil maken.] - [Om echt drie volwaardige krijgsmachtdelen te kunnen tewerk te stellen, ga je een stuk boven de 30 moeten gaan, een stuk boven de 30.] - [[Het feit dat je minder mensen aantrekt] Wat dus betekent dat de kwaliteit die je binnenhaalt daalt.] - [Maar je moet ze ook opleiden. Je moet er instructeurs voor hebben. Je moet ze te logeren leggen. Je moet er infrastructuur voor hebben. Je moet het materiaal hebben om ze op te leiden, die moeten wapens krijgen, die moeten een hele uitrusting krijgen. Je hebt schietstanden nodig. Dat is er niet.] - [Als België een compagnie naar Roemenië stuurt, dan kan ze die niet naar Mali of een andere plek in Afrika sturen. Je moet keuzes maken. Dat heeft een impact.] - [Idem dito voor de Nederlanders. Kleine landen, het is of-of, niet en-en.] - [De inzet van Defensie was beschamend tijdens de overstromingen. Het was beschamend hoe weinig dat het Belgisch leger nog kon doen.] - [Wij hadden, het leger, nog twee bootjes. Twee. En de motor van die bootjes was niet sterk genoeg om tegen de stroom in te varen. En het Belgisch leger heeft nog vier veldkeukens die ze konden ontplooien.] - [We hebben geen koks meer die we kunnen ontplooien en we hebben geen veldkeukens.] - [Dus we kunnen wel wat meer materiaal gaan ontplooien, maar op personeelsvlak zitten we nog altijd even krap.] - [Ja, er zou een verhoging moeten zijn. Eigenlijk zou het Belgisch leger naar 35.000 moeten gaan qua aantal actieve militairen.]
Code	1.2.2. Veiligheidsomgeving

Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Dus je hebt drie kerntaken en daaronder een continue taak van het Belgisch leger en dat is bijdragen aan de veiligheid in brede zin van de bevolking op het nationale grondgebied, ongeacht de crisis.] - [Wel vandaar onze verhoogde aanwezigheid aan de oostgrenzen van het bondgenootschap in het kader van de collectieve verdediging.] - [In het kader van de collectieve verdediging doet het Belgisch leger ook aan ontrading of afschrikking, in het Engels <i>deterrence</i>, met bijvoorbeeld vliegtuigen boven de Baltische staten, <i>Baltic Air Policing</i>. Dat maakt deel uit van de collectieve verdediging.] - [Net zoals we met onze schepen van de marine mee patrouilleren met NAVO-eskaders, bijvoorbeeld op de Middellandse Zee of de Baltische Zee, dat is in het kader van ontrading in het geval van de Russen in het kader van die collectieve verdediging.] - [Vroeger was er bijna strikte scheiding tussen veiligheid in het buitenland, en dus oorlog in het buitenland, en veiligheid in het eigen land. Oorlog was wat men in het jargon noemt, kinetisch. Dat was wapens die schieten.] - [Dus dat verschil tussen oorlog en vrede wordt vloeibaarder en daarnaast is het onderscheid tussen binnen en buitenland nog vloeibaarder geworden.] - [Als in eigen land de Russen met cyber-aanvallen overheidsinstanties, de computers van overheidsinstanties, aanvallen, vanuit Rusland of God weet waar, of wanneer de energienetwerken digitaal aangevallen worden, of wanneer Nord Stream I en Nord Stream II in de Oostzee opgeblazen worden,... dan zie je dat dat conflict zich niet meer beperkt tot Oekraïne, maar ook in andere Europese staten, in het binnenland zich kan afspelen.] - [Dus oorlog is veel vloeibaarder geworden en dat gaat zich dus de komende jaren en decennia enkel maar verderzetten. Dat betekent dus dat veiligheidsdiensten, met inbegrip van het leger, daar ook op een of andere manier op moeten gaan inspelen.] - [En die andere, niet-kinetische manieren van oorlogsvoeren die gaan in belang enkel maar toenemen. En dan is het de vraag van hoe bereid je je daarop voor? En zijn we bereid om met ons land om Defensie of andere veiligheidsdiensten daarop voor te bereiden? En gaan we dat tijdig kunnen doen?] - [Dus ik denk niet dat de oorlog van de toekomst gelijkaardig gaan zijn aan Oekraïne, integendeel. Dit is echt een uitzondering voor mij. We gaan veeleer de richting in blijven gaan van hybride oorlogen.] - [De tweede kwestie is of met de krijgsmacht zoals ze nu uitgetekend wordt, de krijgsmacht van de toekomst en het materiaal dat die krijgsmacht gaat krijgen, of die wel in staat zullen zijn om die hybride dreigingen op een correcte manier aan te kunnen.] - [Dus de oorlog in Oekraïne heeft natuurlijk een impact op de militaire ontplooiing in andere theaters.] - [Dus wat gaan de Chinezen of de Russen wél doen, die gaan op een andere manier oorlog met ons, met de NAVO, voeren.] - [Ons gaan ze aanvallen op een andere manier. Op een hybride manier, met sabotage, met digitaal, met desinformatie, met bewapening van vluchtelingenstromen en zo'n zaken. Dat is de manier waarop wij in een oorlog gaan geraken.] - [Vandaag de dag kan oorlog ook met economische middelen uitgevochten worden, met financiële middelen kan je migratie als een wapen gebruiken en wordt ideologie als een wapen gebruikt, wordt informatie als een wapen gebruikt. Dus er zijn heel wat dimensies bijgekomen die gedekt kunnen worden door de notie oorlog.]
Code	1.2.3. Jobaantrekkelijkheid

Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Dus de besparingen zijn altijd gebeurd door minder mensen binnen te halen en dat verklaard waarom het effectief gehalveerd is geworden, omdat men altijd stelselmatig onder-gerekruiteerd heeft.] - [En dan werden er minder wapensystemen aangekocht, waarbij dat mensen niet meer hun eigen pantserwagens hadden, maar waarbij dat pantserwagens moesten gedeeld worden door verschillende eenheden, wat negatieve impact had op de motivatie, het moreel van de mensen, waardoor dat er weer extra mensen vertrokken, waarbij dat de getalsterkte opnieuw daalde.] - [Dus het verlies, het vertrek op vrijwillige basis opnieuw toenam.] - [Wat dus betekent dat de laatste drie jaar 44% van de kandidaat-militairen het leger verlaat voor het einde van de opleiding. Dus je haalt ze wel binnen, maar je behoudt ze niet.] - [Dan bots je nog op een andere grens, namelijk de opleidingscapaciteit van het Belgisch leger.] - [Het leger is één grote bureaucratie met al haar regels en procedures en het statuut van de militairen is een zeer complex statuut dat gevat is in duizenden verschillende regeltjes, waardoor de soepelheid weg is en waardoor je niet vlot kunt inspelen op behoeften, op verzoeken van het personeel op nieuwe trends enzoverder.]
Code	2.1.1. Voordelen
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Daarmee [met de dienstplicht] kunnen de aantallen effectief opgetrokken worden.] - [Dan zou je inderdaad met dienstplicht inspelen op die personeelsbehoefte, kan je ook veel soepeler omdat er voor de dienstplichtigen de rechten en plichten niet geregeld worden bij wet.] - [Dus je zou gemakkelijker personeelstrends enzo kunnen volgen.] - [Weet je wat wel zou werken? Zoals ze in Zweden doen. Wanneer dat er <i>benefits</i> aan verbonden zijn, aan dienstplicht. Indien, dat je de legerdienst doet, dan krijg je prioriteit wanneer je solliciteert naar openbare functies na je dienstplicht.] - [Twee, de bonus die je hebt als je in de privésector gaat solliciteren wanneer je je legerdienst gedaan hebt, die maakt echt een verschil bij een sollicitatie. Men geeft de voorkeur aan iemand die zijn legerdienst gedaan heeft.]
Code	2.1.2. Bedenkingen en voorwaarden
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Op dit moment is het politieke draagvlak heel beperkt.] - [Dus een verplichte dienstplicht zoals vroeger, zie ik niet haalbaar.] - [Eén: als het leger terug dienstplichtigen moet opnemen en opleiden, dan moet je daar dus ook de capaciteit voor hebben.] - [Je moet dus instructeurs hebben, je moet infrastructuur hebben, er moet bijgebouwd worden en instructeurs opgeleid worden.] - [Want als je zegt van "<i>Het is om het personeelsprobleem op te lossen, het is om het leger meer mankracht te geven, voor systemen te bemannen en te bedienen</i>", en je hebt dus allemaal hightech en gesofistikeerde systemen, dan kom je er niet met een legerdienst van acht maanden.] - [Eer dat de basisopleiding achter de rug is, dat is minimum vier maanden, nadien moet je een gespecialiseerde professionele vorming geven van minimum zes maanden, dan is al minimaal een jaar voorbij.]

	<ul style="list-style-type: none"> - [Dus we hebben nu ingezet op een bijna hightech leger. Als je dus dienstplicht wilt hebben om dat tekort aan personeel te compenseren en dat hightech te laten bedienen, dan moet je een lange legerdienst hebben. Daar geloof ik niet in.] - [Maar als je ze [dienstplichtigen] nu wilt gebruiken om geavanceerde systemen in een complexe omgeving te bedienen, dan kom je er niet met vijf maanden.] - [Het enige wat ik zie, en dan ga je naar landen zoals Zweden en Finland, die een grote territoriale verdedigingsorganisatie hebben voor een land, dan kijk je naar Finland, kijk je naar de grens van Finland, dat is 1300 km grens met Zweden, en die hebben een grote territoriale verdedigingsmacht die voornamelijk gevoed wordt door dienstplichtigen.] - [Maar dat is nog zoals een manier als wij in het Belgisch leger vroeger nog miliciens opleiden om aan het IJzeren Gordijn tewerkgesteld te worden. Defensieve stellingen, redelijk rudimentair materiaal, territoriale verdediging, kunnen patrouilleren, defensieve stellingen, belangrijke infrastructuur, bruggen, wegenknooppunten, enzovoort... beschermen, dat soort zaken zelf. Dat gaat.] - [Maar dat is nodig wanneer je grenst aan een potentiële tegenstander zoals Rusland. Maar ons land hier, territoriale verdedigingstroepen, tegen wie of tegen wat?] - [We zitten dus niet meer in de context van vroeger waar dat je een soldaat moest laten schieten met een geweer of een machinegeweer en moest laten overleven te velde en rudimentaire defensieve stelling moest laten nemen.] - [Wij stellen onze soldaten op een andere manier met ander materiaal tewerk en daarvoor volstaat een opleiding van vier-vijf maanden niet. Dus tenzij dat je een verplichte legerdienst gaat van anderhalf jaar of twee jaar, maar anders: wat doe je ermee?] - [Maar in theorie zou je het kunnen doen, maar dienstplichtigen inlijven voor echte oorlog met de systemen die wij aangekocht hebben en voor de manier waarop westerse legers, NAVO-legers, vechten, dan moet je een heel lange legerdienst voorzien eer dat ze effectief doeltreffend kunnen ingezet worden.] - [Met een legerdienst van een jaar kom je er niet, onmogelijk.] - [En zoals ik zeg, voor een territoriale verdedigingsmacht daar kun je ook nog via het systeem van legerdienst werken. Omdat je daar, het aantal competenties die je nodig hebt voor dat soort taken, territoriale verdedigingstaken, dat is beperkt. Dan zit je eigenlijk in een legerdienst van vroeger, die mensen deden dat ook. Dan rendeert het nog, vijf maanden opleiding en dan zeven maand. Ja, dat werkt.] - [Een puur militaire dienstplicht is voor mij een neen.] - [Je moet niet denken dat je in vier-vijf maanden strijders gaat kunnen vormen die een geavanceerd systeem kan gaan bedienen die nodig zijn voor .... en tactisch kunt tewerkstellen. Onmogelijk.]
Code	2.2.1. Voordelen
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Je zou kunnen zeggen van we willen een gemeenschapsdienst, luik Defensie, voor de territoriale verdediging, lees voor de vitale infrastructuur van ons land te beschermen. Dat zou gaan.] - [Dus we leiden ze op voor territoriale verdediging en we geven ze de basic skills daarvoor, kunnen schieten, kunnen reageren bij een incident, beetje tactiek kunnen doen voor wanneer terroristen de kerncentrale van Doel aanvallen. Dus dat is die vier-vijf maanden basisopleiding. Als je die hebt voor dat soort taken, die kun je dan wel detacheren als er bijvoorbeeld een overstroming is. Dan heb je die poel aan mankracht en die kan je daarvoor wel gebruiken.]

	<ul style="list-style-type: none"> - [Gemeenschapsdienst met een luik militaire dienst, verplicht, oké dat zou er iets aan kunnen doen.] - [En inderdaad, als er dan een ramp zou gebeuren dan kan je die mensen daar ook voor gebruiken, en dat voor een jaar.]
Code	2.2.2. Bedenkingen en voorwaarden
	<ul style="list-style-type: none"> - [Dat is in plaats van een legerdienst bijvoorbeeld een gemeenschapsdienst.] - [Je zou kunnen zeggen, we gaan naar een gemeenschapsdienst maar niet meer op vrijwillige basis maar verplichting voor elke jongere tussen de leeftijd van 18 en 25 jaar, dus na de studies, na het humaniora of na de universitaire studies, zoiets.] - [Waarbij dat het leger één van de opties is voor de gemeenschapsdienst, naast de culturele sector, naast de verzorgingssector, naast de jeugdopleiding, naast de .... Maar verplichten voor elke jongere, dus geen vrijwillige basis maar verplichtend.] - [Maar dan blijf je natuurlijk nog zitten met dat knelpunt dat ik daarnet heb aangehaald, met name: wat ga je ermee doen, met die die hun gemeenschapsdienst bij het leger komen volbrengen.] - [Moeten ze opnieuw met dat geavanceerd materiaal?] - [Eer dat je ze volledig opgeleid hebt, en en en ... tenzij dat je naar een verplichte gemeenschapsdienst bij Defensie van twee jaar gaat, want anders rendeert het niet.] - [Twee jaar, wie gaat daar mee akkoord gaan verplicht?] - [En bovendien, welke jongere gaat dat willen die twee jaar? Ik geloof er niet in.] - [En die ondersteunende functies zoals in het groenonderhoud van kazernes, of sjouwen met materiaal of de wacht lopen, ... die zijn uitbesteed aan civiele firma's.] - [Dus wat ga je met de mensen van de verplichte gemeenschapsdienst in het luik Defensie effectief doen?] - [Kijk, ik zie het niet wat ermee kan gebeuren.] - [Zelfs met een gemeenschapsdienst, tenzij je naar een lange gemeenschapsdienst gaat.] - [Daarvoor heb je niet die gesofistikeerde systemen nodig.] - [Goed, in theorie zou dat gaan, maar in ons land wordt dat geacht dat dat de taak is van de politie, dat soort zaken.] - [En dan geef je de mensen, die voor een jaar binnen de gemeenschapsdienst een legerdienst doen, een opleiding van vier tot vijf maanden en dan kan je ze effectief een maand of zeven nog gebruiken voor pure bewakingsopdrachten.] - [Maar puur territoriaal.] - [En dat staat los van wat ik daarnet heb gezegd, van dat de politiek dat eerder als een politionele taak ervaart]. - [Maar stel dat de politiek van mening zou veranderen en zeggen 'we gaan dat dus doen met militairen', dan vraag ik mij af welke jonge man of vrouw zeven maand de wacht wil doen aan de kerncentrale van Doel, de haven van Antwerpen,...] - [Als je kiest voor een gemeenschapsdienst met een luik Defensie en dat luik Defensie gaat over territoriale verdedigingsopdrachten, de mensen die bijvoorbeeld de aardgasterminal van Brugge bewaken of een kerncentrale, dus die basiscompetenties hebben, die kan je dan ook gebruiken om zandzakken te leggen of mensen bij te staan bij ..., dat zijn dezelfde. Daar heb je niet veel extra competenties voor nodig. Twee dagen gerichte training op een systeem en dergelijke en dan ju.] - [Ik heb zoiets van de Civiele Bescherming was er voor overstromingen, waren getraind om tussen te komen als er iets gebeurde met de kerncentrales, was er voor bosbranden

	<p>enzoverder. Waarom zou je dan een dienstplicht invoeren om zulke dingen te doen, gebruik dan die Civiele Bescherming. Zorg dan dat die goed geëquipeerd en bemand is.]</p> <ul style="list-style-type: none"> - [Als het in een ruimer kader is van een gemeenschapsdienst voor elke jonge man en jonge vrouw na de studies, oké. Maar dan voor het militaire luik van die gemeenschapsdienst moet je een goede invulling geven.] - [Dan moet je niet denken dat je de militaire dienstplichtigen kan gaan inzetten in een oorlog tegen .... Dan is het voor territoriale verdediging.]
Code	2.3. Alternatieven
	<ul style="list-style-type: none"> - [Ga je dan een vrijwillige legerdienst van een aantal jaren doen? Wie gaat dat op vrijwillige basis willen doen?]
Code	3: Varia
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Met andere woorden, het leger gaat zich moeten blijven bezighouden met de oorlog zoals deze vandaag de dag in Oekraïne gevoerd wordt. Staal tegen staal, tank tegen tank, vliegtuigen tegen vliegtuigen, bombardementen schieten. En dus de capaciteiten, het nieuw materiaal dat gekocht wordt, is materiaal dat gekocht wordt voor dat type oorlog.] - [Dus dat zie je wel, maar de rode lijn is: het Belgisch leger van de toekomst moet in staat blijven om de klassieke militaire taken te blijven doen, en daar gaat de overgrote meerderheid van de investeringen naartoe.] - [Wij vechten met ander materiaal, geavanceerd, gesofistikeerd materiaal en op een andere manier met een andere doctrine. En daarvoor moet je de mensen opleiden, met dat materiaal en die andere doctrine.] - [En dus diegenen die altijd zitten te kappen op de NAVO, daartegen zeg ik van laten we dan uit de NAVO gaan en onze eigen veiligheid verzekeren. Maar dat gaat een pak meer kosten en het gaat ten koste gaan van de welzijn.] - [De Russen en de Chinezen gaan ons nooit op een conventionele manier aanvallen, omdat ze weten dat ze zo toch niet kunnen winnen. Dus dan gaat ze een oorlog voeren die ze wel kunnen winnen, of waar ze meer succes kunnen hebben.] - [Je moet goed onthouden dat er altijd een goed evenwicht moet zijn tussen veiligheid en solvabiliteit, betaalbaarheid. Als je effectief naar 2% van het BBP zou gaan, 11 miljard euro, dan gaat dat ten koste van de betaalbaarheid van andere delen van onze samenleving. Dus je moet daar een gezond evenwicht in houden.] - [Dus ik vind het traject dat ons leger nu is ingeslagen oké voor ons land, rekening houdend met het niveau van dreiging en het level van welvaart en zekerheid die wij beogen.]
Interview 2	
Code	1.1.1. Taken en capaciteiten
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Dus men dacht werkelijk van: 'oké we hebben een aantal hoogopgeleide, zeer goed getrainde elementen nodig om in te kunnen zetten in de Sahel, aan de grenzen van de NAVO. We hebben hightech materiaal nodig van vliegtuigen, precisiewapens en wat nog allemaal nodig ... en zo kunnen we dat oplossen.] - [Twee is, in het verleden deden we aan heel wat operaties mee en waren er ook tussenkomsten.] - [Dat deden we niet slecht, omdat we bereid waren om schepen en vliegtuigen en wat nog allemaal te bezitten.] - [Dus we hebben nieuw materiaal gekocht, dat wordt de volgende jaren geleverd.]

	<ul style="list-style-type: none"> - [En nu zijn we bezig met de kaders op te leiden met het Franse materiaal in Frankrijk zodat we dat heel snel kunnen doorzetten.] - [Dus het moment dat we ons materiaal hebben, gaan we een eerste groep mensen hebben die opgeleid zijn en de training hebben gedaan en andere mensen kunnen opleiden.] - [Doordat we klein zijn en mensen hebben die <i>allround</i> zijn, kunnen we heel snel ingezet worden.] - [Dus waar dat anderen werken in vaste structuren, kunnen wij veel modulairder werken.] - [Maar onze mensen, ook diegenen die zelfs niet verplicht tweetalig moeten zijn, die hebben die capaciteit veel meer.] - [Dus in de internationale omgeving hebben wij veel meer souplesse.] - [Het tweede element dat we hebben, is dat we een aantal niches hebben die zeer goed zijn.] - [Onze luchtmacht is zeer goed, in de marine hebben we een aantal dingen die zeer goed zijn, in de landmacht zijn we zeer goed.]
Code	1.1.2. Jobaantrekkelijkheid
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Een derde element was van, tot voor dat we militairen op straat hadden, was een militair iets gezien dat de Waterslaeghers van FC De Kampioenen was. En dus, met wat ze zagen in de militairen op straat, was al iets totaal verschillend.] - [Oké je mag denken aan we gaan proberen om hogere weddes te geven en zo de attractiviteit te verhogen. Dat zal helpen.]
Code	1.2.1. Taken en capaciteiten
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Dit vereist dat je dan militairen zou hebben die langer geschoold zijn dan een paar maanden.] - [Qua type materiaal is dat totaal verschillend. Ook qua aantal gespecialiseerde mensen, qua type tussenkomsten,... was dat [van collectieve veiligheid naar collectieve defensie] totaal verschillend.] - [Dat [focus op collectieve defensie] maakt dat we qua soort bewapening, maar ook het soort leger dat we nodig hebben, we een totale omslag moeten krijgen.] - [Wat maakt dat precieze én kleine hoeveelheden totaal van de kaart is.] - [Dat we nu onmiddellijk aan de grens zitten van ons materiaal.] - [We hadden altijd gedacht van we gaan qua materiaal en bewapening en munitie zitten we met kleine aantallen die we snel moeten kunnen inzetten.] - [Dus Europa begint stilaan over te schakelen [op vlak van meer bij te dragen tot de NAVO], maar zal een grote stap vooruit moeten doen.] - [Als je ziet naar capaciteiten en bevoorrading, zijn we niet zo uitgewerkt als onze Russische tegenhangers.] - [Defensie kan dat [hulp aan de natie] doen als ze middelen daarvoor extra ter beschikking hebben, maar men heeft dus geen set materiaal aangekocht om in België zaken te gaan doen.] - [Wat maakt dat de facto Defensie tussengekomen is bij terro-aanvallen, ... maar dat gaat altijd ten koste van andere zaken.] - [Maar als het nu gaat om grote aantallen [manschappen], want dat is nu juist het conflict van Oekraïne, dat we nu aan de grenzen grote aantallen moeten zetten, dan gaan we een tekort komen, we hebben die mensen niet.] - [De eenheden zijn systematisch onderbemand omdat we vinden er geen, we vinden niet genoeg militairen.]

	<ul style="list-style-type: none"> - [Het probleem is opnieuw, we zijn daar [voor crisisituaties] niet voor gewired.] - [We hebben geen set materiaal daarvoor [voor crisisituaties], die we kunnen gebruiken als we full-stretch gaan richting het buitenland.] - [En we gaan, zoals we aan de NAVO beloofd hebben, we moeten een brigade klaar hebben om ... die brigade heb je niet meer in België, noch het materiaal ervoor.] - [Het antwoord is neen [wat betreft de bijdrage van Defensie aan de NAVO], punt.] - [Defensie heeft heel wat taken, die niet-kerntaken zijn, uitbesteed. Die tendens is bezig.] - [Dat maakt dat we nu eigenlijk in een transitieperiode zijn, waarbij dat je bijvoorbeeld, ik zeg maar iets, we gaan nieuwe artilleriestukken kopen en die gaan geleverd worden binnen drie à vier jaar.] - [Want als we die vandaag niet kunnen aanwerven om gewoon basistaken te gaan krijgen en het artilleriestuk komt binnen vier jaar, dan moet je nog beginnen met een basisopleiding. Dus dan ga je toch misschien mensen op voorhand moeten hebben.] - [We hebben geen verschillende bataljons waarmee dat je samen kunt gaan werken.] - [Neen, we gaan iedere keer moeten gaan puzzelen.] - [We zijn niet sterk allround in grote aantallen, altijd kleine aantallen.] - [De vraag is of die niches dermate sterk dat we ons kunnen in een internationaal gezelschap zeggen: 'voilà, nu kunnen we een vlagje plaatsen', dit was voordien veel meer dan nu.] - [Ik ga er nu echt een karikatuur van maken, maar het feit dat je kunt een kok leveren in een internationale <i>battlegroup</i> mag je misschien virtueel uw vlagje zetten, maar dat is onvoldoende.] - [Maar als je kunt vier man leveren, dit is onvoldoende om.] - [Er moet dan nog bijkomen, is je bekijken van je capaciteit om manschappen te leveren, is ook je capaciteit om risico te willen leveren.] - [Als je wil deelnemen en op normaal niveau wil spelen als België in de NAVO of in internationaal verband, moet je een bereidheid hebben om risico te willen nemen.] - [Het [STAR-plan] is een noodzakelijke stap.] - [De vraag natuurlijk is: 'Is het een voldoende stap?'.] - [En dan natuurlijk als je ziet aan de tekorten die er zijn, is dat niet een voldoende stap en zeker en vast niet op korte termijn.] - [Dit maakt dat je op een andere manier een aantrekkelijke loopbaan moet verkrijgen.] - [Dus ja, het STAR-plan helpt. Dat gaat proberen om op korte termijn een aantal zaken te gaan doen, zorgen dat mensen niet weglopen maar we zitten met een grote pensioneringsgolf. Dus dit is niet voldoende.]
Code	1.2.2. Veiligheidsomgeving
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Dus die veiligheidsomgeving vandaag vraagt een nood, heeft een nood aan snelle inzetbare, zeer zwaar bewapende troepen.] - [Dat is vandaag wat je nodig hebt, dat is het Rusland-conflict.] - [Oekraïne heeft ons geleerd dat één: een conflict op het westerse vasteland, het Europese vasteland mogelijk is.] - [Maar China begint gedragingen te vertonen die heel fel doen denken aan Rusland vijf à tien jaar geleden.] - [Dus we moeten ook rekening houden met de Sahel dat het niet weg is, zeker niet.] - [Terrorisme is nog steeds een significante dreiging.] - [Dus we houden er rekening mee van het kan Rusland zijn, maar het kan ook iets anders zijn.]

	<ul style="list-style-type: none"> - [Wat zij noemen de ‘Gerasimov doctrine’, wat dat wij graag hybride oorlogsvoering noemen, die zullen het voor ons moeilijk maken.] - [Die zullen tegelijkertijd wat dreiging hebben militair aan de grens, die zullen oefeningen doen en die komen dan wel dicht bij de grens zoals gedaan in Oekraïne, waarbij dat je dan moet gaan hopen dat ze gaan stoppen.] - [Maar je kan niet hopen, je gaat dan zelf je eigen deterrence moeten gaan aanscherpen.] - [Rusland maakt een verschil in het feit dat: ‘wat we oorspronkelijk dachten weinig waarschijnlijk te zijn; wat we nooit zo uitgesproken hebben ... weten we nu dat het niet waar is, weten we ook dat het voor een aantal landen van de NAVO die zeggen van als je kijkt naar wat er gebeurt in Oekraïne, dit is zo overdraagbaar naar de Baltische staten’]. - [Alleen, het [de dreiging] is aan onze grens gekomen.] - [Dus ja, ze gaan kijken van kunnen ze met onderzeeërs in onze wateren varen, hoe dicht kunnen ze gaan.] - [Dat [hoe ver Rusland kan gaan] zal constant zijn.] - [Maar zijn we bereid om een langdurig conflict met Rusland te hebben en kunnen we dat aan een langdurig conflict? Dat zou toch wel een mooie oefening worden, maar daar ben ik toch niet zo zeker van.] - [Het nadeel is, en dat heeft ervoor gezorgd dat we tegen ons eigen ideeën een paar keer hebben moeten ingaan, als we snel in grote getale moeten reageren, dan is Defensie bijna de enige speler die zo snel kan reageren.] - [Het eerste: tot aan Oekraïne ging men er eigenlijk vanuit, iets dat men niet vaak zei maar wel in hun achterhoofd hield en zeker was bij de bevolking, dat een groot conflict in West-Europa zeer onwaarschijnlijk was.] - [Wat maakt dat wel heel waarschijnlijk, waren conflicten aan de grenzen van Europa.]
Code	1.2.3. Jobaantrekkelijkheid
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Dus ja, het wordt meer en meer gespecialiseerd, wat maakt natuurlijk dat uw toegangsnormen dan hoger liggen.] - [Dus het is een heel moeilijk verhaal, het is niet: ja, we kunnen makkelijk richting de burgermarkt gaan. Daar is ook een tekort aan manschappen, en zeker van een aantal technische verhalen, en dat kun je niet hebben.] - [En we zitten met een poel van mensen die nu stilaan beginnen op pensioen te gaan, waarvan je niet morgen kan omscholen.] - [Ja, we hebben een urgent tekort aan gespecialiseerd personeel, zoals de rest van de samenleving. Ja, we hebben een urgent tekort aan soldaten in gevechtstaken dat we kunnen rekruteren, maar ook allemaal moeten kunnen opvangen en allemaal moeten willen blijven.] - [Dus we zitten met een aantal onzekerheden, wat maakt dat het rekruteringsproces en personeelsproces bemoeilijkt zal worden, dat we door moeten, maar dat je vandaag geen oplossing zal hebben. Dus ja, we hebben een tekort.] - [Maar als je wil kaders hebben om die mensen op te leiden, dan moet je vandaag kaderofficieren gaan opleiden. Het is een hele vicieuze cirkel die je vandaag niet kan oplossen en je moet door die transitieperiode gaan.] - [Maar als je wil kaders hebben om die mensen op te leiden, dan moet je vandaag kaderofficieren gaan opleiden. Het is een hele vicieuze cirkel die je vandaag niet kan oplossen en je moet door die transitieperiode gaan.] - [Maar als de samenleving ook weddes gaat verhogen omdat men aan een inflatoire spiraal bezig is, dan heeft dat niet veel effect.]

	<ul style="list-style-type: none"> - [Twee is, dat als die capaciteiten dermate gevraagd zijn, dan gaat het altijd moeilijk zijn om bepaalde profielen te gaan hebben.] - [Weet dat bijvoorbeeld er actief gevist wordt in de poel van de militairen, onder meer door de industrie.] - [Als je kijkt naar, wij leiden zelf onze burgerlijke ingenieurs op, alle soorten bedrijven daarnaar toe gaan.] - [Je kunt dat proberen wat te ontmoedigen en die weddes wat omhoog te krijgen, maar je zal nooit qua weddes kunnen concurreren met een groot internationaal bedrijf.]
Code	2.1.1.Voordelen
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Bijvoorbeeld als je denkt: 'ik ga de militairen dienstplichtigen maken en ik zal ze voor puur nationale taken gebruiken', dan creëer je mogelijkheden om meer troepen naar het buitenland te krijgen.] - [Of zeg je: 'Goed ik heb hiermee een andere doelstelling die veel breder is als puur defensie, namelijk uw samenleving veel weerbaarder te maken'? En dat zou wel misschien nuttig zijn.] - [Dus bijvoorbeeld, ik ga nu heel zijn: .... troepen die aankomen in de haven van Antwerpen en door België gaan naar Roemenië, je zou perfect een soort van dienstplichten-kader kunnen creëren om dit te begeleiden / te bewaken, de havens te bewaken, wat de politie doet met hun reserves, iets gelijkaardigs doen voor Defensie.] - [Als dienstplicht is om bijvoorbeeld te zorgen dat de essentiële functies van de staat kunnen gegarandeerd worden, het besef van we zijn allemaal zo onderhevig aan elektriciteit, zo onderhevig aan digitale verbinding ... als we dat allemaal fysiek moeten gaan beschermen, dat gaat geen taak zijn van het leger omdat ze daar vandaag niet voor <i>gewired</i> zijn. Maar als je dat zou kunnen uitbesteden aan een dienstplicht, dan zou dat kunnen.] - [Dus qua persoonlijke weerbaarheid was dat goed.] - [Het tweede aspect was dat, je kreeg mensen die doordat ze gedwongen werden om in een militair milieu terecht te komen, die zeggen van eigenlijk is dat wel iets voor mij. Dus de rekruteringsbasis was groter.]
Code	2.1.2 Bedenkingen en voorwaarden
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Tweede hypothese is: ben je, kun je bereid zijn, of ben je bereid om je capaciteit up te scalen ingeval van een crisistijd? Dus daar natuurlijk heb je eerst een beperking van: ja, dat zou nuttig zijn om dienstplichtigen te hebben.] - En het tweede verhaal is van uw beperkende factor, deze zal dan zijn om uw materiaal te hebben.] - [Je bent dan niets met meer mankracht, als je uw materiaal niet gaat hebben.] - [Dus je hebt een panoplie waarbij je moet stellen: waarvoor wil je een dienstplicht hebben om welke nood op te lossen? Want je kunt dat heel nauw zien. Zijn dat dan echt gevechtstaken of .... in het buitenland: bewakingstaken ....?] - [Maar als je zegt ik heb niet alleen daar dienstplichtigen voor nodig, maar ik wil ook voor andere taken, andere doelstellingen ermee bereiken, dat is een ander verhaal natuurlijk]. - [Dus om dat in te oefenen en met zwaardere materieel en hoogtechnologisch materieel te werken, dan heb je mensen nodig die langer geschoold zijn dan vier-vijf maand.] - [Dus dat zou perfect mogelijk zijn, dat onder de naam 'dienstplicht' een aantal lichtere bewakingstaken komen, wat maakt dat je dienstplicht wel zou kunnen beperken tot een aantal maanden en niet zou moeten gaan tot de drie jaar bijvoorbeeld.]

	<ul style="list-style-type: none"> - [Ik denk dat, als je gaat naar een dienstplicht terug invoeren, ik denk dat dat in de ideale wereld mogelijk is maar dat nu bijna maatschappelijk zeer moeilijk zal zijn.] - [Dus vandaag zou dat hoog problematisch zijn als we niet voldoende kaders hebben om dat aan te vullen.] - [Maar goed dat is geen taak van Defensie, het is niet een opvoedingstaak van Defensie om mensen zo te helpen.] - [We zouden dat vandaag niet kunnen, er zijn geen pedagogen bij Defensie om die zo op te leiden en dat zou 'ne moeilijke' zijn.] - [Dus de bereidheid om daar een antwoord te geven van we gaan hier voor algemene dienstplicht te gaan zijn, dat zal met de tijd moeilijker en moeilijker gaan worden.] - [Een derde dat meespeelt is dat, we zijn niet georganiseerd om grote aantallen op te vangen vandaag.] - [Vandaag, de kazernes zijn bijna zonder huisvesting.] - [Maar we kunnen vandaag, moest je zeggen van we gaan een dienstplicht invoeren van een maand, die duizenden mensen kan je vandaag zelfs niet huisvesten.] - [En dat kan je niet snel rechtekken, een huisvesting kan je niet rechtekken op een paar weken tijd. En de tijd dat je zegt, van we gaan werken met tenten is echt gedaan.] - [Ik zou voor zijn, als we die ten eerste een interessante job kunnen geven, kunnen gebruiken en opleiden.] - [Alleen de vraag is: 'Die hypotheses zijn niet vervuld als het is om ze vijf maanden voertuigen te laten kuisen en onnozelheden te laten doen'.] - [Daar heeft niemand iets aan.] - [Dan zou je uw operationele eenheden moeten gaan gebruiken om hen te gaan trainen met als gevechtswaarde dan niets te hebben.] - [Dat geld is er vandaag niet, kwestie van gebouwen te bouwen en ze op te vangen.] - [Je zou dus moeten bereid zijn om je militair apparaat enorm te versterken.] - [Als je dat gaat doen, dan kun je kijken richting een Zweeds model, ik denk dat daar iets voor te vinden is.] - [Als we vandaag al niet komen tot gewoon de militairen die er zijn op middellange termijn van het nodige materiaal te voorzien, zodat we kunnen technisch gezien meespreken met andere landen, dan is dat onze eerste prioriteit.]
Code	2.3. Alternatieven
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Wat ik wel denk is dat je een tussenvorm kan creëren. Ik denk dat je mogelijkheden kan creëren tussen de korte termijn, vrijwilliger betaald, waarbij je zegt vijf jaar en dan kan je die een voordeel geven zoals een job bij de staat of de gemeente.] - [Maar wat ik wel denk dat een mogelijkheid is, is een beginkader te creëren, en ge moogt dat dienstplicht noemen of hoe dat ge dat wilt, van een aantal jaar, en dat te laten doorstromen naar veiligheidstaken: politie, Defensie en wat nog allemaal en ge kunt dan blijven en/of voorrang krijgen en wat dan nog allemaal. Ik denk dat daar wel ruimte voor zou bestaan.] - [Ik denk niet dat je het binair moet zien, dienstplicht of neen, maar dat er wel tussenoplossingen zijn die denk ik mogelijk gaan zijn.]
Code	3 Varia
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Eén is, NAVO qua capaciteiten, zijn er twee landen die eruit springen en dat zijn twee niet-EU landen.]

	<ul style="list-style-type: none"> - [Namelijk, als je trainingen doet is het één zaak, maar inzet van troepen onder een ander commando, een ander land, voor dingen waarmee je mogelijks niet akkoord gaat, ... ?] - [We, het landcomponent, werken samen met Frankrijk. We zijn bereid om samen trainingen te gaan doen, maar we zijn niet bereid om die capaciteit onmiddellijk aan Frankrijk te geven omdat we niet zeker zijn wat Frankrijk daarmee gaat doen.] - [Dus daar zijn we bereid om te gaan samenwerken [op vlak van training/opleiding], maar niet wat betreft de inzet.] - [Die leeftijdspiramide uitstellen zal maken dat je een aantal competenties kunt houden.] - [Dus ja, dat zou wel helpen en er zijn heel wat mensen die langer blijven dan de wettelijke pensioendatum.] - [Dus er is een enorme vraag om langer te gaan blijven.] - [Maar er zal altijd een bepaald percentage zijn dat weggaat.]
Interview 3	
Code	1.1.1 Taken en capaciteiten
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Enerzijds toen de militairen heel goed ingegrepen hebben, ook met hun technieken, hun tourniquets en het verzorgen van de gewonden.] - [Maar goed natuurlijk, de jaren van operatie 'Vigilant Guardian', dus op de straten van Brussel en Antwerpen, <i>you name it</i>, gaan patrouilleren, daar was die aanwezigheid van de militairen ook wel enorm geapprecieerd.] - [Misschien is dat wel wat minder dan in die periode, maar in die periode weet ik nog dat het toen echt wel geapprecieerd werd om daar te zijn.] - [Ik denk dat wij het toch niet slecht doen voor het kleine landje dat wij zijn [wat betreft het leveren van manschappen aan de NAVO].] - [Maar ik denk dat we het eigenlijk niet slecht doen [wat betreft het leveren van manschappen aan de NAVO].] - [We proberen toch aan de meeste vragen te beantwoorden.] - [Maar ik denk wel dat we op de juiste weg zijn naar een herkapitalisatie van Defensie, naar een heropbouw van Defensie.] - [Er is ondertussen heel wat geïnvesteerd in de nieuwe vliegtuigen (de F-35's), in de nieuwe schepen, in de nieuwe voertuigen die eraan komen met het hele CaMo-project met Frankrijk.] - [Dit is afhankelijk van de crisis uiteraard, maar met de <i>means and capabilities</i> doen we wat we kunnen natuurlijk.] - [We hebben een enorm groot ziekenhuis, het militair hospitaal, dat enorm goed is uitgerust, ook voor <i>mass casualties</i>.] - [Maar tot hiertoe lukt het wel, denk ik.] [Dus ik denk dat we tot hiertoe goed zijn uitgerust voor problemen die zich hier voortdoen.] - [Dus de meeste militairen zullen altijd wel uitgaan van we gaan zien wat we wél kunnen doen.] - [Die zijn heel flexibel, die kunnen van alles.] - [Een Belgische militair kan veel verschillende dingen, heeft een brede waaier aan inzetmogelijkheden.] - [De meeste Belgen spreken twee à drie talen, vaak meestal nog een vierde taal, Duits.]
Code	1.1.2. Jobaantrekkelijkheid
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Het is alleszins veel beter dan vroeger, denk ik [het imago van Defensie].]

	<ul style="list-style-type: none"> - [Ik vrees dat 2016, de aanslagen op 22 maart, die hebben daar zeker aan bijgedragen aan dat betere imago.] - [Die [opdrachten in kader van Vigilant Guardian] waren financieel heel interessant want het werd beschouwd als een opdracht.] - [Binnen Defensie zelf zijn er heel veel acties op til, doen we heel veel om zoveel mogelijk buiten te komen.] - [We geven nu les met de actieve militairen, maar ook de reserve-militairen, aan de derde graad van bepaalde veiligheidsrichtingen in secundaire scholen.] - [We doen heel veel <i>outreach</i> naar jongeren en naar allerhande activiteiten.] - [In 2022 vond er ook een belangrijke loonsverhoging plaats, dat verschilde per categorie, en in 2024 komt er nog eentje.] - [Dus dat [loonsverhoging] zal zeker helpen aan de retentie.] - [In plaats van één opleidingsgolf per jaar, zijn er twee opleidingsgolven per jaar.]
Code	1.2.1. Taken en capaciteiten
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Er wordt sowieso geselecteerd [aan welke missies men zal deelnemen].] - [Wanneer dat er bepaalde missies bepaald worden, wordt er eerst bekeken van kan Defensie die zending uitvoeren.] - [Zo ja, zijn er bepaalde eenheden die die zendingen kunnen uitvoeren of wordt er <i>Defence-wide</i> gezocht, is het een landeenheid of is het een marine-opdracht of is het een opdracht voor de air-component.] - [De capaciteiten waarover Defensie beschikt, heeft zeker een invloed op de missies waaraan het Belgisch leger kan deelnemen.] - [Dus dat was echt wel interessant voor de uitvoerders, maar dat is geen militaire opdracht eigenlijk.] - [Dat is gewoon werk van de politie dat je overneemt dat eigenlijk veel te lang heeft geduurd, want zo train je geen mensen natuurlijk in militaire opdrachten in het buitenland.] - [Om België te verdedigen hebben we een paar uur om België te verdedigen en dan is het op [qua capaciteiten, wapens].]. - [Ik denk dat we nu met Defensie aan 1,15 procent zitten ongeveer, ik weet het niet u gaat het waarschijnlijk beter weten als ik, maar alleszins is dat ook nog niet voldoende.] - [Wat betreft de periode van de aanslagen was het natuurlijk nefast voor de opdrachten, zelfs als militair.] - [Natuurlijk <i>budget-wise</i> zijn we nog altijd maar achteraan aan het bengelen.] - [Als het potje met militairen leeg is, dan is het leeg.] - [In theorie is dit heel goed [de personeelsverhoging in het STAR-plan], maar we gaan al blij zijn dat we tegen 2030 terug aan 25.000 militairen mogen zitten.] - [Die 29.000 is in theorie heel goed en dat is nodig om te kunnen doen wat er in het plan staat, maar de huidige studies tonen aan dat we die cijfers nooit gaan kunnen halen.] - [Enkel het personeel is ons grote struikelblok en voor 2030 gaan we nog heel moeilijke jaren tegemoet.] - [Om uit te voeren wat we nu doen? Neen.] - [Mijn aanvoelen is dat elke eenheid echt compleet onderbemand zit.] - [Er zijn eenheden die zelfs onder de 50 procent van bezetting zitten.] - [We hebben echt veel te weinig volk.]

	<ul style="list-style-type: none"> - [En dat merken we ook in de outcome, in de opgeleide militair die eigenlijk niet voldoet aan het minimum, aan de minimumstandaard van een opgeleide militair moet dat en dat en dat kunnen.] . - [En daar merken we dat die militairen, dat het daar wel schort aan de opleiding.] - [Het probleem is nu dat er effectief is gekozen voor kwantiteit boven kwaliteit, dat we nu massaal aan het rekruteren zijn.]
Code	1.2.2. De veiligheidsomgeving
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Dat is zeer zeker zo [dat de oorlog in Oekraïne op Defensie weegt].] - [Dus onze focus is volledig verschoven van het luik collectieve veiligheid, wat dus de zendingen in Afrika zijn, naar collectieve verdediging.] - [En daar kijken we naar een meer belangrijke inzet aan de Oostflank van Europa.] - [Dat is doorheen héél 2022 een belangrijke paradigma-shift geweest zo dat dat heet, naar ik zeg het van collectieve veiligheid, zien dat aan onze zuidgrens in zwart Afrika dat het daar stabiliseert zodanig dat wij daar minder overflow van krijgen in het zuiden van Europa en eventueel tot bij ons.] - [Dat is dus helemaal <i>geshift</i> naar collectieve veiligheid, dus naar het instaan voor de veiligheid van onze NATO-partners.] - [Dat leeft daar [in de buurlanden van Oekraïne] enorm dat de oorlog in Oekraïne mogelijks een spillover effect zou kunnen hebben.] - [De <i>outcome</i> in Oekraïne zou mogelijks wel een effect kunnen hebben op de situatie in Georgië, omdat dat dan toch nog iets dichter ligt en die zijn effectief ook heel bang voor een mogelijke Russische <i>spillover</i>.] - [Hoe beter dat zij [de landen in Oost-Europa] zich verdedigen, hoe veiliger voor ons uiteraard.]
Code	1.2.3. Jobaantrekkelijkheid
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Ik denk dat het leger nog altijd niet heel erg hoog wordt ingeschat.] - [Onder meer het beeld van Xavier Waterslaeghers is zo nefast geweest voor Defensie.] - [Nu is dat wat minder [dat goede imago], nu zijn we niet zo zichtbaar meer.] - [Je moest daar gewoon bloempot zijn en gewoon op straat staan [<i>Vigilant Guardian</i>].] [Mensen die binnen gekomen zijn in die periode, die hebben nooit iets anders gekend dan enkel die opdrachten.] - [Het grote probleem is het grote verschil tussen de huidige levensstandaard van de jongeren van vandaag en het militaire leven.] - [Dat is voor sommigen een heel groot verschil en heel moeilijk om daar die knop om te draaien en om te zeggen van kijk ik heb misschien mijn gsm minder nodig of mijn gsm eens een week niet nodig of ik kan eens een week ergens anders slapen.] - [Dat is het grote probleem, dat is niet persé mensen motiveren om naar ons te komen maar om de mensen bij ons te houden.] - [De attritie na één à twee jaar is enorm hoog.] - [Ik ken de exacte cijfers niet, maar dat is het grote probleem bij Defensie.]
Code	2.1.1. Voordelen
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Dat was een heel dankbare poel om militairen uit te werven uiteraard, om beroepsmilitairen uit te werven.]

	<ul style="list-style-type: none"> - [Uiteraard is de invoering van een legerdienst, van dienstplicht, zou die band tussen Defensie en de samenleving mogelijks kunnen verbeteren.]
Code	2.1.2. Bedenkingen en voorwaarden
Eenheden	<ul style="list-style-type: none"> - [Ik denk dat er nog geen maatschappelijk draagvlak voor is om dat in te voeren.] - [Maar nu, in deze situatie en veiligheidsomgeving, denk ik niet dat er een maatschappelijk draagvlak is om zo'n dienst in te voeren.]
Code	2.3. Alternatieven
	<ul style="list-style-type: none"> - [Wel op vrijwillige basis.] - [Misschien is dat ook wel een piste die aangeboord kan worden van als we nu eens mensen een financiële aanmoediging geven om toch een maatschappelijke dienst of een militaire dienst te doen, misschien is dat wel een piste?] - [Ik denk wel dat een deel van de jeugd wél gemotiveerd is en zich wil inzetten, maar daar moet misschien wel iets tegenover staan.] - [Er moeten genoeg incentives zijn.]

